

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра сучасної української мови

**ЗАПОЗИЧЕННЯ З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ
І ПЕРЕКЛАДИ З ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ
ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗЗСО**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала: студентка 2 курсу, групи 601,
заочної форми навчання, спеціальності
014.01 Середня освіта
(українська мова та література)

Потаніна А. Т.

Керівник: доктор філол. наук, проф. **Ткач Л. О.**

Рецензент:

доктор філол. наук, доцент **Мойсюк В. А.**

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 6

від «7» грудня 2021 р.

Зав. кафедри _____ **Світлана ШАБАТ-САВКА**

Чернівці – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
ГАЛЛІЦИЗМИ У СЛОВНИКОВОМУ ФОНДІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ	10
1. 1. Лексичні запозичення з французької мови в сучасній українській та інших слов'янських мовах: загальні питання.....	10
1. 2. Словотвірна адаптація запозичень з французької мови в українській мові.....	26
1. 3. Проблемні питання правопису слів, запозичених з французької мови.....	31
1. 4. Висновки до розділу.....	39
РОЗДІЛ 2	
СЕМАНТИЧНА І СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАЛЛІЦИЗМІВ, ЗАФІКСОВАНИХ В УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКАХ ЛЕКСИКИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	41
2. 1. Якісно-кількісна характеристика лексичних запозичень з французької мови, зафіксованих у словниках іншомовних слів.....	41
2. 1. 1. „Словар чужих слів” З. Кузелі і М. Чайковського.....	41
2. 1. 2. „Словник чужомовних слів” І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трофименка 1932 р.....	46
2. 1. 3. „Словник іншомовних слів” за редакцією О. С. Мельничука 1974 р.....	49
2. 1. 4. Зіставна характеристика корпусу лексичних галліцизмів у словниках ізних періодів.....	53
2. 2. Зміни у лексико-семантичній структурі та розширення сфери вживання запозичень з французької мови в сучасній українській мові.....	55
2. 2. 1. Переінтеграція значень в семантичній структурі слів французького походження.....	55
2. 2. 2. Актуалізація слів французького походження та розширення сфер уживання.....	58
2. 2. 3. Розвиток нових значень у семантичній структурі галліцизмів.....	62
2. 3. Лексичні запозичення з французької мови з культурним компонентом значення.....	82
РОЗДІЛ 3	
СТАЛІ ВИСЛОВИ І ЗВОРОТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ В ТЕКСТОВОМУ ВИКОРИСТАННІ ТА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ	91
3.1. Вплив французької культури на українську (за матеріалами листування Лесі Українки 1876-1897 рр.).....	91

3. 2. Нетранслітеровані вкраплення французьких слів і висловів у перекладах українською мовою творів англомовної літератури.....	98
3. 3. Нетранслітеровані фразеологічні звороти французької мови в українських словниках іншомовної лексики.....	107
3. 4. Висновки до розділу.....	119

РОЗДІЛ 4

ЗАПОЗИЧЕННЯ З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ТА ПЕРЕКЛАДИ З ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗЗСО.....

121

4. 1. Лінгвокультурний та підхід до викладання української мови.....	121
--	-----

4. 2. Запозичення з французької мови як засіб для формування лінгвокультурної та комунікативної компетенції учнів ЗЗСО.....	127
---	-----

4. 2. 1. Використання запозичень з французької мови для вправ на уроках з української мови у 5 – 9-их класах ЗЗСО.....	128
--	-----

4. 2. 2. Використання текстів французького фольклору для завдань з розвитку зв'язного мовлення.....	134
---	-----

4. 3. Завдання за текстами перекладів з французької літератури на уроках української мови у 10–11 класах.....	139
---	-----

4. 4. Вивчення французьких лексичних запозичень та зв'язків з французькою культурою в межах гурткової роботи або на позакласних заходах у ЗЗСО.....	151
---	-----

4. 5. Висновки до розділу.....	156
---------------------------------------	------------

ВИСНОВКИ.....	157
----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	161
--	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173
--	------------

ДОДАТКИ (у другому томі)

ВСТУП

Світ сьогодні характеризується відкритістю, глобалізаційними та інтеграційними процесами, формуванням єдиного інформаційно-культурного середовища. За таких умов швидко розвивається та змінюється лексичний склад мов. Ці процеси характерні й для української мови на сучасному етапі: з'являються нові слова, засвоюються запозичення з іноземних мов, у тому числі й запозичення з французької мови. Іншомовні запозичення сприяють розширенню та збагаченню лексичного складу мови.

Процес проникнення запозичень із французької мови в українську розпочався з XI століття. Періодизація процесу проникнення французької культури в українську протягом наступних десяти століть:

1) XI століття – донька Ярослава Мудрого Анна одружилася з королем Франції Генріхом I і стала королевою Франції. У цей період розпочався процес проникнення запозичень із французької мови в українську мову;

2) XVI–XVIII століття – проникнення запозичень із французької мови за посередництвом російської культури, у якій спостерігався у цей період культ Франції та всього французького [75, с. 98];

3) XIX–XX століття – запозичені слова з французької мови вважались найбільш престижними та такими, що відповідають останнім модним тенденціям;

4) XX–поч. XXI століття – актуалізація та активне вживання нових запозичень в українській мові.

До кінця XIX століття найбільше на мовну культуру європейських країн впливала Франція. Розквіт культури, науки й мистецтва, розширення міжнародних зв'язків й авторитету Франції в Європі активізували «французький вплив» на мову не тільки тих держав, які мали спільні кордони з

Францією, але й України [46, с. 277].

На сьогодні запозичення із французької мови мають широку сферу вживання: вони використовуються у побуті, описують різні сфери нашого життя (суспільно-політичні відносини, економіку і фінанси, кулінарію, сферу мистецтва, сучасні тенденції в моді і косметології та т. ін.).

Потреба у дослідженні запозичень саме з французької мови полягає в тому, що на сьогодні недостатньо спеціальних праць про лексичні та фразеологічні запозичення з цієї мови, наявним дослідженням не вистачає системності, повноти аналізу всіх сфер процесу запозичення. А *галліцизми* – запозичення з французької мови, становлять значний шар лексики в українській мові.

В енциклопедії „Українська мова” подано лише кілька прикладів: мерсі, комюніке; почувати себе не в своїй тарілці (калька з фр. *n'tre pas dans son assiette*) та одну бібліографічну позицію [74, с. 92]. Отже, вивчення галліцизмів (фр. *gallicisme*, від лат. *Gallicus* – галльський, у сучасн. знач. – французький) – слів, окремих значень слова, висловів тощо, запозичених з французької мови або утворених за її зразком, актуальне для сучасного українського мовознавства.

Так, із близько 24 тисяч понять і термінів, які вміщені у «Словнику іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука 1974 р. видання, 2096 слів – це запозичення з французької, тобто майже 10% усіх слів. Майже на рівні 10% зафіксована загальна кількість запозичень з французької мови у «Словнику чужомовних слів» І. Бойківа, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трохименка 1932 року. І у словнику «Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми» Володимира Миславського галліцизми становлять десятю частину від зібраної в ньому лексики.

З II пол. 20 ст., у зв'язку зі зміною стилю життя людей, доступністю

багатьох нових видів діяльності та продуктів, розвитком косметології, сфери моди тощо, спостерігаємо збільшення кількості галліцизмів в українській мові: з'являються нові запозичення, частина слів актуалізується у нових значеннях, деякі слова розширюють сферу свого застосування.

Актуальність нашого дослідження полягає у тому, щоб показати семантичне різноманіття запозичень з французької мови в українську та особливості її функціонування у наш час.

Мета магістерської роботи – розкрити дидактичний потенціал запозичень з французької мови та перекладів з французької літератури для застосування в комплексній методиці викладання української мови в ЗЗСО, що передбачає: 1) вивчення лексичного і фразеологічного фонду української мови та перекладів з французької літератури в контексті міжкультурних зв'язків, 2) набуття знань та навичок нормативного вживання в сучасній українській мові запозичень з французької мови, 3) ознайомлення з історією та дискусійними моментами в їх правописній та граматичній адаптації, 4) ознайомлення з методикою лексикографічного опрацювання запозичень з французької мови на матеріалі українських словників лексики іншомовного походження; 5) розширення мовно-культурної ерудиції учнів ЗЗСО та набуття загальнокультурної компетентності.

Для реалізації поставленої мети виконані такі **завдання**:

1) сформовані списки запозичень з французької мови – за словниками 1910 р., 1932/1955 рр. та 1974 р.;

2) визначені тематичні групи галліцизмів, їх семантична структура проаналізована в зіставленні словників слів іншомовного походження 1910 р., 1932/1955 рр. та 1974 р.;

3) проаналізовано сталі вислови і звороти французької мови в текстовому використанні (у перекладних творах, в епістолярних текстах та в сучасній белетристиці) та в українській лексикографії;

4) продемонстровано, як запозичення з французької мови та переклади з

французької літератури можуть використовуватися для формування комплексної методики викладання української мови в ЗЗСО.

Методи дослідження. Для досягнення мети магістерської роботи було застосовано такі наукові методи: *описовий* – для аналізу та огляду наукових праць з питань функціонування слів іншомовного походження в українській мові, характеристики тематичних груп лексичних галліцизмів, семантики фразеологічних галліцизмів; *зіставний* – для аналізу семантичної структури, словотвірних зв'язків та графічного відтворення лексичних галліцизмів у словниках іншомовної лексики, що вийшли друком у різні періоди розвитку української мови та української лексикографії; *компонентного аналізу* – для аналізу семантичної структури галліцизмів, її розвитку та динаміки в українській літературній мові ХХ – початку ХХІ ст.; *статистичний* – для кількісно-змістової характеристики галліцизмів у реєстрах різних словників іншомовної лексики та опису динамічних процесів у цій групі запозичень; *евристичний* – для вибору й аналізу текстів, які в сучасній українській культурі засвідчують її зв'язки з французькою та іншими західноєвропейськими культурами й можуть бути успішно використані при застосуванні комплексної лінгвокультурної методики вивчення української мови та літератури.

Об'єктом дослідження послужили: запозичення з французької мови (галліцизми) у словникових реєстрах та списках нетранслітерованих слів і зворотів, зафіксовані в українській лексикографії ХХ – початку ХХІ ст.; нетранслітеровані звороти французької мови в авторських текстах українських письменників (зокрема – в епістолярії Лесі Українки); переклади українською мовою французького фольклору та творів французької літератури тощо.

Предмет дослідження становлять: семантика, структура та адаптація галліцизмів у сучасній українській мові та переклади з французької літератури як мовний матеріал для реалізації комплексної лінгвокультурної методики викладання української мови в ЗЗСО.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві та лінгводидактиці галліцизми, засвоєні в українську мову,

розглянуті на різнобічній джерельній базі (лексикографія, епістолярні тексти, белетристика) як компактна, динамічна і необхідна частина лексики і фразеології сучасної української літературної мови, а перекладні тексти запропоновані для практичного використання на уроках української мови та в гуртковій роботі над підвищенням рівня мовно-культурної компетенції та мовленнєвих навичок.

Теоретичне значення роботи полягає в можливості поширення цього досвіду й на вивчення й використання інших груп запозичених одиниць лексико-фразеологічного рівня сучасної української мови, розкриття їх ролі у формуванні словникового та фразеологічного багатства української та інших слов'янських мов.

Практичне застосування результатів дослідження запозичень з французької мови та перекладів українською мовою творів французької літератури й використання мовного матеріалу такого типу можливе при викладанні філологічних дисциплін у закладах загальної середньої освіти, що продемонстровано у розділі 4 цієї роботи при розкритті лінгводдактичних особливостей теми.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (**Розділ 1.** *Галліцизми у словниковому фонді сучасної української мови та в українській лексикографії*; **Розділ 2.** *Семантична і структурна характеристика галліцизмів, зафіксованих в українських словниках лексики іншомовного походження*; **Розділ 3.** *Сталі вислови і звороти французької мови в текстовому використанні та в українській лексикографії*; **Розділ 4.** *Запозичення з французької мови та переклади з французької літератури як складники формування комплексної методики викладання української мови в ЗЗСО*); висновків до розділів; загальних висновків; списку використаної літератури (112 позицій); списку використаних джерел (30 позицій); додатків, що ілюструють фактичну базу дослідження, сформовану методом суцільної вибірки запозичень з французької мови, поданих в українських словниках

лексики іншомовного походження (**Додаток 1.** *Лексичні запозичення з французької мови у „Словарі чужих слів”* З. Кузелі та М. Чайковського (1910); **Додаток 2.** *Лексичні запозичення з французької мови у „Словнику чужомовних слів”* І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трохименка (1932 / 1955); **Додаток 3.** *Лексичні запозичення з французької мови у „Словнику іншомовних слів”* за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука (1974); **Додаток 4.** *Нетранслітеровані слова і вирази французького походження, вживані в латинському написанні*).

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дослідження представлені та апробовані у формі доповідей: 1) на *круглому столі, присвяченому 100-річчю з дня народження академіка Олександра Мельничука (21 квітня 2021 року)*, організованому кафедрою сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича на тему «Запозичення з французької мови в „Словнику іншомовних слів” за редакцією академіка Олександра Савича Мельничука (до 100-річчя від дня народження видатного українського мовознавця)», 2) на *X Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 9 квітня 2021 р.)* на тему «Запозичення з французької мови в „Словнику іншомовних слів” за редакцією академіка Олександра Савича Мельничука». Також опубліковано тези доповіді на тему «Нетранслітеровані фразеологічні звороти французької мови в українських словниках іншомовної лексики» у *Матеріалах студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (20–21 квітня 2021 року)*. Філологічний факультет. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. с. 181-182.

РОЗДІЛ 1

ГАЛЛІЦИЗМИ У СЛОВНИКОВОМУ ФОНДІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

1. 1. Лексичні запозичення з французької мови в сучасній українській та інших слов'янських мовах: загальні питання

Запозичення українською мовою лексики французького походження розпочалося ще з XI століття. На початковому етапі цей процес відбувався шляхом усної та письмової передачі таких слів.

Як зазначає Б. Шевельов (Шерех) поява нових слів і зворотів у кожній мові може відбуватися „з-поза її меж”, з інших мов. Такі слова називають чужомовними позиками, хоч Ю. Шевельов наводить дотепне зауваження данського мовознавця Отто Єсперсена, що „слова *позичати*, *позика* тут уживаються дуже умовно. Адже в фінансовому світі позика означає, що одна сторона втратила якусь цінність, а друга набула її, але мусить згодом повернути. А при мовній «позиції», ані перша сторона нічого не втрачає, бо й далі вживає свого слова, ані друга сторона не повинна повертати те слово і може вживати його довіку. <...> Позики з чужих мов раз у раз з'являлися і з'являються в українській мові, як і в мові взагалі культурних народів світу. Різного роду зв'язки з іншими народами — торговельні, культурні, політичні тощо — створюють ґрунт для можливостей засвоювати чужі слова. Одначе в кожному конкретному випадку таких зв'язків напрям позичень визначається історичними обставинами життя обох народів” [110, с. 34–35]. Для називання таких слів Ю. Шевельов надає перевагу термінові *етранжизм* і підкреслює, що „в народів, які належать до одного культурного кола, є багато спільних етранжизмів” [110, с. 37], а в XIX – на початку XX ст. більшість таких етранжизмів-європеїзмів постачала французька мова, і вони є в більшості європейських мов.

В академічній монографії „Сучасна українська літературна мова”

запозиченням з французької мови присвячено всього 2 сторінки [8, с. 138–140]. Сказано, що „французькі слова починають помітно проникати в українську мову порівняно пізно (XVII–XVIII ст.), спочатку через польську, а пізніше головним чином за посередництвом російської мови. Українські літописи кінця XVII – першої половини XVIII ст. вже засвідчили кілька десятків запозичень із французької мови: *амністія, артилерія, атакувати, інженер, квартира, компанія, міністр, партія, презентувати, претензія, регламент*” [8, с. 138]. У другій половині XVIII – XIX ст. засвоєння галліцизмів у слов'янські та інші мови було пов'язане з поширенням політичних ідей, культури тощо.

Автор розділу „Лексика сучасної української мови з погляду її походження” А. А. Бурячок виділяє такі головні лексико-семантичні групи запозичень з французької мови:

1) суспільно-політична термінологія: *абсолютизм, авантюра, агресивний, альтернатива, асамблея, аташе, бенкет, буржуа, бюлетень, бюро, бюрократ, візит, гарантія, дебати, дебют, девіз, демарш, демонстрація, департамент, депеша, егоїзм, експропріація, жюрі, ідеаліст, імперіалізм, ініціатор, ініціатива, інтрига, інтриган, кар'єра, кар'єризм, комюніке, мораліст, мораль, націоналізм, опортунізм, пансіон, парламент, політика, прем'єр, режим, саботаж, транспарант, туризм, турне, шантаж, шеф;*

2) слова, пов'язані з мистецтвом та літературою: *аккомпанемент, актор, альбом, ампула, анонс, ансамбль, антракт, артист, афіша, балет, барельєф, бемоль, бравурний, буфонада, бюст, ваза, віньєтка, водевіль, гравюра, грим, дисонанс, ескіз, жанр, кадр, каламбур, кларнет, мотив, натюрморт, палітра, п'єса, роль, романс, рояль, силует, суфлер, сюжет, сюїта, тембр, увертюра, шедевр;*

3) військова та морська лексика: *абордаж, авангард, ар'єргард, аванпост, авіатор, амбразура, ангар, армія, арсенал, база, баржа, барикада, батарея, бівуак, бомба, бригада, гарнізон, гвардія, дезертир, демаркація, демобілізація, десант, дивізіон, дирижабль, дислокація, ешелон, інтендант, кавалерія, калібр, канонада, капітан, команда, міна, мінер, парашут, партизан, флот, флотилія,*

фронт;

4) фінансово-економічна термінологія: *аванс, акциз, акціонер, акція, баланс, банк, тариф;*

5) технічна термінологія: *автомобіль, екіпаж, кабіна, карбюратор, монтаж, ресора, таксі, фара, шасі, шосе;*

6) лексика з будівництва, архітектури, містовпорядкування тощо: *авеню, алея, бельетаж, бульвар, вестибюль, віадук, оранжерея, панно, тамбур, тераса, тротуар, фасад, фойє;*

7) назви одягу й тканин: *блуза, бордо, вуаль, велюр, габардин, драп, капюшон, кашне, костюм, пальто, трикотаж, фетр, фланель;*

8) назви предметів побуту, розкоші тощо: *абажур, браслет, брильянт, буфет, канапа, маскарад, люстра, одеколон, порт'єра, пудра, ридикюль, сервіз, туалет, флакон;*

9) кулінарна лексика: *антрекот, вінегрет, гарнір, десерт, делікатес, желатин, філе.*

Для слів французького походження характерні такі основні фонетико-морфологічні риси:

1) звукосполучення уа: *аксесуар, будуар, буржуазія, вуаль, експлуатація, тротуар;*

2) пом'якшення губних і шиплячих перед -уі: *бюро, бюст, рестибюль, гравюра, жюрі, капюшон, фюзеляж;*

3) звукосполучення ам, ан перед приголосними: *аванс, ампула, асамблея, конференсьє, пансіон, пікантний;*

4) суфікси *-аж, -ант, -анс, -ер, -он*: *ажіотаж, арбітраж, екіпаж, фураж, шантаж, десант, інтендант, лейтенант; баланс, преферанс, реверанс; костюмер, режисер, сапер, шофер; батальйон, бульйон, компаньйон;*

5) невідмінювані форми іменників з кінцевими наголошеними голосними [e], [i], [o]: *ательє, драже, кафе, пенсне, турне, драпрі, жабо.*

Крім того, запозичені слова з французької мови зберігають наголос на кінцевому складі: *гарнізон, плісе, трикотаж, тротуар.*

У разі зміни закінчення або суфікса наголос не переходить на ці морфеми, напр., *артилерія, ескадра, авангардний*.

У свою чергу до словникового складу французької мови з XVII ст. починають проникати українізми, напр.: *ataman, bandoura, borsch, boulava, haidamak, houra, cosaque, bandouriste, kourène, porog, slobode, staroste, sotnia, oukase, khoutor, starchine* та ін., серед яких є також і зукраїнізовані тюркізми. Крім того, відзначено у французькій мові кілька кальок з українських слів: *le dizainier* (десяцький), *le centainier* (сотник) тощо.

У спеціальному підрозділі – „Графічне, фонетичне, граматичне та лексичне освоєння запозичених слів” [8, с. 143 – 146] – розкрито, як іншомовні слова підпорядковуються графічній, звуковій та граматичній системам української мови. Графічним освоєнням слова вважається його написання українськими літерами відповідно до правил українського правопису (напр., фр. *paltot* – укр. пальто), хоч „протягом певного часу письменники можуть уживати те чи інше слово в іншомовному оформленні (як, скажімо, в листуванні Лесі Українки виступають у французькому написанні слова й словосполуки *cousin, rendez vous*,.. які в сучасній українській мові оформляються *кузен, рандеву*) [8, с. 143-144]. При фонетичному освоєнні запозичених галліцизмів невластиві для української мови звуки замінюються українськими, які своїм звучанням подібні до них (напр. *брикет* із фр. *brigette*); неповна акустична відповідність між іншомовними й відповідними українськими звуками інколи призводить до варіантності в засвоєнні іншомовних звуків українською мовою:

— французький [u], що вимовляється при сильному заокругленні губ середньо між [y] та [i], в українській мові засвоївся в основному як [y] з попереднім м'яким приголосним: *костюм, етюд* (фр. *costume, étud*), але іноді може засвоюватися і як український [i] [8, с. 144];

Іншомовні [h] і [g] передаються на письмі тільки літерою г, що веде до нівеляції вимови [g] як проривного приголосного (напр.: *габарит* (фр. *gabarit*),

гараж (фр. *garage*), хоч у словах, які давно запозичені з німецької чи польської мов, у вимові проривний [г] зберігається (ганок, гудзик).

Значно істотніших змін зазнають запозичувані з французької мови слова в їх морфологічному оформленні: замість артикля показником роду виступає флексія: фр. *la mode* – мода; *la révolution* – революція [8, с. 145]; дуже часто змінюється значення роду. Іменники, що закінчуються на твердий приголосний, в українській мові, як правило, чоловічого роду. На цій же підставі в українській мові набули значення чоловічого роду іменники, які в мові-джерелі мали інакший рід, напр., фр. *la banque*, *la cascade*, *la seanse*. І навпаки, ті слова, що закінчуються на *о*, *е* й належать у французькій мові до чоловічого роду (*le bureau*, *le trumeau*, *le foyer*) або жіночого роду (*la pureé*), в українській мові вживаються як іменники середнього роду – *бюро*, *трюмо*, *фойє*, *пюре* [8, с. 145 – 146].

Окремі питання запозичень з французької мови аналізуються в наукових розвідках українських мовознавців, присвячених засвоєнню французьких запозичень українською мовою. Серед них – Є. С. Ємельянова [23, 24, 25], І. Фецько [103], Ю. М. Топчій [94, 95], Л. Гаращенко [13], І. В. Бойчук [6] та ін.

Так, Є. С. Ємельянова у статті „Особливості граматичного освоєння галліцизмів у сучасній українській літературній мові” досліджує особливості граматичної адаптації лексичних запозичень з французької мови в сучасній українській літературній мові. Зокрема, у статті розглядаються випадки та граматичні ознаки:

- збереження або зміни роду окремих груп слів;
- набуття окремими іменниками французького походження в українській мові середнього роду, який відсутній у французькій мові;
- втрата артиклів словами французького походження у процесі адаптації в українській мові;
- використання окремих слів французького походження лише в однині або лише в множині;
- наявність невідмінюваних іменників серед запозичень із французької

мови;

— адаптація в українській мові французьких прикметників та прийменникових утворень як іменників;

— запозичення прикметників і дієслів французького походження [24].

У ряді наукових праць і розвідок досліджують роль запозичень з французької мови у термінології конкретних сфер української мови. Так, Є. С. Ємельянова у статті „Морфологічна адаптація галліцизмів у сучасній українській сільськогосподарській термінології” [23] розглядає питання морфологічної адаптації слів французького походження у термінології сільського господарства. А в статті „Тенденції і проблеми стандартизації термінів-галліцизмів сучасної терміносистеми АПК” авторка досліджує сучасні тенденції стандартизації термінів французького походження, зокрема проблему функціонування тих слів, які передаються дієсловами і мають одну форму для позначення dokonanoї і недokonanoї дії [25].

І. Фецько у статті „Місце галліцизмів у терміносистемі фахівців музейної справи” [103] розкриває особливості застосування запозичень з французької мови у музейній справі. У статті розглядаються терміни, які не змінили змісту й будови, і ті, які набули нового змісту. Досліджуються граматичні особливості та випадки наголошення термінів, запозичених із французької мови. Авторка виділяє такі семантичні групи слів французького походження у музейній справі:

- 1) музейні предмети та їхні складові;
- 2) інформаційні видання та довідкові музейні елементи;
- 3) найменування музейного обладнання та устаткування.

Ю. М. Топчій у статті „Грамматична адаптація субстантивних галліцизмів в українській мові (аспект родової маркованості)” досліджує основні тенденції граматичної адаптації слів французького походження та складності визначення ознак граматичного роду запозичених галліцизмів в українській мові [94]. А у своїй статті „Джерела лексичних галліцизмів в українській мові” [95] дослідник визначає принципи встановлення джерел французьких запозичень. Аналізуючи

труднощі визначення мови-походження запозичень, автор доходить висновку, що не завжди для цього варто використовувати лише етимологічний підхід. Мова постійно розвивається, тому необхідно враховувати історію розвитку слів у мові. На думку Ю. М. Топчія, логічним і більш виправданим є історичний підхід у визначенні джерела запозичення, який передбачає врахування семантичного, хронологічного і формального критеріїв [95].

У статті „Фонетико-графічне освоєння галліцизмів у сучасній українській фінансово-економічній термінології” [13] Л. Гаращенко аналізує французькі запозичення, що входять до складу фінансово-економічної термінології української мови. Дослідниця робить висновок, що процес асиміляції в українській мові слів французького походження фінансово-економічної сфери на фонетичному рівні не відрізняється від способів фонетичної адаптації галліцизмів в українській літературній мові.

У дисертаційному дослідженні І. В. Бойчук „Адаптація французьких онімів в українській та російській мовах” [6] розглянуті проблеми запозичення французьких власних назв українською та російською мовами, оскільки значний шар французьких запозичень прийшов в українську мову за посередництвом російської. Науковець у своєму дослідженні зазначає, що сьогодні найвпливовішою у плані посередництва в адаптації слів французького походження в українській мові є англійська мова. Раніше такими були латинська, польська і німецька мови. Вплив інших європейських мов був і залишається незначний [6, с. 6]. Також І. В. Бойчук узагальнює, що сьогодні в українській мові ті іншомовні власні назви, які можна віднести до певного типу відмінювання, відмінюються. Також автор наводить такі цікаві висновки щодо особливостей засвоєння французьких власних назв на сучасному етапі:

- 1) українська мова вперше за тривалий період запозичує французькі власні іменники безпосередньо, а не через російську мову;

- 2) в українській мові вироблено норми фонографічної та морфологічної адаптації французьких власних назв, склалися власні правила і традиції освоєння і вживання французьких власних іменників.

Ще однією цікавою працею про запозичення з французької мови в українській є стаття І. А. Сташкевич та Лоїка Анумедема „Лексичні запозичення з французької мови у різних сферах використання” [81]. Зокрема, автори наводять спостереження про те, що на сучасному етапі розвитку української мови одні запозичення замінюються іншими: фр. *авангардний* – лат. *прогресивний*, тат. *чемодан* – фр. *валіза*, голл. *зонт (-ик)* – фр. *парасоля*, фр. *консьєрж* – нім. *вахтер* (у будинку), нім. *галстук* – фр. *краватка*. Крім того, в українській мові рівноправно співіснують окремі англізми і галліцизми, наприклад: *мейкап* – *макіяж*; *сленг* – *жаргон*; *дизайнер* (одягу) – *кутюр’є*, *модельєр*; *бос* – *шеф*; *секонд-хенд* – *комісійний*; *бізнесмен* – *комерсант* [81]. Автори цієї розвідки умовно розподілять слова французького походження за такими семантичними групами:

- слова, пов’язані з мистецтвом;
- фінансово-економічна сфера;
- назви суспільно-політичних понять;
- технічна термінологія;
- назви одягу, сфера моди;
- назви приміщень;
- побутові слова, назви предметів розкоші;
- їжа, сфера і заклади харчування.

Ще одне дослідження запозичень з французької мови, яке розкриває семантичний склад галліцизмів, знаходимо у статті В. О. Лях „Характеристика різновидів галліцизмів у складі сучасної української мови” [50], в якій подані два узагальнювальні міркування:

- 1) як правило, при запозиченні сприймаються не всі значення слова;
- 2) коли лексичне запозичення засвоюється, його значення починають розвиватися незалежно від мови походження. Тому в семантичній структурі запозичених слів можуть з’явитися нові значення, які відсутні в мові походження [50].

Важливим також є висновок дослідника, що більшість термінів

французького походження повноцінно включилися у словотвірну систему української мови й дали похідні слова.

Праці російських лінгвістів також становлять науковий інтерес, оскільки значна частина слів французького походження прийшла в українську мову за посередництвом та під впливом російської культури.

У дослідженнях та наукових розвідках з проблематики функціонування запозичень із французької мови у російській значна увага зосереджується на загальнотеоретичних питаннях:

- причинах виникнення запозичень;
- граматичних ознаках слів французького походження;
- підходах до класифікації запозичених з французької мови слів;
- критеріях адаптації запозичених слів тощо.

Так, Н. В. Сідакова у статті „О роли франкоязычных заимствований в лексикологической системе русского языка” [75] наводить зовнішні і внутрішні лінгвістичні причини виникнення запозичень у словотвірній системі мови [75, с. 97]. Подаємо їх у формі таблиці:

Таблиця 1.

Лінгвістичні причини виникнення запозичень у словотвірній системі мови

Внутрішні	Зовнішні
1. Відсутність у мові-реципієнті слова для позначення нових понять, явищ або предметів	1. Політичні, економічні та соціальні передумови виникнення запозичень
2. Спрощення – використання запозиченого слова замість звороту, який існує у мові-реципієнті	2. Вплив культури та рівень авторитетності мови-походження запозичень
3. Поповнення засобів виразності мови запозиченими словами для стилістичного забарвлення мови	3. Престижність поняття або мода на використання слів іншомовного походження
4. Загальномовна тенденція економії мовних ресурсів	4. Процеси глобалізації та активного міжнародного співробітництва викликають необхідність в

міжнародній лексиці, яка була б зрозумілою для носіїв різних мов [1, с.185]

Дослідники іншомовних запозичень із французької мови визначають такі критерії для характеристики їх адаптації:

- 1) граматичний – адаптація іншомовного слова до граматичних правил мови засвоєння;
- 2) лексичний – включення слова французького походження до словотвірної системи мови засвоєння;
- 3) семантичний – кореляція значення іншомовного слова із семантичною структурою мови засвоєння, розвиток багатозначності, зміни в будові слова, наявність зв'язків з лексикою конкретної тематичної групи;
- 4) частотний – регулярність використання іншомовного слова [30, с. 38];
- 5) фонологічний – вплив на іншомовне слово фонетичного забарвлення мови засвоєння [75, с. 98];
- 6) словотвірний – кількість похідних слів від іншомовних основ [15, с. 54].

Як зазначають Н. В. Габдрєєва та А. В. Агеєва [11], іншомовне слово не переноситься у мову засвоєння механічно, воно поступово засвоюється на всіх рівнях мови. Цей процес передбачає тісну взаємодію трьох факторів: впливу мови походження, правил мови засвоєння та функціонування слів у мовленні [11, с. 224].

М. А. Калинина пропонує процес засвоєння іншомовних слів розділити на кілька умовних етапів:

- 1) нерегулярні, поодинокі використання у текстах мови-реципієнта іншомовних вкраплень, із збереженням написання за правилами мови походження;
- 2) регулярне вживання іншомовних слів із збереженням написання за правилами мови походження. У такому випадку йде мова про варваризми – іншомовні слова, представлені у латинській графіці зі збереженням орфографії

мови походження; це слова з нульовим ступенем адаптації;

3) представлення іншомовного слова у графіці мови засвоєння з використанням граматичних правил даної мови;

4) семантична деривація, тобто породження нових значень слова в результаті його засвоєння мовою-реципієнтом [30, с. 38-39].

Таким чином, запозичення – це складний процес, результатом якого є виникнення нового слова, яке характеризується фонетичними, семантичними змінами та граматично побудоване за законами мови засвоєння.

Н. В. Габдрєєва та А. В. Агєєва у своїй роботі [11, с. 223] подають ознаки слів французького походження:

— буквосполучення **уа, фл, гл, ль** (*круасан, кулуари, гламур* тощо);

— перша буква у багатьох словах «**е**» (*емансипація*);

— закінчення **-аль, -ель, -єр, -он, -анс, -ант, -аж** (*аваль, гарант, татуаж* тощо);

— префікси **сьюр-, дез-** (*сьюрреалізм, дезінформація*);

— слова з префіксами **прем'єр-, гала-, прес-, порт-, аван-** (*прем'єр-міністр, гала-концерт, прес-конференція, портмоне, авангард*);

— кінцеві звуки (літери) **ю, і, о, е** (*меню, резюме, травесті, індиго*).

Також роботі – „Русско-французские языковые контакты: процесс заимствования и ассимиляции как следствие межкультурной коммуникации” [11] Н. В. Габдрєєва, А. В. Агєєва визначають групи лексики, яку зараховують до слів французького походження:

1) лексеми з характерними ознаками французької мови, наприклад: *бюро, меню, портрет, мадмуазель, будуар* тощо;

2) лексеми, які зберегли особливості вимови, властиві французькій мові, а також близьке до початкового значення, наприклад: *камзол, сорт, скелет* тощо;

3) лексеми, запозичені з інших мов за посередництвом французької зі збереженням значення, набутого у французькій мові: *фундамент, магазин, комедія, генерал* тощо [11, с. 223].

Запозичення із французької мови дуже різноманітні. Ю. Ю. Авер'янова [1]

веде мову про різний статус таких слів та подає таку їх класифікацію:

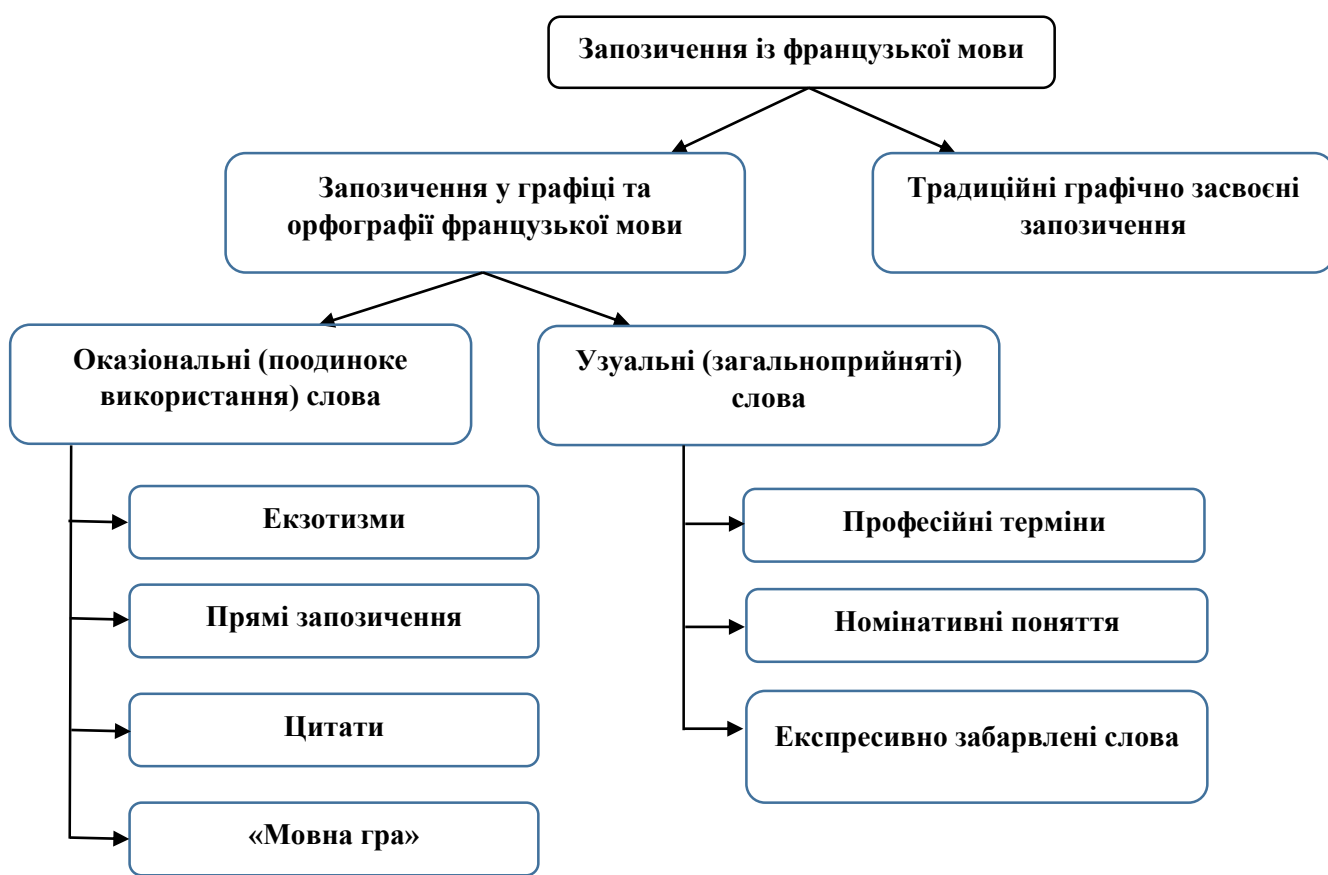

Рис. 1. Класифікація запозичень з французької мови

За Ю. Ю. Авер'яною, є такі види іншомовних запозичень з французької мови:

— **екзотизми** – слова французького походження, які називають предмети та явища чужої культури (*laumoniere, office de tourisme* тощо);

— **прямі запозичення** – еквівалент французького слова в мові засвоєння (*béret – берет*);

— **«мовна гра»** – коли одиниці різних мов використовуються для досягнення певного ефекту;

— **професійні терміни** – поняття з міжнародної термінології представників однієї професії (*haute couture, prêt-à-porter*);

— **номінативні поняття** – слова, які не мають однослівного еквівалента в мові засвоєння (*après-ski або pied à terre*);

— **експресивно забарвлені слова** – які несуть емоційне, образне сприйняття слова (*la femme fatal*).

Також авторка простежує зв'язок між статусом запозичення в мові засвоєння та функцією, яку воно виконує. Запозичення з французької мови мають такі 4 функції:

1) *термінологічна* – використання іншомовної лексики у професійному спілкуванні;

2) *номінативна* – позначення понять і явищ, для яких немає слів-відповідників у мові засвоєння;

3) *культурологічна* – відображення іноземних реалій;

4) *експресивна* – засіб виразності тексту [1, с. 189].

Засвоєння слів французького походження в українську мову на сучасному етапі пов'язане з проникненням в інформаційний та культурний простір сучасної України багатьох явищ масової культури та індустрії розваг. Лексичні значення таких запозичень відображають зв'язок з такими тематичними сферами, як кіномистецтво, мода, кулінарія, сфера побуту тощо. Для детального вивчення семантичних груп таких запозичень дуже інформативними є галузеві словники.

Одним із прикладів таких галузевих словників є „Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми” Володимира Миславського, який вийшов друком у 2007 р. в Харкові [55]. З анотації до словника дізнаємося, що це перша в Україні спроба узагальнити та систематизувати інформацію про жанри, стилі і течії кінематографу – від зародження до сьогодення. У словнику вміщено 578 статей, серед яких – і статті, в яких розкривається значення слів французького походження, які виникли у французькій кінематографічній культурі й кіновиробництві. Французькі запозичення описані в 54 статтях, тобто становлять десятину зібраного матеріалу.

Цінністю названого словника є те, що в ньому розкрито не лише значення, а й історія появи у французькій мові багатьох слів, які набули широкого поширення та активно використовуються досі у багатьох мовах, зокрема – і в

українській. Ось кілька прикладів словникових статей з праці В. Миславського:

ЖАНР [фр. Genre, від лат. Genus – рід, вид] – „групи екранних творів, об’єднані за схожими рисами їх внутрішньої будови. В основу жанру покладено певний тип зображення людини та навколишнього середовища, системи поглядів на світ. Це визначає зміну жанрово-композиційної структури творів. Жанр – певний набір схожих складових ознак, що дозволяють об’єднати фільми у споріднені типи. Механічно чітку межу між різними жанрами встановити неможливо. Як і будь-яка, історично обумовлена категорія, жанри розвиваються, видозмінюються, у певні періоди відчувають тенденцію до злиття, взаємопроникнення або навіть розпаду. У кінематографі еволюція жанру відбувається з особливою наочністю. Спочатку кіно перейняло жанровий поділ у більш давніх мистецтв – театру і літератури (драма, комедія, детектив), але з часом стало виробляти свої власні специфічні жанрові утворення. Особлива заслуга у формуванні кіножанрів належить Америці, де у 30-х роках ХХ ст. склалась і культивувалась найбільш чітка система стійких жанрів – вестерну, мюзиклу, комедії, гангстерського фільму та ін. Але саме американські режисери частіше за інших наважувались на експеримент, іноді створюючи незвичні жанрові гібриди. Вони ж утвердили в 70-ті роки постмодерністську моду на змішування жанрів, нові (новаторські форми) прочитання старих сюжетів. У сучасному кінематографі жанрова класифікація поповнилась новим поняттям «поліжанровість», яке має на увазі фільми з неймовірним переплетенням, здавалося б, несумісних жанрових конструкцій. Сьогодні не існує чіткої єдиної жанрової класифікації, але певні базові моделі корисно відзначити: комедія, мюзикл, пригодницький фільм, дитячий, вестерн, екранізація, історичний, воєнний, бойовик, драма, мелодрама, жах, еротика. Див. «Поліжанровість», «Гібридний фільм» [55, с. 67];

СЮЖЕТ [фр. Sujet – предмет; англ. Plot] – „основний засіб розкриття фабульних подій, побудови сценарної історії. Розкриває склад подій, систему стосунків між героями, розвиток їхніх характерів під час екранної драматургії. Рушійна сила розвитку сюжету – драматичний конфлікт, втілення діалектичних

життєвих протиріч. Способи сюжету в екранних мистецтвах різноманітні й обумовлені жанрами творів. Див. «Фабула» [55, с. 118];

ДУБЛЕР [фр. Doubleur; англ. Stand-in] – „1. Актор, що замінює основного актора (звичайно, під час трюків); 2. Актор, що відтворює мову героя фільму іншою мовою під час дубляжу» [55, с. 216];

ДУБЛЯЖ [фр. Doublage; англ. Dubbing] – „1. Процес додавання звукового супроводу або діалогів до фонограми фільму після закінчення зйомок. Він також використовується для виправлення помилок у фонограмі; 2. Заміна звукової частини фільму на перекладену іншою мовою відповідно до артикуляції дійових осіб. Поширений в основному в Росії та Україні. Див. «Субтитри» [55, с. 216];

КАСКАДЕР [від фр. Cascade – водопад, падіння; англ. Stunt] – „дублер кіноактора, що виконує складні трюки, які вимагають спеціальної (технічної, спортивної та ін.) підготовки» [55, с. 222];

МОНТАЖ [фр. Montage – складання; англ. Editing] – „1. Складання, установка частин чого-небудь в єдине ціле за планом або кресленням; 2. Технологічний і творчий процес об'єднання знятих кадрів (епізодів) у послідовності, що становить єдиний фільм. Право на останній монтаж (last cut) – право, що його обстоює продюсер, утручатися в творчий процес на стадії монтажних робіт» [55, с. 228];

ПАВІЛЬЙОННА ЗЙОМКА [від фр. Pavilion – шатро, легка споруда; англ. Shooting on the Sets] – „зйомка в спеціально обладнаному приміщенні (павільйоні) безпосередньо на кіностудії. У розпорядженні знімальної групи весь персонал кіностудії, бутафорський, костюмерний та ін. цехи і всі інші потужності кінопідприємства» [55, с. 234];

РЕЖИСЕР [фр. Regisseur від лат. Regere – управляти] – „творча особа, що здійснює постановку спектаклю або кінофільму. У кінопроектах визначає художній лад фільму. Член команди. Режисери, які вирішують також усі виробничі і фінансові питання, є водночас і продюсерами своїх фільмів (і навпаки). На зорі кінематографа не було поділу на професії продюсера і

режисера, згодом до продюсера перейшла більша частина виробничих функцій, а до режисера – творчих” [55, с. 239];

ЕКРАН, КІНОЕКРАН [від фр. Ecran – ширма; англ. Screen] – „натягнута на раму тканина, покрита спеціальною речовиною, на поверхню якої проектується зображення. Екрани є приналежністю залу для глядачів у кінотеатрі, де відбувається демонстрація фільмів. Широкоформатні, широкоекранні фільми, стереофільми демонструються кожен на своєму виді екрана. Для панорамного кіно, наприклад, робиться сильно зігнутий екран великих розмірів (декілька сотень м²). У коловій кінопанорамі фільми проектуються на коловий екран з кутом огляду 360°. На надвеликих екранах (із співвідношенням сторін 1:2,2) показують широкоформатні фільми, а широкоекранні — на екранах із співвідношенням сторін від 1:1,66 до 1:2,35” [55, с. 283];

ПРЕМ'ЄРА [від фр. Premiere – перша; англ. Premiere] – перший публічний показ твору, якому передують звичайно могутня рекламна компанія, а сама прем'єра перетворюється в шоу за участю творців фільму, акторів-зірок, представників масмедіа, лідерів громадської думки. [55, с. 269];

ТИТРИ [фр. Titre, від лат. Titulus – напис] – усі текстові матеріали (що відтворюються літерами), включені в кінофільм: пролог і епілог, список творців картини, виконавців ролей усіх, хто брав участь у створенні кінокартини, а також пояснювальні написи і технічна інформація. Титри із списком творців фільму і виконавців ролей відтворюються на початку або в кінці фільму [55, с. 274] та ін.

Аналіз словника В. Миславського виявив, що багато слів французького походження зі сфери кінематографу вже давно ввійшли в українську мову, активно функціонують уже як загальноновживані. Більше того, частина таких слів розширила сферу свого використання за межами кінематографу.

Цікавий матеріал для аналізу причин запозичень із французької мови знаходимо у статті З. Циганкової „Неологізми-запозичення в романах постфеміністичного жанру” [105]. Запозичення з французької мови й надалі

активно використовуються у творах художньої літератури і сфері мистецтва загалом. Авторка зазначає, що використання французької лексики підтримується стереотипним позитивним іміджем Франції. Йдеться про французький стиль життя, високу культуру, витончений смак в речах, їжі, соціальних відносинах. Слова і вирази запозичуються з французької мови, щоб передати французьку елегантність [105]. Також цікавим є спостереження авторки, що вживання великої кількості французьких запозичень у романах зумовлене тісним зв'язком героїнь зі світом моди, адже традиційним центром моди залишається Франція. Тому героїні творів використовують у своїй мові багато французьких лексичних елементів.

1. 2. Словотвірна адаптація запозичень з французької мови в українській мові

Найчастіше з інших мов засвоюються іменники. Це свідчить про процеси запозичення слів на позначення тих предметів і явищ, для яких немає відповідника у мові-реципієнті. Таку ж ситуацію ми прослідкували, досліджуючи запозичення з французької мови. Так, у „Словнику іншомовних слів” за редакцією О. С. Мельничука (1974 р.) із понад 2096 галліцизмів іменників налічується 2044, тобто майже 97,5%.

Значно меншу частку становлять запозичені прикметники, у т. ч. дієприкметники. Їх у словнику налічується 31. Це такі слова, як *авторизований, бризантний, галантний, глобальний, глобулярний, гривуазний, декласований, делікатний, демісезонний, докторальний, експресивний, екстравагантний, ексцентричний, імпазантний, інструктивний, інтимний, колосальний, консультативний, куртуазний, лояльний, нормативний, пенітенціарний, пікантний, портативний, презентабельний, прецизійний, рефрактерний, унітарний, фіктивний, фривольний*.

Як бачимо, всі запозичені в українську мову прикметники адаптувалися за допомогою властивого нашій мові прикметникового суфікса *-н(ий)*. Загальна кількість запозичених прикметників – 30, це майже 1,4% від загальної кількості французьких запозичень.

Ще менше запозичених дієслів. Традиційно дієслова в українській мові адаптувалися за допомогою дієслівного суфікса *-ува-*. У „Словнику іншомовних слів” 1974 р. представлені такі дієслова-галліцизми: *агонізувати, ажюстувати, активувати, антидатувати, будирувати, грасирувати, дресирувати, каптувати, іронізувати, компрометувати, кредитувати, манкірувати, паралізувати, парирувати, полемізувати, рамбурсувати, систематизувати, третирувати, філірувати, фланірувати*. Всього 21 дієслово, тобто приблизно 1% від загальної кількості запозичень з французької мови.

Про успішну адаптацію слова іншомовного походження свідчить наявність у нього спільнокореневих слів. За цією ознакою не всі прикметники адаптувалися в українській мові однаково добре. Так, є частина прикметників, які досі не мають спільнокореневих іменників, дієслів чи інших частин мови: *глобулярний, гривуазний, декласований, демісезонний, пенітенціарний*.

Деякі прикметники поки що мають лише одне спільнокореневе слово:

- *бризантний* – бризантність (*ім.*);
- *галантний* – галантність (*ім.*);
- *докторальний* – докторально (*присл.*);
- *колосальний* – колосально (*присл.*);
- *портативний* – портативність (*ім.*);
- *рефрактерний* – рефрактерність (*ім.*).

Наведені слова не набули широкого вжитку, використовуються у вузьких сферах, тому і не мають великої кількості спільнокореневих слів. Ще десять прикметників мають по два спільнокореневі слова:

- *авторизований* – авторизація (*ім.*), авторизувати(ся) (*дієсл.*);
- *екстравагантний* – екстравагантність (*ім.*), екстравагантно (*присл.*);
- *делікатний* – делікатність (*ім.*), делікатно (*присл.*);
- *імпозантний* – імпозантність (*ім.*), імпозантно (*присл.*);
- *куртуазний* – куртуазність (*ім.*), куртуазно (*присл.*);
- *лояльний* – лояльність (*ім.*), лояльно (*присл.*);
- *пікантний* – пікантність (*ім.*), пікантно (*присл.*);

- *презентабельний* – презентабельність (*ім.*), презентабельно (*присл.*);
- *прецизійний* – прецизія (*ім.*), прецизійно (*присл.*);
- *унітарний* – унітарність (*ім.*), унітаризм (*ім.*);
- *фіктивний* – фіктивність (*ім.*), фіктивно (*присл.*);
- *фривольний* – фривольність (*ім.*), фривольно (*присл.*).

Як бачимо, серед спільнокореневих слів переважають іменники та прислівники. Те ж спостерігаємо і у прикметниках, які мають по три і більше спільнокореневі слова:

- *експресивний* – експресія (*ім.*), експресивність (*ім.*), експресивно (*присл.*);
- *ексцентричний* – ексцентричність (*ім.*), ексцентрик (*ім.*), ексцентрично (*присл.*);
- *інструктивний* – інструкція (*ім.*), інструктаж (*ім.*), інструктувати (*дієсл.*);
- *інтимний* – інтим (*ім.*), інтимність (*ім.*), інтимно (*присл.*).

Спільнокореневі дієслова частіше виступають у гніздах краще засвоєних українською мовою слів:

- *глобальний* – глобальність (*ім.*), глобалізація (*ім.*), глобалізм (*ім.*), глобалізаційний (*ім.*), глобалістичний (*ім.*), *глобалізуватися* (*дієсл.*), глобально (*присл.*);
- *консультативний* – консультація (*ім.*), консультування (*ім.*), консультант (*ім.*), консультативно (*присл.*), *консультувати* (*дієсл.*);
- *нормативний* – нормативність (*ім.*), норма (*ім.*), норматив (*ім.*), нормативно (*присл.*), *нормувати* (*дієсл.*), *унормовувати* (*дієсл.*).

Для порівняння проаналізуємо, як адаптувалися в українській мові запозичені з французької дієслова. Значна частина запозичених дієслів так і залишилися одиничними, не набули широкого застосування, а тому й не мають спільнокореневих слів. Це такі дієслова, як: *ажюстувати, будирувати, грасирувати, каптувати, манкірувати, парирувати, фланірувати*. Ще частина дієслів мають вузьку сферу застосування, тому набули по одному

спільнокореневому слову, як правило, іменнику:

— *третирувати* – третирування (*ім.*);

— *філірувати* – філірування (*ім.*).

У запозичених з французької мови дієслів, які мають по два спільнокореневих слова, як правило, одне з них є прикметником або дієприкметником:

— *антидатовувати* – дата (*ім.*), датований (*дієприкм.*);

— *дресирувати* – дресирування (*ім.*), дресура (*ім.*);

— *полемізувати* – полеміка (*ім.*), полемічний (*прикм.*);

— *рамбурсувати* – рамбурсний (*прикм.*), рамбурсування (*ім.*).

Те ж саме помічаємо і в запозичених дієсловах, які мають по три і більше спільнокореневих слова:

— *іронізувати* – іронія (*ім.*), іронічний (*прикм.*), іронізація (*ім.*),

— *кредитувати* – кедит (*ім.*), кредитний (*прикм.*), кредитування (*ім.*);

— *паралізувати* – параліч (*ім.*), паралізований (*дієприкм.*), паралізованість (*ім.*);

— *активувати* – активація (*ім.*), активний (*прикм.*), актив (*ім.*), активатор (*ім.*), активізація (*ім.*), активіст (*ім.*);

— *систематизувати* – систематизація (*ім.*), систематизований (*дієприкм.*), система (*ім.*), системність (*ім.*), системний (*прикм.*).

Бачимо, що в останній групі дієслів наведені такі, які набули широкого вжитку у різноманітних сферах: у розмовній мові, у засобах масової інформації тощо.

Про повноту засвоєння слів французького походження українською мовою свідчить не лише наявність спільнокореневих слів, а й відображення спільнокореневих слів французького походження у „Словнику іншомовних слів” 1974 р. (див. *Рис. 1*):

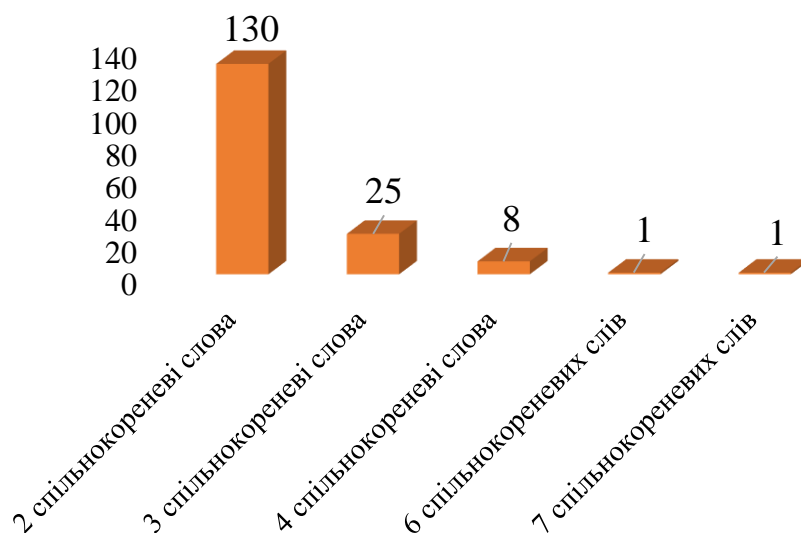

Рис. 1. Гнізда спільнокореневих слів у „Словнику іншомовних слів” 1974 р.

Так, серед 2096 слів, запозичених з французької, 130 слів мають одне спільнокореневе слово. Тобто, це пари з двох спільнокореневих слів (додаток). Щодо груп із трьох спільнокореневих слів, то таких у словнику налічується 25. Ще 8 груп представляють по 4 спільнокореневі слова та по одній групі включає шість і сім спільнокореневих слів (табл. 1.1). Таким чином, більше 18% лексики французького походження, яка включена до „Словника іншомовних слів” на момент укладання входила до гнізд спільнокореневих слів. Варто звернути увагу, що у передмові до видання йде мова про те, що загальновідомі похідні слова, що мають спільний корінь з поданим у словнику основним терміном, не пояснюються, тому що вважаються цілком зрозумілими для читача¹.

Таблиця 1.1

Гнізда спільнокореневих слів французького походження у „Словнику іншомовних слів” 1974 р.

Гнізда, що включають по 3 спільнокореневі слова
1) авантюра, авантюризм, авантюрист;
2) бравада, бравувати, бравурний;
3) бюро, бюрократ, бюрократія;
4) глісер, глісування, глісувати;
5) гравер, гравірування, гравюра;

¹ Словник іншомовних слів / За ред. члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. Київ: Головна редакція Української Радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1974. с. 2

б) дипломат, дипломатика, дипломатія; 7) етикет, етикетаж, етикетка; 8) карбюратор, карбюрація, карбюрувати; 9) колоніалізм, колонізатор, колонізація; 10) компанія, компаньйон, компаньйонажі; 11) комуна, комунальний, комунар; 12) контролер, контролювати, контроль; 13) маска, маскарад, маскування; 14) медаль, медальєр, медальйон; 15) моралізувати, мораліст, мораліте; 16) патрон, патронаж, патронеса; 17) поза, позер, позувати; 18) рафінад, рафінований, рафінування; 19) резерв, резервіст, резервуар; 20) рулет, рулета, рулетка; 21) сервіз, сервіровка, сервірування; 22) солідаризація, солідарність, солідарний; 23) тампон, тампонада, тампонаж; 24) терор, тероризм, терорист; 25) фемінізація, фемінізм, феміністка
Гнізда, що включають по 4 спільнокореневі слова
1) акредитація, акредитування, акредитив, акредитувати; 2) ідеал, ідеалізація, ідеалізм, ідеальний; 3) ізолювати, ізолятор, ізоляціонізм, ізоляція; 4) індивідуалізація, індивідуалізм, індивідуаліст, індивідуальний; 5) моделізм, моделювання, модель, модельєр; 6) натуралізація, натуралізм, натуралізуватися, натураліст; 7) федералізація, федералізм, федералісти, федеральний; 8) фільтр, фільтрат, фільтрація, фільтрування
Гніздо, що включає 6 спільнокореневих слів
фіксаж, фіксатив, фіксатор, фіксатуар, фіксація, фіксування
Гніздо, що включає 7 спільнокореневих слів
роман, романіст, романс, романський, романтизм, романтик, романтика

1. 3. Проблемні питання правопису слів, запозичених з французької мови

Досліджуючи процеси адаптації в українській мові запозичень із французької, окрему увагу варто зупинити на правописі таких слів, тобто їхній графічній адаптації. Цей аспект важливий, оскільки тісно пов'язаний із фонетичною адаптацією запозичених слів.

Звернемося у своєму дослідженні до „Найголовніших правил українського правопису” 1921 р., які стали основою для подальших редакцій українського правопису. У зазначених правилах для слів іншомовного походження виділено окремий розділ – „Правопис чужих слів в українській мові”. Загальне правило цього розділу, яке визначає особливості написання запозичених слів, встановлює, що слова іншомовного походження необхідно писати так, як вони вимовляються в українській мові.

Такої ж думки дотримується В. Самійленко, який зазначає, що „Щоб доладу робити українізацію чужомовних слів, треба знати вимову (власне вимову, а не правопис) кожного такого слова в тій мові, з якої воно походить, або на основі якої воно створене, а не тільки ту форму його, в якій воно могло дійти до нас із других або третіх рук” [73, с. 5].

У правописі 1921 р. написання іншомовних слів, запозичених із французької мови, пояснене для таких випадків:

- 1) різне звукове відтворення та наголошування;
- 2) різний рід іменників та відмінювання;
- 3) адаптація прикметників за допомогою суфіксів;
- 4) адаптація дієслів за допомогою суфіксів - *ува-ти*.

Узагальну інформацію про правопис слів, запозичених з французької мови, у формі таблиці.

Таблиця

Особливості правопису запозичених з французької мови слів за «Найголовнішими правилами українського правопису» 1921 року [58, с. 19]

Правописне правило	Приклад запозичення з французької мови
<i>Правопис м'якого знака</i>	
Якщо у французькій мові після звука <i>л</i> стоїть звук <i>і</i> , тоді в українській мові пишеться <i>м'який знак</i> .	<i>барельєф, миля, мільйон, бульйон</i>
Після букви <i>л</i> пишуться <i>а, о, у, е</i> , тобто звук <i>л</i> залишається твердим.	<i>білет, лояльний</i>
<i>Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних</i>	
У словах іншомовного походження не подвоюється	<i>шоше, комісар, комуна</i>

приголосний звук	
Дві букви <i>n</i> пишеться у окремих словах	<i>бонна</i>
Правопис власних назв	
У власних назвах увага звертається на <i>вимову</i> , а не написання: якщо у вимові іноземців подвоєння немає, тоді пишемо одну букву, а якщо є, тоді пишемо дві букви.	<i>Де-Бюсі, Мюзета, Гарона</i>
У чужих прізвищах розрізняються звуки <i>г</i> та <i>з</i> .	<i>Гюго (Нуго)</i>
Випадки написання окремих букв та їх сполучень	
Звук <i>ф</i> у словах іншомовного походження передається в українській мові через <i>ф</i> .	<i>Франція, фасон</i>
Іншомовне <i>-іо-</i> передається як <i>-іо-</i> . Однак у словах, які краще адаптувалися в українській мові, рівнозначно пишеться <i>-йо-</i> .	<i>піонер, куріоз і курйоз, серіозний і серйозний. Окрім того: бульйон, мільйон, медальйон</i>
Правопис букв <i>-и, -і</i>	
Після букв <i>д, т, з, с, ж, ч, ш, р</i> пишеться <i>и</i> (а не <i>і</i>).	<i>директор, шифрований, режим</i>
В інших випадках пишеться <i>і</i> .	<i>амуніція</i>

Питання правопису слів іншомовного походження сьогодні викликає багато дискусій. Невирішеною проблемою залишається збереження послідовності українського правопису, яка була порушена внаслідок введення у 1933 році нової редакції так званого «Харківського» правопису, яка максимально наблизила правила написання слів в українській мові до російської граматики та вимови.

Якщо звернутися до третього видання „Українського правопису” 1989 р., яке є продовженням першого (1946 р.) і другого (1960 р.), то в передмові читаємо про одне із завдань цього видання – „докладніше опрацювати правила щодо написання слів іншомовного походження, зокрема географічних назв та особових найменувань людей» [97, с. 3]. У передмові до другого видання цього правопису читаємо пояснення, що у ньому усунені розбіжності у спільних моментах українського й російського правописів.

Звернемося до 3-го розділу „Правопис слів іншомовного походження» і проаналізуємо відмінності від видання 1921 року.

Таблиця

Порівняння підходів до передачі звуків [g], [h] на письмі в українській

мові у словах французького походження

„Найголовніші правила українського правопису” 1921 року	„Український правопис” 1990 року
У чужих прізвищах розрізняються звуки <i>г</i> та <i>г</i> : <i>Гюго</i> (<i>Hugo</i>)	<i>G</i> і <i>h</i> звичайно передаються літерою <i>г</i> : <i>авангард</i> , <i>гугенот</i> , <i>Гавр</i> , <i>Гаронна</i> , <i>Гюго</i> . (с.103)

Як бачимо, змін зазнало правило передачі на письмі звуків *g* і *h*. Оскільки у правописі 1933 р. з українського алфавіту було вилучено літеру *г*, іншомовні власні назви з *h* і *g* почали писати тільки з однією літерою *г*.

Щодо цього питання В. Самійленко свого часу писав: „На мою думку звук *г* треба вживати в нашій мові тільки в таких випадках: 1) у тих народніх словах чи тих чужомовних, що давно ввійшли в народню мову з звуком *г*, як слово *грунт*, 2) у тих власних іменнях чужонародних, які не вживаються в нас, напр. *Гастон*, *Марго* [73, с. 6], 3) у тих іменах, що вживаються й у нас, коли вони надаються не українцеві, і тоді не тільки вживати в їх звук *г*, якщо в тих іменах він вимовляється в відповідній мові, але й транскрипцію цілого ймення робити як найближчу до тієї мови: значить вимовляти й писати *Грегуар*, коли мовиться про француза, а не *Грегуар* і 4) ще в деяких небагатьох словах» [73, с. 7].

Окрема увага у правописі 1990 року спрямовується на передачу на письмі окремих звуків французької мови. Так, визначено, що *j* у словах французького походження передається в українській мові через *ж*: *Жером*, *жабо*, *Жанна*, *жури* [97, с.104]. А після шиплячого *ш* замість французького *и* пишеться українське *у*, а не *ю*: *брошура*, *жури*, *парашут*. А також у словах *парфуми*, *парфумерія* [97, с.107]. Французькі сполучення букв *ll* та *ill* після голосних у кінці слів та перед голосними передаються через *й*: *Ануї*, *Війон*, *Вайян*, *Вайєль*, *Шантії* [97, с.108].

Також у правописі 1990 р. упорядковано написання апострофа та м'якого знака. Так, зазначено, що у словах із пом'якшеним приголосним перед *я*, *ю* апостроф та м'який знак не пишеться: *бюджет*, *бюро*, *пюнітр*, *фюзеляж*, *кювет*, *рюш*, *Барбюс*, *Бюффон*, *Гюго*, *Кюв'є*, *нюанс*, *тюль* [97, с.107-108]. Також унормовано написання м'якого знака перед *я*, *ю* ,*є*, *ї*, *йо*: *ад'є*,

конферансьє, монпансьє, ательє, марсельєза, мільярд, бульйон, віньєтка, Готьє, Лавуазьє, Жусьє, Реньє, Вінї. А також в кінці слів: *Булонь, Рафаель* [97, с.108].

Основні правила написання французьких власних назв в українській мові, які представлені у правописі 1990 року:

— роздільне написання часток, артиклів та інших службових слів у власних назвах: *дю Гар, ле Шепальє*;

— написання через апостроф скороченої частки *д'*: *Д'Аламбер, Д'Артаньян, Д'Обіньє*;

— написання через дефіс часток *Ван-, Мак-, Сан-, Сен-* на початку прізвищ: *Мак-Магон, Сен-Сімон*;

— написання в окремих випадках часток разом із прізвищами: *Декандоль, Деліль, Лафонтен, Лесаж* [97, с.119].

Щодо правопису власних назв, звернімося в цьому питанні до праці В. Самійленка, де він зазначає: „Французькі звуки *eu* і німецькі *ö* і *ä*, як найближчі до нашого *e*, треба віддавати через *e* й писати Пастер, Берне (Pasteur, Borne) „[с. 11].

Те саме треба сказати про імя *Гете, Берне*, і т. д.. *Додет – Додета, Беранжер – Беранжера* тому не можна деклінувати, що в цих іменах шелестівка на кінці не вимовляється; для слуха вони кінчаються на голосівку *e*, таку форму вони повинні мати і в транскрипції, в називному відмінку. Імена ж на *e* не можуть в українській мові деклінуватися по мужському роду».

Якщо у правописі 1921 року більша увага зверталася на вимову, а не написання (особливо у власних назвах), то вже в обговореннях членів Української національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів України протягом 1994–1996 років зустрічаємо тезу А. Рочняка про те, що при адаптації іншомовних слів треба виходити з їхнього написання у мові походження, а не лише враховувати звучання, адже не завжди можливо знайти потрібні звукові еквіваленти [99, с. 138]. Таким чином, пропонується такий спосіб передачі приголосних та голосних звуків у словах французького

походження:

Таблиця

Способи передачі голосних та приголосних звуків у словах французького

походження

Буква	Передача в українській мові
L	- як «л» в узвичаєних формах: <i>арсенал, бал, блуза, луна; Буало, Клод, Флобер;</i> - як <i>м'яка «л»</i> (ль, льє, ля, льо, лю) в кінці слів: <i>пляж, кльош, Арль, Льєж</i>
LE(S)	як «ле»: <i>білет, желе, левретка, Барль-ле-Мін, Лекланше</i>
IL, ILL	- як «й» в кінці слів і перед голосними: <i>Ануї (Anouilh), Війон (Villon), Вайян (Vaillant), Шантіїї (Chantilly)</i> - як «ль» в узвичаєних формах: <i>гільотина (guillotine), емаль (émail), ескадрилья (escadrille), Марсель (Marseille), Тюільрі (Tuileries)</i>
G	- як «г»: <i>авангард (avant-garde);</i> - вибірково як «ґ»: <i>гавот (gavotte), газон (gazon), гараж (garage), гетри (guêtres), глясе (glacé), Лагранж (Lagrange);</i> - як «ж» перед «е», «і»: <i>дож (dodge), екіпаж (équipage), манеж (manège), Жиронда (Gironde), Ланжерон (Langeron)</i>
GN	- як «нь»: <i>компаньйон (compagnon), Шампань (Champagne), Монтен (Montaigne)</i>
GU	- як «г» перед «е», «і»: <i>гінюр (guipure);</i> - як «гв»: <i>гвардія (guardia), лінгвістика.</i>
H	- як «г»: <i>гобой (hautbois), готель, горельєф (hautrelief), Гавр (le Havre), Гарпагон (Harpaçon)</i>
J	як «ж»: <i>абажур (abat-jour), жабо (jabot), мажордом, Жан (Jean), Жером (Jérôme)</i>
F, PH	- як «ф»: <i>естафета, фаянс, фейлетон, Франція (France)</i>
C	- як «с», коли звучить «с»: <i>мерсі (merci), Сарсель (Sarcelles);</i> - як «к»: <i>еклер (éclair), консоль (console), Декарт (Descartes)</i>
CH	- як «ш»: <i>кашне (cache-nez), шезлонг (chaise longue), марш (marche), шовініст (chauvin), Шаріте (Charité), Шатобріан (Chateaubriand)</i>
S	- як «с», коли звучить так само: <i>арсенал (arsenal), садист (sadiste), санкюлот (sans-culotte), патисон (pâtisson), Савоя (Savoie);</i>

	- як «з»: <i>візаві (vis-à-vis), дієз (diese), Вогези (Vosges)</i>
QU	- як «к» перед «а», «о», «и» або в кінці слів: <i>екіпаж (équipage)</i>
Z	- як «з»: <i>зефір, зуав; Золя, Сен-Назер (Saint-Nazaire)</i>
A, AI, AY	- як «а», «ай»: <i>байонет (baïlloñnett)</i>
AI, AY, E, EI, EY	- як «е», «ей»: <i>плєнер (plein air), пейзаж (paysage), силует (silhouette);</i> - «е» може не передаватись на письмі і вимові: <i>мадмуазель (mademoiselle), макрель (maquereau), пандус (pente douce), Женв'єв (Genevieve), Лярошфуко (Larochefoucauld), Мадлен (Madeleine), Малєрб (Malesherbes)</i>
EU	- як «е», «ев»: <i>планєр (planeur), шофєр (chauffeur), манєвр (manœuvre), Медон (Meudon), Нєйї (Neuilly)</i>
AU, EAU	- як «о»: <i>бомонд (beau monde), шовініст (chauvin), Бомарше (Beaumarchais), Мопасан (Maupassant), Боріваж (Beau Rivage), Клемансо (Clemenceau), Фонтєнбло (Fontainebleau)</i>
I, Y	- як «и»: <i>диплом (diplôme), Париж (Paris);</i> - як «і»: <i>Сан-сусі (Sanssouci)</i>
OI, OY	- як «уа»: <i>ампуа (emploi), буржуа (bourgeois), дуайєн (doyen), Буассі, Дєлакрук (Delacroix), Лєруа (Leroy)</i>
OU	- як «у»: <i>абажур (abat-jour), лудор (Louis d'or), піруєт (pirouette), Бурдєль (Bourdelle), Помпадур (Pompadour), Пуату (Poitou), Фуке (Fouque)</i> - як «ю» там, де є літера «и»: <i>єкю (eci), жюри (jury), манікюр (manicure), Барбус (Barbusse), Кюри (Curie), Пюї-де-Дом (puy-de-Dôme)</i> - як «у»: <i>кондуїт (conduite), брошура (brochure)</i>

В. Самійленко також зазначав, що «звуки французької мови *en, an, em, am* переписувати треба звуками *ан* і *ам*, коли в оригінальному слові чується дифтонг *a* з носовим *n*; значить буде стиль *Ампір*, а не *Емпір*, хоч по франц. пишеться *empire*» [с. 10].

Бачимо, що у правописі 1990 року правило визначає, що після шиплячого *ш* замість французького *и* пишеться українське *у*, а не *ю*. І наводиться приклад – слово *жюри*. У «...Обговореннях нової редакції „Українського правопису“...» пропонується передавати буквою «ю» французьку літеру «и»: *жюри (jury)*. Саме цю форму слова ми зустрічаємо у «Словнику чужомовних слів» 1932 року

І.Бойківа та у «Словнику іншомовних слів» за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука 1974 року. Однак вже у новій редакції правопису 2019 року читаємо: «У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих *ж, ш* пишемо українське у: *брошу́ра, жури́, парашу́т*» [9, с.128].

Важливий момент у „...Обговореннях нової редакції «Українського правопису...» – рекомендація вказати у правописі, що слова французького походження наголошуються на останньому складі.

Щодо правопису власних назв французького походження, читаємо у В. Самійленка: «Велика помилка писати Додет, Беранжер, Литери *т і р* у цих іменах не вимовляються в оригіналі, то не треба їх переписувати. Треба найголовнішу увагу віддавати фонетиці, а не ортографії слова» [73, с. 11].

Нова редакція «Українського правопису» 2019 року, визначаючи особливості написання слів іншомовного походження (у т.ч. запозичень із французької мови), мала за мету наблизити українську мову до зразка правопису 1921 р. Але все ж досі збереглися відмінності та багато невирішених питань. Так, перше з них стосується передачі звуків [g] та [h]:

Таблиця

Порівняння підходів до передачі звуків [g], [h] на письмі в українській мові у словах французького походження у правописах 1921 та 2019 років

«Найголовніші правила українського правопису» 1921 року	«Український правопис» 2019 року
Звуки [g], [h]	
У чужих прізвищах розрізняються звуки г та г: Гюго (Hugo)	Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою g, звичайно передаються буквою г. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: буквою g (<i>Грегар</i>) і буквою r (<i>Греггар</i>)

Оскільки у правописі 1933 року з українського алфавіту було вилучено літеру *г*, іншомовні власні назви з *h* і *g* почали писати тільки з однією літерою *г*, як ми це прослідкували у правописі 1990 року, незалежно від вимови. Літеру *г* у

прізвищах іншомовного походження спробували повернути у новій редакції правопису 2019 року, але послідовного крокування за певним принципом, як ми це бачимо у правописі 1921 року, немає. Тому залишається обирати варіант вимови та написання на розсуд мовця: *Гюго* чи *Гюго*. Через це маємо сьогодні різні підходи до написання власних назв іншомовного походження.

У словнику 1932 року ще зберігалось написання деяких слів з м'яким *л*, наприклад, *льотерія*, *аванзалья*, *гальон*, *желятина*. У таких словах прослідковувався вплив французької вимови та польської мови, через яку вони прийшли в українську. В. Самійленко також зазначав, що «...щоб віддати нашим звуком французьке (середнє), напр., у словах Emile Zola ми пишемо Єміль Золя або Золя. Як краще? Перше написання м'якше ніж треба, а друге надто тверде. Все ж краще схилитися в бік м'якості й писати: Золя, лампа, Вольтер. Але немає потреби писати: колегія, Валер, себ то з м'яким *ль*; досить писати колегія, Валер, бо перед *е л* ніколи не вимовляється твердо, а тільки середь, то й не треба його робити зовсім м'яким. Слово але вимовляється точнісінько як *aller*, Валер як *Valére*» [Самійленко, с. 10].

Однак у правописі 1933 року у словах іншомовного походження з м'яким *л* стверджено вимову *твердого л*. Це правило залишається чинним і в новій редакції правопису.

Правопис з часом може зазнавати змін під впливом природних процесів розвитку мови. Однак в українській мові був тривалий період штучного насадження певних правил та змін у написанні слів з метою уніфікації із граматиною російської мови. Саме тому сьогодні так складно відновити втрачені правописні традиції. Таким чином, питання узгодження правил написання слів іншомовного походження, у т.ч. з французької мови, залишається відкритим і потребує подальшого вивчення.

1. 4. Висновки до розділу

Сьогодні, у час швидкого розвитку інформаційних технологій,

збільшилися можливості та швидкість поширення інформації, а випадки запозичень, у тому числі з французької мови, стали набагато чисельнішими.

Таким чином, здійснений огляд наукових робіт показав, що дослідження науковців є досить конкретними та вузько спрямованими. Науковим розвідкам з проблематики слів французького походження не вистачає всебічності і системності. Тому залишається коло питань, які є недостатньо вивченими й потребують подальшого опрацювання. Зокрема, це питання функціонування слів французького походження в українській мові на сучасному етапі, семантична структура таких запозичень та її розвиток, важливість слів французького походження.

РОЗДІЛ 2
СЕМАНТИЧНА І СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАЛЛІЦИЗМІВ,
ЗАФІКСОВАНИХ В УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКАХ
ЛЕКСИКИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

2. 1. Якісно-кількісна характеристика лексичних запозичень з французької мови, зафіксованих у словниках іншомовних слів

2. 1. 1. „Словар чужих слів” З. Кузелі і М. Чайковського вміщує понад 12 000 слів іншомовного походження. Як дізнаємося з передмови, робота над словником велася з 1908 року по 1910 рік включно. Цінність цього словника полягає в тому, що це перша ґрунтовна праця, яка описує лексику іншомовного походження в українській мові та вказує мову-джерело запозичення. Крім того, *Словник 1910* спирається на попередні праці українських лексикографів – Є. Желехівського, І. Верхратського, В. Гнатюка, В. Шухевича, Б. Грінченка.

Словник має традиційний алфавітний порядок реєстру, проте слова, які входять до одного гнізда спільнокореневих слів, подані в одній словниковій статті. Важливою рисою *Сл. 1910* є те, що до більшості слів проставлені наголоси. За нашими спостереженнями, слова і вислови французького походження подані в 923-х словникових статтях. Окремі з них описують лише одне слово, інші ж – групу спільнокореневих слів. Загальне число французьких запозичень у *Сл. 1910* – 1230 слів, що становить 10,3% від загального реєстру.

Аналіз тематичних сфер, представлених словами французького походження, показав, що ця лексика дуже різноманітна – від слів загального вжитку до вузькоспеціалізованих термінів. Одразу звертає на себе увагу ряд сфер, які є суміжними, на перетині кількох тематичних груп.

Наприклад, тематична група, яка включає назви осіб. Загальна кількість слів, які входять до цієї групи, – 136, тобто, трохи більше 11% від загальної кількості французьких запозичень. Бачимо, що тут є слова, які називають професії людини за різними сферами життя: військова (*артилеріст, дезертір, канонер, кадёт, кантоніст*), фінансово-економічна (*акцізник, антрепренёр,*

комівояжер, комісáнт, фінансі́ст), суспільно-політична (*амбасáдор, аташе́, бюрокρά́т, комісар, мер*), сфера мистецтва (*балéтник, белéтрист, дансéр, фе́йлетоні́ст, шансонéтка*).

Крім назв професій, які належать до лексики з конкретним значенням, виділяємо ряд слів загального вжитку, які описують характер людини, її зовнішність, види діяльності тощо: *аванту́рник, áльфoнс, бльóндин, вельосіпеді́ст, вояжéр, галя́н, да́ма, кокéтка, мада́м, метрéса, педáнт* тощо. Такою ж групою слів, яка перебуває на перетині різних сфер, але може бути виокремлена, є назви документів, напр., *анкéта, бордерó, бюлетéн, депéша, паспóрт* та ін. Таких слів небагато, всього 16.

На перетині сфери культури та технічної термінології маємо групу слів, які називають предмети й поняття зі сфери поліграфії та книговидання. У цій групі є слова з яскраво вираженими ознаками технічних термінів, як-от назви шрифтів, друкарських технік та інструментів, напр.: *боргіс, велі́н, гармо́нд, метрампа́ж, петі́т*. Але також бачимо слова, які мають широкий вжиток і можуть бути віднесені до сфери загальної культури, оскільки пов'язані із поширенням знань, комунікацією: *брошу́ра, він[і]éта, діксіoнéр, жу́рна́л, прéса*. Загалом ця група налічує 26 слів.

Оскільки тематика представлених французьких запозичень є дуже різноманітною, для аналізу ми сформували кілька макрогруп, у межах яких є групи більш вузької семантичної співвіднесеності. Зокрема, можемо вести мову про такі сфери: загальної культури, побутової культури; технічну, військову, економічно-фінансову та суспільно політичну сфери. Кількісний розподіл галліцизмів за тематичними макрогрупами у „Словарі чужих слів” 1910 р. подаємо в *Таблиці 2. 1*.

Таблиця 2. 1.

Галліцизми у „Словарі чужих слів” 1910 р.	
Сфера та її підгрупи	Кількість слів
Сфера загальної культури – 365 слів	
Абстрактні слова загального вжитку	192
Мистецтво	80

Сфера товариського життя	75
Інші	18
Технічна сфера – 309 слів	
Терміни на позначення просторових понять	119
Технічна термінологія	113
Термінологічна лексика на позначення понять зі сфери живої і неживої природи	31
Медична термінологія	20
Сфера транспорту	14
Метричні одиниці	8
Морська справа	4
Сфера побутової культури – 210	
Назви одягу, прикрас та тканин	100
Назви конкретних предметів побуту	59
Назви страв	51
Військова справа – 108 слів	
Суспільно-політична сфера – 101 слово	
Фінансово-економічна сфера – 44 слова	

Сфера загальної культури охоплює слова, що стосуються літератури (роман, фабліо, белетристика, трубадур, сюжет), музики (акомпані[я]мент, польонез, флет, рефрен, етюд), театру (антракт, буфонáда, водевіль, кляка, куліси), балету і культури танцю (балет, балетник, балетмайстер, балетниця, рондо) образотворчого мистецтва (аквареля, пленер, портрет, тушувати, жанрове малярство), назви культурних течій та напрямів (декадентізм, ренесанс, рококо́, романтизм). Також до сфери загальної культури відносимо слова, що описують товариське життя та розваги (бенкет, білярд, газардова гра, дамки, каламбур, шарáда), формули етикету (адіє́, а пропó, пардо́н, пардонувати), зовнішність людини (трімас, гуфрувати, кок, по́за, фризурá), назви кольорів (шамóвий, оранжóвий, бордо́, кармін) та терміни зі сфери поводження з кіньми (іпокультура) (каріє́ра, ланса́да, тальо́н, фура́ж, сакáда). Окремо в цю сферу включено абстрактні слова, які можуть застосовуватися у різних сферах та є словами загального вжитку. Часто такі слова описують явища, які стосуються відносин у системі людина-людина: стосунків, почуттів, емоцій тощо (аванту́ра, багателізува́ти, талья́нтний, деліка́тний, елега́нція, жена́да, капри́с, кура́ж, наївний, резóн, сюрпри́за,

шантаж).

Технічна сфера охоплює терміни на позначення *просторових понять*. Це й терміни, що характеризують **господарське та культурне освоєння довкілля** (*ал'єя, басé[й]н, бульва́р, газо́н, кльоа́ка*), і слова, що називають **будівлі, заклади, приміщення** (*алько́ва, апартаме́нт, балько́н, будуа́р, готе́ль*), слова зі **сфери архітектури**, (*фаса́да, ра́мпа, ни́жа, кольона́да, арка́да*), слова, що описують **природні просторові об'єкти** (*но́таш, плянта́ція, плято́, прері́я, ру́та*) тощо. Окрема підгрупа – це слова на позначення **понять зі сфери живої і неживої природи**. Сюди відносимо **назви тварин** (*кошені́ля, макре́ля, та́пір, анчоус, гома́р*), **рослин** (*апріко́за, жасмі́н, камелі́я, мірабе́ля, жонкі́ль*), **мінералів** (*вітріо́ль, дольо́міт, ебоні́т, со́да, сод*). Ще дві нечисленні, але вузькоспеціалізовані підгрупи – це **медична термінологія** (*акуше́рія, ата́к, банда́ж, ко́клюш, мігрéна*) та назви **метричних одиниць** (*лі́тра, во́льта, ар, санті, біліон*). Безперечно, до технічної сфери належать терміни, які називають **механізми, інструменти, процеси** (*бусо́ля, газомéтр, дрена́ж, монтувати, папіно́вий котел*) та **назви транспорту** (*вельосіпе́д, вельоціпе́д, диліжа́нс, експре́с, кабрио́лет*).

Зі сферою побутової культури пов'язана третя за чисельністю група слів: назви **предметів одягу, тканин та прикрас** (*ба́йка, біжуте́рія, блюзка, декольте́, карту́з, коліе́, ша́рфа*), назви **конкретних побутових предметів індивідуального** (*агра́ф[к]а, валі́з[к]а, жірандо́ль, ме́блі, фоте́ль*), назви **страв та продуктів харчування** (*бешаме́ль, вані́лія, зу́па, котле́т, майоне́з*).

Військова сфера є більш однорідною і охоплює різноманітні назви: **військові звання, назви зброї, військових підрозділів, укріплень** тощо (*а́рмія, артиле́рія, батнет, еска́дра, канона́да, марша́лок, резерва, реду́т[а], фортифіка́ція*). До суспільно-політичної сфери відносимо терміни, які характеризують **сферу управління державою** (*бюрокра́тія, департаме́нт, комісаріа́т, парляме́нт, преміе́р*), **політичні течії** (*бонапарти́ст, Жіронді́сти, масоне́рія, орлеа́ністи, якобі́ни*), **міжнародні відносини** (*аліа́нс, амбаса́да, аташе́, коалі́ція, лі́та, картéль*). У фінансово-економічній сфері чітко

окреслюються дві підгрупи: **загальноекономічні терміни**, які пов'язані з торгівлею (*аванс, дрогерія, комерційний, рабат, комерс*) та більш вузькоспеціалізована **фінансова термінологія** (*депозит, фінанси, фонд, рента, тантиєма*). Крім того, до цієї групи включаємо **назви грошових одиниць** (*люідор, наполеондор, су, дубльон, франк*).

Погляньмо на діаграму, яка унаочнює тематичну співвіднесеність французьких запозичень, зафіксованих у „Словарі чужих слів” 1910 р. (Рис. 1):

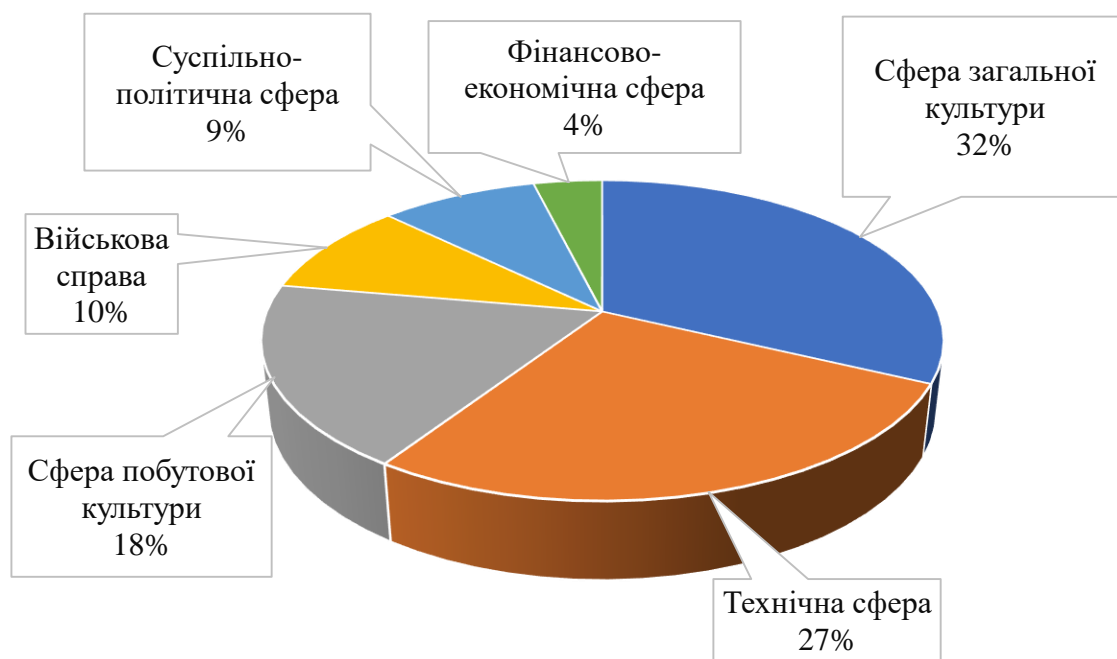

Рис. 1. Тематична структура французьких запозичень у „Словарі чужих слів” 1910 р.

Як бачимо, найбільшу частку (32%) становить сфера загальної культури, що підтверджує звання Франції як країни з одним із найбільших культурних спадків у світі. Технічна сфера – 27%, оскільки вона охоплює термінологію з багатьох спеціалізованих сфер та наукові терміни, де Франція тривалий період часу утримувала лідерство в Європі. Сфера побутової культури – 18% запозичень. І сьогодні Франція вважається батьківщиною моди та кулінарії, тому цілком закономірним є той факт, що ця сфера у трійці лідерів. Така структура запозичень демонструє ті сфери, у яких найбільше контактів відбувалося між нашими країнами та з яких українська мова засвоїла найбільше галліцизмів.

2. 1. 2. „Словник чужомовних слів” І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трофименка 1932 р. містить понад 25 тисяч чужомовних слів і виразів. Друге видання цього Словника (1955 р., що вийшло в Нью-Йорку) доопрацьоване та очищене від радянських ідеологічних нашарувань, про що йдеться в передмові. На момент появи першого видання (початок 1930-х років) це була наймасштабніша спроба узагальнити слова, запозичені в українську мову. За нашими спостереженнями, *Сл. 1932* налічує 2470 слів французького походження, що становить 9,9% від усіх слів реєстру. Над більшістю слів позначені наголоси.

Аналізуючи лексичне значення французьких запозичень у *Сл. 1932*, ми намагалися дотримуватися такого ж принципу розподілу слів на тематичні групи, тому виділили загальні макрогрупи: сфера загальної культури, технічна сфера, сфера побутової культури, суспільно-політична сфера, військова та фінансово-економічна сфера, проте в межах кожної групи є й певні відмінності порівняно зі *Сл. 1910*.

Найбільшою є група назв осіб: **назви осіб за особливостями поведінки** (*авантюрист, інтриган, панікер*), **назви осіб за професіями зі сфери мистецтва** (*апретурник, артист, балетмайстер, верлібрист, костюмер*), **назви осіб з військової сфери** (*артилерист, бомбардир, дезертир*), **назви осіб з технічної термінології** (*інженер-механік, бодист, монтер*), **економіко-фінансової** (*диспашер, експортер, круп'є*) та **суспільно-політичної сфер** (*амбасадор, журналіст, мер*) тощо. За такою ж методикою ми виокремлюємо **сферу поліграфії** (36 слів), тому що ці терміни мають ознаки і технічної термінології, і мистецької термінології; а також **назви документів**, які є і фінансовими, і юридичними (24 слова). Всі ці три сфери ми розподілили між основними тематичними макрогрупами.

Важливою рисою *Словника 1932* є поява багатозначних слів-галліцизмів, що своїми різними значеннями співвідносяться з різними сферами. У такому випадку таке слово включаємо до кожної зі сфер, для якої воно має зафіксоване значення:

Таблиця 2. 2.

Галліцизми у „Словнику чужомовних слів” 1932 р.	
Сфера та її підгрупи	Кількість слів
Сфера загальної культури – 773 слова	
Мистецтво	325
Абстрактні слова загального вжитку	258
Сфера товариського життя	86
Культура спорту	37
Культура поводження з тваринами	33
Лінгвістичні терміни	28
Назви кольорів	6
Технічна сфера – 674 слів	
Технічна термінологія	224
Терміни на позначення просторових понять	165
Термінологічна лексика на позначення понять зі сфери живої і неживої природи	126
Сфера транспорту	62
Медична термінологія	41
Метричні одиниці	28
Морська справа	28
Сфера побутової культури – 444	
Назви одягу, прикрас та тканин	233
Назви страв	117
Назви конкретних предметів побуту	94
Суспільно-політична сфера – 288 слово	
Військова справа – 241 слів	
Фінансово-економічна сфера – 189 слова	

Варто зазначити, що не лише кількісний склад груп змінився (слів зафіксовано суттєво більше), а й відбулися якісні зміни. Так, у сфері загальної культури фіксуємо нову підгрупу – слова, що описують **сферу спорту** (*гантель, естафета, команда, пас, тренування, турнік, циклізм*). Також стало можливим виділити підгрупу – **культура поводження з тваринами**, яка включає терміни кінної справи, дресури та полювання (*емушета, корда, манеж, манежити, апортувати, дресування, парфорсові лови*). Ще одна підгрупа у цій сфері – **лінгвістичні терміни** (*англіцизм, галліцизм, гриссювати, жаргон, патуа*).

У **технічній сфері** нова підгрупа – терміни морської справи (*абордаж,*

баталер, каботаж, піратство, фустаж). У суспільно-політичній сфері також виокремилася підгрупа – назви днів і місяців Французького Республіканського календаря (вандем'єр, брюмер, фример, нівоз, плювіоз, вантоз, жерміналь, фльореаль, ноніді, месидор, термідор, фруктидор). В інших сферах нових підгруп не виявили. Погляньмо на загальну структуру тематичної співвіднесеності французьких запозичень у *Словнику 1932*, представлену в діаграмі:

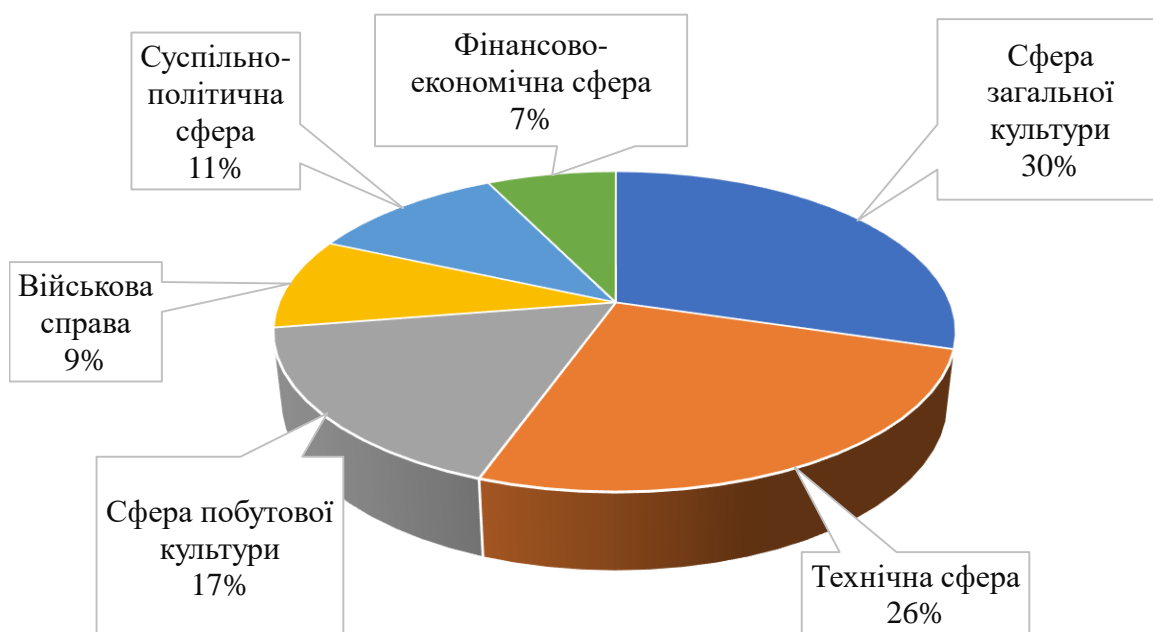

Рис. 2. Тематична структура французьких запозичень у „Словнику чужомовних слів”
І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трофименка (1932 р.)

Як бачимо, три сфери – лідери за кількістю слів – залишилися такими самими: **сфера загальної культури (30%)**, **технічна сфера (26%)** та **сфера побутової культури (17%)**. Це зрозуміло, адже у Франції зародилися багато течій світової культури, французька культура значно вплинула на хід історії, розвиток науки, мистецтва і літератури в цілому у багатьох європейських країнах. Однак, якщо у *Словнику 1910* їх частка становила 77% від усіх французьких запозичень, то у *Словнику 1932* року ця частка зменшилася майже на 5% і становить 73%. Можемо помітити, що зросла частка галліцизмів із фінансової сфери (на 3%) та військової сфери (на 2%).

Франція започаткувала багато фінансово-економічних термінів, якими ми

користуємося досі (*бюджет, демонетизація, експортер, індосамент, поліс, рента, фінанси* тощо). Перші дві школи економічної науки зародилися у Франції і до 30-х років XIX століття економічна наука була представлена переважно французькими вченими (школа меркантилістів та фізіократів). Тому, переймаючи терміни економічної сфери, українська мова, як і багато інших мов світу, значну їх частину запозичила саме з французької мови. Щодо військової сфери, то переживши Велику французьку революцію та перебуваючи попереду в процесах суспільно-політичних змін серед країн Європи, Франція нарощувала і військову потужність. Тому й фіксуємо ці зміни у структурі запозичень.

Отже, досліджена структура французьких запозичень є цілком логічною, адже Франція досі залишається лідером за своєю культурною спадщиною, законодавицею моди в усьому світі. Щодо економічної термінології, варто пам'ятати, що до першої третини XIX століття саме французькі науковці розвивали економічну думку. Військова та технічна термінологія засвоювалися саме з французької мови, оскільки багато явищ цих сфер на початках з'явилися саме у Франції.

2. 1. 3. „Словник іншомовних слів” за редакцією О. С. Мельничука 1974 р. містить близько 24 тисяч понять і термінів, з яких 2069 слів – це запозичення з французької (майже 10%). Це значний шар іншомовної лексики, якщо зважити на те, що у *Сл. 1974* не подані загальновідомі слова іншомовного походження (*абажур, кафе* тощо). Не пояснюються також загальновідомі похідні слова, що мають спільний корінь з поданим у Словнику основним терміном. Відзначаємо, що словники попередніх періодів докладніше описували гнізда спільнокореневих слів.

Цікаво, що у *Словнику 1974* представлено більше специфічних підгруп. Так, у **технічній сфері** виокремлюються **біологічні терміни** (*кокон, коменсалізм, організм, паразити, фрагментація*), **термінологія агрокультури** (*гумоз, плантаж, сорт, сидерація, агрофон*), **назви наукових галузей** (*біоінженерія, енвіроніка, ідеалізм, ілюзіонізм, ламаркізм, матеріалізм, позитивізм* та ін). У сфері загальної культури – **фотосправа** (*позитив, ретуш,*

фіксаж). Для кращого аналізу всі слова згруповані за такими самим тематичними макрогрупами, що й для попередніх словників:

Таблиця 2. 3.

Галліцизми у „Словнику іншомовних слів” 1974 р.	
Сфера та її підгрупи	Кількість слів
Сфера загальної культури – 508 слів	
Мистецтво	309
Абстрактні слова загального вжитку	118
Сфера товариського життя	18
Культура спорту (в т.ч. іпокультура)	33
Лінгвістичні терміни	13
Інше	17
Технічна сфера – 644 слова	
Технічна термінологія	245
Терміни на позначення просторових понять	70
Термінологічна лексика на позначення понять зі сфери живої і неживої природи	248
Медична термінологія	34
Метричні одиниці	20
Морська справа	26
Наукові галузі	21
Сфера побутової культури – 214	
Суспільно-політична сфера – 213 слово	
Військова справа – 180 слів	
Фінансово-економічна сфера – 82 слова	

Отже, найбільше слів, які вміщені у *Словнику 1974*, стосуються **сфери мистецтва**. Це і загальномистецькі назви (напр., *пейзаж, поетизація, портрет, ремарка, репертуар, сюжет, фрагмент, шедевр, шик*), і назви мистецьких течій (напр., *декадентство, декаданс, експресіонізм, імпресіонізм, модернізм, романтизм, сентименталізм, символізм, сюрреалізм, ташизм*), і назви осіб та амплуа акторів (напр., *костюмер, персонаж, режисер, суфлер, типаж, травесті, фея, шансоньє*), і поняття зі **сфери театру** (напр., *антракт, водевіль, мораліте, п'єса, театр, травестія, трупа, феєрія, фойє*), і поняття зі **сфери образотворчого мистецтва** (напр., *акварель, гравюра, гуаш, пленер,*

шарж). Багато термінів стосуються **літературознавства** (*асонанс, бурлеск, верлібр, есе, жанр, мемуари, рефрен, роман, рондель, тріолет*), **сфери музики та музичного мистецтва** (напр., *клавесин, кларнет, ноктюрн, полонез, пюїтр, романс, серенада, сюїта, увертюра, філармонія, шансонетка*), **сфери хореографії** (напр., спеціальні назви зі сфери балету: *пуанти, фуєте*), **мистецьких подій** (напр., *прем'єра, спектакль, турне, фестиваль*), **сфера дозвілля** (наприклад, *буриме, каламбур, шарада*).

Багато слів належать до **суспільно-політичної термінології**. Так, це терміни **загального вжитку** (напр., *абсолютизм, авторитарний, репутація, респект, реформа, рикошет, ситуація, суверенітет, терор, тероризм, тоталітарний, федеративний, цивілізація, шантаж*), **назви осіб** (*міністр, шеф*), **назви спеціальних понять зі сфери журналістики** (*преса, репортаж, сенсація, фейлетон*). Також у Сл. 1974 включені назви **суспільно-політичних течій і рухів** (*контрреволюція, націоналізм, революція, сепаратизм, соціалізм, ультра, федералізм, фемінізм*) та назви зі **сфери юриспруденції** (*вердикт, дос'є, експертиза, інструктивний, консультативний, претензія, прокурор, регламентація, фіктивний*), **терміни зі сфери спорту** (напр., *атлетизм, ракетка, спорт, тоталізатор, турнік, чемпіон, чемпіонат*).

Традиційно значну частину становлять слова з **економічної сфери**: **назви економічних об'єктів** (напр., *авуари, акредитив, бони, бордеро, поліс², преїскурант, резерв, ресурси, синдикат, талон*), **назви економічних суб'єктів** (напр., *акціонер, банкір, гарант, партнер, рантьє*), **назви економічних понять, явищ і процесів** (напр., *акциз, акціонерний, ануїтет, валоризація, гарантія, дисконт, капітал, котирування, кредитувати, маржа, реклама, рента, тантьєма, фінанси, фонд, франшиза*).

Дуже цікавими є слова зі **сфери побуту**. Вони охоплюють назви **одягу, прикрас, деталей одягу** (напр., *бутоньєрка, декольте, жабо, камзол, капюшон, кольє, манто, мітенки, палантин, пеньюар, плісе, трико, фрак, фурнітура*), **назви тканин і матеріалів** (напр., *велюр, габардин, гіпюр, драп, плюш, саржа, тафта, трикотаж, тюль, файдешин, фетр, шифон*), **предмети**

індивідуального побуту людини (напр., *блокнот, лорнет, парфумерія, презент, сувенір, сюрприз, торшер, шезлонг*), **назви, пов'язані зі споживанням їжі** (напр., *буфет, гарнір, гастрономія, гурман, делікатес, желе, меню, сервіз, суфле*), **назви солодошів** (напр., *безе, бісквіт, бланманже, бріош, галета, грильяж, еклер, ескімо*), **напоїв** (напр., *абсент, бордо, сидр, сотерн*), **сирів** (напр., *пармезан, рокфор*), **страв з м'яса** (напр., *антрекот, рагу*), **речовин, які використовують у процесі приготування їжі** (напр., *ваніль, желатин, майонез, маргарин*).

Також із французької мови запозичені **абстрактні поняття технічної сфери** (напр., *аверс, ракурс, ремонт, силует, фіксація, фіксування*), **назви пристроїв, рухомих механізмів, знарядь, деталей та інструментів** (напр., *ескалатор, каркас, компостер, пінцет, реле, ресора, спіраль, турбіна, турнікет, фільтр, фунікулер, шарнір, шасі, шосе*), **назви будівель, споруд та їх частин** (напр., *мансарда, тамбур, тераса, фасад, шале*), **назви повітряних транспортних засобів** (напр., *планер, фюзеляж*), **назви наземного і водного транспорту** (напр., *велосипед, купе, локомотив, машина, метрополітен, мотоцикл, мотоциклет, таксі; шаланда*), **назви фізичних явищ, хімічних речовин та сполук** (наприклад, *ультрафіолет, фреони, фризон*).

Чималу групу становлять слова, що називають конкретні та абстрактні поняття з військової сфери: **назви осіб за військовим званням чи професією** (напр., *лейтенант, офіцер, резервіст, сапер, сержант*), **назви зброї** (напр., *мортира, мушкет, пістолет, рапіра, стилет*), **назви укріплень** (напр., *бастіон, форт*); **абстрактні поняття з військової сфери** (напр., *канонада, контратака, трофей, форсований, форсувати, фортифікація*), **назви військових з'єднань і підрозділів** (напр., *артилерія, батальйон, гарнізон, ескадрилья, ескадрон, патруль, флот*).

Тематичну співвіднесеність французьких запозичень, поданих у „Словнику іншомовних слів” (1974 р., за редакцією О. С. Мельничука), унаочнюємо в діаграмі:

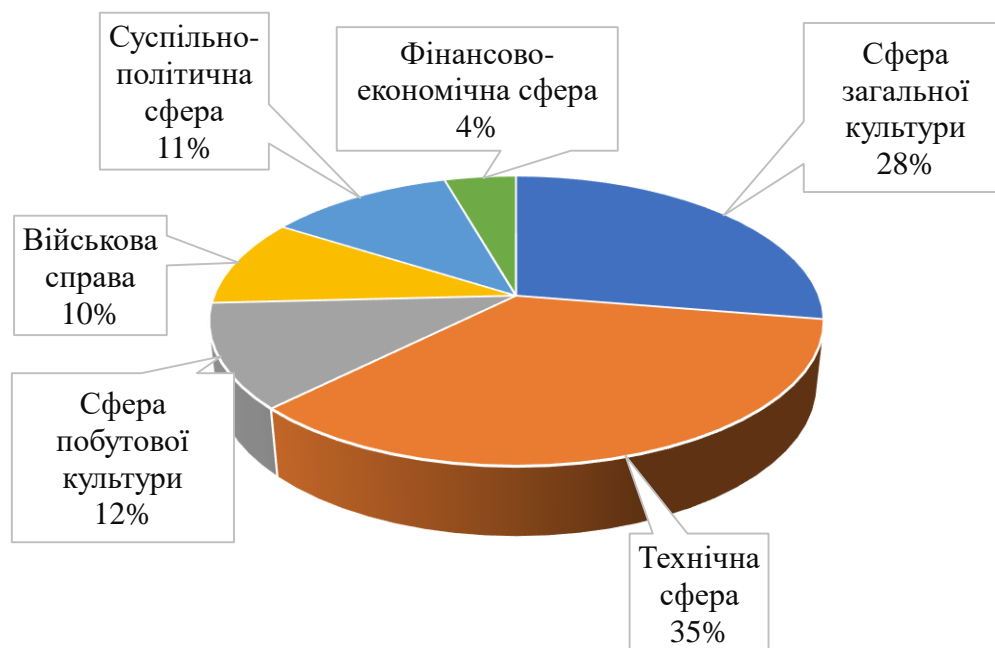

Рис. 3. Тематична структура французьких запозичень у „Словнику іншомовних слів” 1974 р.

Таким чином, три найбільші сфери залишилися незмінними – це технічна сфера (35%), сфера загальної культури (28%), сфера культури побуту (12%). У трійці лідерів змінилися позиції – на перше місце виходить технічна сфера (+9%). Водночас зменшується сфера побуту та фінансова термінологія. Інші сфери суттєво не змінилися у кількісному співвідношенні. Значною мірою це пов’язано із ідеологічними моментами. Адже варто пам’ятати, що вихід словників 1932 року і 1974 року припадає на радянський період. В цей час суспільна ідеологія не ставиться прихильно до «буржуазних» сфер життя: моди, вишуканої кулінарії, розвитку підприємливості та бізнесу тощо.

2. 1. 4. Зіставна характеристика корпусу лексичних галліцизмів у словниках ізних періодів. Зіставлення запозичень з французької мови в усіх трьох словниках – „Словарі чужих слів” З. Кузелі та М. Чайковського (1910 р.), „Словнику чужомовних слів” І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трофименка (1932 р.) та у „Словнику іншомовних слів” за редакцією О. С. Мельничука (1974 р.) – дає підстави зробити висновок, що частка таких запозичень у загальному обсязі запозичених слів залишається приблизно однаковою – відповідно 10,3%, 9,9% та 10%. Щодо конкретної кількості слів французького походження, включених до кожного словника, то вона –

відрізняється, адже обсяги словників – різні:

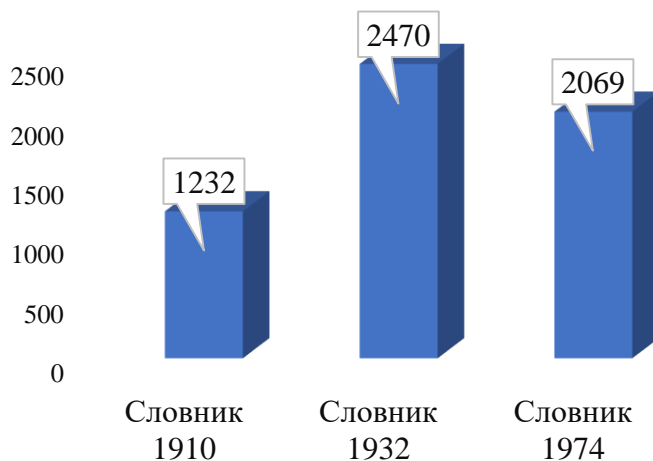

Рис 4. Кількість слів французького походження у словниках різних періодів

Вважаємо, що більш важливою буде якісна характеристика цих слів. По-перше, варто зазначити, що частина слів розвиває свою семантичну структуру, з'являються нові значення слів, виходять з активного вжитку старі значення. Так, за *Словником 1910* ми виявили 434 слова (35% від загальної кількості галліцизмів), які не повторюються в наступних словниках. Частина з них справді вийшли із загального вжитку (*акцизник, біготерія, блягувати, децидувати, зааферований* тощо), проте багато слів не повторюються через те, що в наступних словниках укладачі намагалися зменшити кількість похідних слів, утворених від основ галліцизмів. Крім того, вже не включали загальновідомі і загальноживані слова, які перестали сприйматися як слова іншомовного походження (напр., *кафе*).

1165 слів (47,2% від загальної кількості галліцизмів у *Словнику 1932 р.*) – це слова, які знаходимо лише в цьому Словнику.

У *Словнику 1974 р.* зафіксовано аж 974 нових слів-галліцизмів (це 47% від загальної кількості запозичень цієї групи, поданих у *Словнику*).

Стала частина французьких слів, що зафіксована в усіх трьох досліджуваних словниках, становить 413 одиниць.

Крім кількісних змін, можемо виокремити ще якісні відмінності: 1) появу в наступних словниках нових тематичних груп – особливо це стосується сфери

технічної та наукової термінології; 2) набуття словами нових значень, розширення полісемії та сфери вживання запозичень з французької мови, що й зафіксували *Словник 1932* р.у та *Словник 1974*; 3) відмінності в тлумаченні й поясненні лексичного значення тих самих слів у різних словниках. Для *Сл. 1910* характерна лаконічність: часом тлумачна частина містить лише одне-два синонімічні слова. У *Сл. 1932* та *Сл. 1974* – навпаки – тлумачна частина містить докладний опис значення, з елементами типових словосполучень, у яких вживається слово, із широким переліком термінологічних значень; 4) відносна сталість тематичної структури французьких запозичень: у *Сл. 1974* помітне лише незначне відсоткове зростання частки термінів технічної сфери та зменшення часток слів, що називають поняття сфер побутової культури та фінансово-економічної сфери.

Вважаємо, що для кращого розуміння динаміки лексичних значень та вживання запозичень з французької мови дуже важливо зіставляти опис тієї самої лексеми у словниках різних періодів.

2. 2. Зміни у лексико-семантичній структурі та розширення сфери вживання запозичень з французької мови в сучасній українській мові

Виконане дослідження виявило ряд цікавих процесів, які відбулися з французькими запозиченнями, а саме:

1) у частини багатозначних слів спостерігаємо, як пізніше значення відтісняє основне і посідає його місце;

2) багато слів актуалізувалися у зв'язку зі зміною стилю та способу життя сучасного суспільства, інтеграцією в культурний простір інших країн;

3) частина слів розширює сферу свого використання і набуває нових значень.

Проаналізуймо ці процеси детальніше на прикладі слів французького походження, включених до першого видання „Словника іншомовних слів” за редакцією О. С. Мельничука (1974 р.).

2. 2. 1. Переінтеграція значень в семантичній структурі слів

французького походження – явище, коли новіше лексичне значення слова, що сформувалося пізніше, витісняє первинне значення й посідає його місце в семантичній структурі слова, напр.: первинне значення слова *пiкет* – „сторожовий загін” – майже невідоме, проте активізувалося третє значення цього слова і сьогодні воно сприймається як перше, основне, порівн.: *пiкет* (фр. *piquet*, букв. – кілок, віха) – 1) Невеликий сторожовий загін. 2) У капіталістичних країнах група страйкарів, що охороняє територію об’єкта, де відбувається страйк, щоб не допускати туди штрейкбрехерів. 3) Група демонстрантів, яка чергує на вулиці, в громадському місці з спеціальною метою. 4) Міра довжини залізничної колії, 1 км містить 10 П. 5) Точка місцевості, положення якої визначається при проведенні геодезичної зйомки. б) Старовинна гра в карти (Сл. 1974, с. 599).

Бачимо, що для слова наводиться 6 лексичних значень, проте в наш час основним стало третє значення – *група демонстрантів, яка чергує на вулиці, в громадському місці з спеціальною метою*. Про це свідчить активне використання таких похідних слів, як *пiкетувальник, пiкетувати*.

Переінтерацію значень спостерігаємо при зіставленні опису значення того самого слова у словниках різних періодів, порівн.:

Сл. 1932	Сл. 1974
Ансамбль, фр. — 1) <u>погоджена група акторів у театрі</u> ; 2) <u>сукупність кількох голосів або музичних інструментів</u> , що виконують музичний твір (камерний або оперовий ансамбль); 3) <i>взагалі</i> — цілковита погодженість частин у цілому (с. 35)	АНСАМБЛЬ (фр. <i>ensemble</i> , букв. – разом) – 1) Узгодженість, струнке ціле. 2) Художня узгодженість виконання (драматичного, музичного). 3) Спільна участь кількох осіб у виконанні музичного твору; одночасний спів кількох дійових осіб в опері (терцет, квінтет). 4) Музичний твір для кількох виконавців (тріо, квінтет). 5) Постійний художній колектив, що <u>займається концертною діяльністю</u> . б) Композиційно цілісна група споруд (с.82)
Артилерія, фр. — 1) <u>гармати з приладдям до них</u> ; 2) військова частина, що обслуговує гармати (с.47)	АРТИЛЕРІЯ (франц. <i>artillerie</i> , від старофранц. <i>atillier</i> – споряджати) – 1) Рід сухопутних військ, озброєних гарматами, реактивними, ракетними установками. 2) <u>Сукупність вогнепальної зброї (гармати, міномети, реактивні установки)</u> , що

	уражає противника з великої відстані. 3) Галузь воєнної науки, що вивчає артилерійське озброєння та його застосування в бою (с.99)
Бюро , фр. — 1) <u>стіл до писання</u> ; 2) канцелярія-контора якоїсь організації, а також назва цілої якоїсь організації; 3) <u>керівний орган</u> установи чи організації, що збирається в цілому складі періодично (с. 80)	БЮРО (фр. bureau) – 1) <u>Колегіальний орган</u> , що обирається чи створюється для виконання певної, головним чином керівної, роботи (напр., партійне Б.). 2) Назва ряду установ, здебільшого в сфері обслуговування населення. 3) <u>Вид письмового стола</u> , переважно з полицями, скриньками над робочим місцем, а також дошкою або шторкою для закриття його (с. 146)

Сучасне вживання слова показує, наскільки його вторинні значення віддалилися від первинних, напр.:

Слово	Значення, яке витіснило основне	Похідні слова або приклади вживання
РЕЗОНАНС (фр. resonance, від лат. resonans – той, що звучить у відповідь) – 1) Явище різкого зростання амплітуди коливань (електричних, механічних, звукових тощо) в коливальній системі під впливом зовнішніх сил, коли частота власних коливань системи збігається з частотою коливань зовнішньої сили. 2). (с. 662)	Відгук, відгомін	Резонансна подія, суспільний резонанс
ШЕДЕВР (фр. chef-d'oeuvre, букв. – головна робота) – 1) В середні віки в Західній Європі зразки виробів, які мали подавати ремісники, щоб здобути звання майстра. 2) Визначний твір літератури, мистецтва тощо (с. 854)	Визначний твір літератури, мистецтва тощо	Шедевральна книга

У складі розглянутої лексики є частина слів, у яких не стільки відбулася переінтеграція значень, скільки затерлося колишнє основне значення. Наприклад, для слова *ремонт* (фр. remonte, спочатку – поповнення кінського складу) зафіксовані такі значення: 1) Виправлення пошкоджень, поламок, усунення дефектів, лагодження чогось. 2) Систематичне заміщення сільськогосподарських тварин, що вибувають з господарства як необхідна умова відтворення стада (Сл. 1974, с. 667) Друге значення сьогодні втрачене, а перше значення відоме переважній більшості мовців, про що свідчать і типові словосполучення, і похідні слова: *ремонтувати*, *ремонт техніки*, *косметичний*

ремонт, капітальний ремонт, ремонт доріг тощо.

2. 2. 2. Актуалізація слів французького походження та розширення сфер уживання. Зміна форм суспільно-політичного життя в сучасній Україні вплинула й на комунікативну активність слів. Відомі слова актуалізувалися для називання нових реалій, нових відносин тощо.

Приклади галліцизмів, що активізувалися у широкому вжитку, розглянемо у формі таблиці:

Слова французького походження, які актуалізувалися	
Слово і значення	Сфера, на яку поширилося вживання слова
АБОНЕМЕНТ (фр. abonnement) – документ на право обслуговування чи користування чим-небудь, а також саме право на це	Слово <i>абонемент</i> актуалізоване у зв'язку із популярністю і поширенням фітнес-клубів, студій, спорт-залів тощо
БАТУТ (фр. batoude, від італ. battuta, букв. – удар) – гімнастичний прилад для стрибків; натягнута горизонтально підкидна сітка	Слово <i>батут</i> набуло широкого поширення у зв'язку із розвитком сфери розваг для дітей, а також нового виду аеробіки – стрибків на батутах
БОТФОРТИ (фр. bottes fortes) – чоботи з високими і розширеними у верхній частині халявами	Слово набуло популярності завдяки тому, що чоботи такого фасону в наш час носять переважно жінки
БУКЛЕТ (від фр. bouclette – кільце, пряжечка) – рекламне чи дитяче видання або путівник на одному аркуші, що складається і не потребує розрізування під час читання	Розвиток маркетингу, рекламних послуг, зростання конкуренції серед виробників сприяли поширенню рекламних брошур та <i>буклетів</i> , а отже, активному вживанню цих слів
ВАМПІР (фр. vampire, нім. Vampir) – 1) Міфологічний образ у фольклорі європейських народів – мрець, який нібито виходить з могили, щоб ссати кров людей. Інша назва – упир. 2) Рід кажанів родини листоносих. 3) Переносно – кровопивця	Слово актуалізоване у зв'язку із популярністю творів так званого маскульту (масової культури) – творів літератури і кінематографу з жанру „горрор” (фантастика, фільми жахів тощо)
ГЛОБАЛЬНИЙ (фр. global – загальний, всесвітній, від лат. globus – куля) – 1) Взятий в цілому, загальний, всебічний (напр., глобальний договір). 2) Поширений на всю земну кулю	На сьогодні слово широко вживається на різних рівнях у зв'язку із формуванням єдиного господарсько-культурного простору між країнами. Тож маємо <i>глобальну економіку, глобальні проблеми людства, глобалізацію міжнародних відносин, глобалізм як тенденцію розвитку світу</i>

<p>ДЕКОР (фр. decor, від лат. decoro – прикрашаю) – <i>архит.</i> система, сукупність декоративних елементів (прикрас)</p>	<p>Доступність і поширення послуг дизайнерів призвели до актуалізації слова декор в найрізноманітніших сферах життя, а не лише в архітектурі</p>
<p>ЕПАТАЖ (фр. epatage) – скандальна витівка</p>	<p>Сучасний стиль життя, поширення соціальних мереж, популярність різноманітних талант-шоу, запотребованість скандальних форм поведінки спричинили активне використання слова <i>епатаж</i></p>
<p>ІЗОЛЯЦІЯ (від фр. isolation – відділення, роз’єднання) – 1) Роз’єднання, відособлення. 2) Заборона спілкування, відокремлення когось від навколишнього середовища (в медицині – інфекційних хворих). 3) Електрична І. – відокремлення провідника за допомогою ізолятора; технічний пристрій, що відділяє провідник від предметів, які його оточують; теплова І. – захист від теплових втрат за допомогою речовин, які погано проводять тепло. 4) Обмеження або порушення вільного схрещування індивідів і перемішування різних форм організмів; один з елементарних факторів еволюції</p>	<p>Поширення коронавірусної інфекції Covid-19 зробило загальнозживаними слова ізоляція та самоізоляція</p>
<p>КАПІТАЛ (нім. Kapital, фр. capital, спочатку – головне майно, головна сума, від лат. capitalis – головний) – економічна категорія, що виражає суспільно-виробничі відносини капіталістичного способу виробництва; вартість, яка внаслідок експлуатації робочої сили найманих робітників приносить додаткову вартість</p>	<p>У широкому вжитку та засобах масової інформації слово часто зустрічається у сполученнях <i>людський капітал</i>, інтелектуальний капітал.</p> <p>У економічній сфері, відійшовши від терміну капіталізм, розрізняємо різні види капіталу як сукупності певного типу ресурсів: банківський капітал, власний та позиковий капітал, статутний капітал, акціонерний капітал тощо</p>
<p>КОНСОЛЬ (фр. console) – 1) Опорна конструкція, що підтримує виступаючі частини будівлі (карнизи, балкони тощо). 2) Пересувна колонка або тумбочка для квітів</p>	<p>Сьогодні використовується у словосполученні ігрова консоль – спеціальний пристрій для відеоігор, проте семантичний компонент „опорна конструкція” – зберігається</p>
<p>КУР’ЄР (від фр. courrier – гонець) – 1) Службовець, який розносить ділові папери. 2) Особа для роз’їздів у термінових</p>	<p>Активізація вживання слова є наслідком поширення діяльності різноманітних служб доставки товарів, пошти</p>

справах. 3) Дипломатичний К. – службовець для перевезення дипломатичної пошти.	
ЛАМПАС (фр. lampas) – кольорова нашивка збоку вздовж формених брюк.	На сьогодні лампаси бувають і на спортивних штанах, і на жіночих брюках, тобто слово розширило сферу застосування.
ЛІМУЗИН (фр. limousine) – легковий автомобіль із закритим кузовом або кузов такого автомобіля	Слово актуалізоване у зв'язку із модою замовляти лімузин на прокат для святкування певних урочистих подій: весілля, день народження тощо. Сьогодні це автомобіль із відкидним верхом
МАСКА (фр. masque, з італ. maschera, від араб. масхара – насмішка) – 1) Спеціальна накладка з якимсь зображенням (ліпна або мальована личина у формі людського обличчя або звірячої морди). 2) Пов'язка з шовку або картону з щілинами для очей. 3) Людина в масці. 4) Фотографічний засіб обмеження світла при комбінованому фотозніманні. 5) М. хірургічна – накладається на обличчя хворого під час наркозу. 6) М. киснева – застосовується при висотних польотах. 7) Гіпсовий знімок з обличчя померлого. 8) Сітка з дроту для захисту обличчя при фехтуванні. 9) <i>Переносно</i> – удавання; лицемірність зовнішність	Слово актуалізоване у зв'язку із пандемією Covid-19 та запровадженням карантинних вимог (<i>захисна маска, киснева маска</i>)
МЕЛАНЖ (від фр. melange – суміш) – 1) Суміш різнокольорових волокон. 2) Суміш азотної і сірчаної кислот, що її застосовують як окислювач палива в рідинних ракетних двигунах. 3) Заморожена суміш жовтків і білків яєць	Слово актуалізоване у значенні „кавовий напій австрійської кухні на основі еспресо з додаванням підігрітого і спіненого молока і збитих вершків”; уперше такий напій був виготовлений у Відні в 1890 році; у Сл. 1910 слово <i>мелянж</i> зафіксоване в цьому єдиному значенні „мішанина; кава з молоком”, якого не фіксували наступні українські словники запозичених слів
НЮ (від фр. nu – голий) – те саме, що й акт (5)	Актуалізоване похідне слово <i>нюдовий</i> на позначення світло-бежевого (тілесного) кольору: <i>нюдовий лак для нігтів, туфлі нюдового кольору</i> тощо
ПАНДУС (від фр. pente douce – пологий схил) – пологої площини, що іноді заміняє сходи, напр. для в'їзду в гараж і виїзду звідти	Широко вживається у значенні похилої площини замість сходів у зв'язку з запровадженням у сучасному суспільстві ідеї

автомашин	формування інклюзивного простору для осіб з інвалідністю
ПЕДИКЮР [фр. <i>pedicure</i> , від лат. <i>pes (pedis)</i> – нога й <i>cura</i> – догляд] – догляд за нігтями пальців ніг, видалення мозолей і рогових нашарувань на ногах	Крім того, це косметологічні послуги з фарбування нігтів на ногах. Через поширення та популярність різноманітних салонів краси слово стало дуже поширеним
РЕПРИЗ, РЕПРИЗА (від фр. <i>reprise</i> – відновлення, повторення) – 1) Повторення одного з розділів музичного твору. 2) Короткий жартівливий номер, який виконують актори розмовного жанру в цирку й на естраді. 3) У <i>фехтуванні</i> – повторний удар. 4) Перехід коня на алюр після подолання перешкоди	У зв'язку з популярністю різноманітних гумористичних шоу слово <i>реприза</i> актуалізувалося у значенні „короткий жартівливий виступ”
СЕАНС (фр. <i>seance</i> , букв. – засідання) – 1) Демонстрація видовища, що завершується за певний проміжок часу без перерви. 2) Виконання якоїсь дії, роботи одним заходом	Слово актуалізоване сьогодні у різних сферах – <i>сеанс масажу, гіпнозу; сеанс психотерапії, кіносеанс</i> тощо
СЕНСАЦІЯ (фр. <i>sensation</i> , від лат. <i>sensatio</i> – відчуття) – сильне враження від будь-якої події; подія, повідомлення, які справляють таке враження	Актуалізоване у значенні „подія, яка популяризується, щоб викликати враження”
ТАТУЮВАННЯ (фр. <i>tatouer</i> – татуювати, з полінезійської) – нанесення зображення (візерунку, напису) наколюванням його людині на шкіру. В наколи вводять барвні речовини. Пережиток старовини, не гідний наслідування.	На сьогодні слово знову загальноживане через поширення послуг тату-салонів та популярність такого виду прикрашання тіла
БЕШАМЕЛЬ (фр. <i>bechamel</i>) – приправа, соус з яєць, молока, борошна для м'ясних і рибних страв. Від прізвища кухаря Бешамеля при дворі Людовіка XIV	Слова лексико-семантичної групи „Назви страв і продуктів харчування” актуалізувалися у зв'язку із зростанням популярності кулінарних шоу, наявністю продуктів у продажу на українському ринку та зростанням їх популярності в раціоні українців, розвитком туризму
КАЛЬМАРИ (фр. <i>calmars</i>) – підряд головоногих моллюсків. Населяють океани і моря. Особливо численні в тропічних водах. Їстівні. Об'єкти морського промислу	
КРЕВЕТКИ (фр. <i>crevettes</i>) – підряд безхребетних тварин ряду десятиногих ракоподібних. Поширені переважно в морях, деякі – в прісних водах. Є поживою багатьох	

промислових риб і морських ссавців. Об'єкт промислу	
ПРЕЗЕНТАБЕЛЬНИЙ (фр. presentable) – показний, ставний, поважний (с. 624)	Вживається для підкреслення або надання статусності (<i>презентабельний вигляд, презентабельний одяг, презентабельне житло</i> тощо)

2. 2. 3. Розвиток нових значень у семантичній структурі галліцизмів.

Частина слів французького походження набула в наш час нових значень, які активно вживаються у засобах масової інформації, у побуті тощо. Наприклад, для слова **позитив** *Словник 1974* подає такі значення: **позитив** (фр. positif, від лат. positivus – умовний) – 1) Фотографічне зображення (відбиток з негатива), де світлі та темні місця й кольори розподіляються так само, як у дійсності. 2) Фото- або кіноплівка, фотопластинка з таким зображенням (с. 611). Бачимо, що на час укладання словника це слово було суто технічним терміном, проте тепер цим словом називають приємні емоції, гарні очікування та враження. Інші слова, в яких розвинулися нові значення й нові предметно-поняттєві зв'язки, подані в таблиці:

Слова французького походження, які набули нових значень або розширили сферу вживання	
Слово	Набуте значення
ІМЕННИКИ	
АБОНЕНТ (нім. Abonnet, від фр. abonne) – той, хто користується абонементом	Слово абонент на сьогодні актуалізоване у зв'язку із поширенням мобільного зв'язку. Використовується для позначення особи, якій належить певний номер телефону
АЛЬБОМ (фр. album, від лат. album – біла таблиця) – 1) Книга або зошит в оправі для віршів, малюнків, колекцій. 2) Окремо видана книга малюнків, ілюстрацій, креслеників	Сьогодні альбомом також називаємо збірку пісень естрадного виконавця
БАГЕТ (від фр. baguette – паличка) – різьблена або пофарбована планка для виготовлення рамок чи оздоблення стін	Сьогодні багетом також називаємо хлібний виріб спеціальної продовгуватої форми.
ВІНЬСТКА (фр. vignette, від vigne – виноград) – графічна прикраса в книжках та інших друкованих виданнях	Також цим словом називають випускний фотоальбом учнів
ВОЛОНТЕР (фр. volontaire, від	На сьогодні волонтерами називаємо

лат. voluntarius – доброволець) – особа, що добровільно вступила на військову службу; доброволець	людей, які на безоплатній основі добровільно здійснюють різноманітну суспільно корисну або благодійницьку роботу
ДЕФІЛЕ (фр. defile) – ущелина, вузький прохід у важкопрохідній місцевості	Нове значення – „крокування моделей подіумом під час модного показу”
ДОМЕН (фр. domaine, від лат. dominium – володіння) – 1) Спадкове земельне володіння короля в країнах Європи за середньовіччя. 2) Частина вотчини феодала, на якій він вів самостійне господарство, використовуючи працю залежних селян і безземельних робітників. 3) У капіталістичних країнах – майно (землі, ліси, рудники та ін.), що належить державі; в широкому розумінні – державне майно взагалі, переважно земельне. 4) Д. феромагнітний – ділянка спонтанного (самочинного, зумовленого внутрішніми причинами) намагнічення феромагнетику	Нове значення – „набір символів, що створюють унікальне ім'я сайту”
ЕГОЇЗМ (фр. egoïsme, від лат. ego – я) – моральний принцип і негативна риса характеру, що полягають у нехтуванні інтересами суспільства й інших людей заради особистих інтересів	Слово позбувається категорично негативного відтінку. Як відгук на еволюцію суспільної моралі маємо нове сполучення – здоровий егоїзм – вміння дбати про свої інтереси, а не приносити себе в жертву
ЕМУЛЬСІЯ (фр. emulsion, від лат. emulgeo – дою) – 1) Рідина, яка містить краплинки іншої рідини, що не розчинюються (напр., молоко – Е., де краплинки жиру розподілені у водному середовищі). 2) Світлочутлива Е. – шар на фотоматеріалах, що найчастіше являє собою зерна деяких солей срібла в желатині.	Значення реалізується для називання ширшого кола предметів – косметичних засобів (напр., емульсія для обличчя, емульсія для волосся, емульсія для тіла тощо)
КАРУСЕЛЬ (фр. carrousel, від італ. carosello) – 1) Споруда для катання по колу на народних гуляннях, ярмарках тощо. 2) Вид кінного змагання	Ще одне значення з'явилося у зв'язку із поширенням соціальної мережі Інстаграм. Повсюдно у ній читаємо: „гортайте карусель”, „детальніше у каруселі”. Йдеться про групу фото або картинок, прикріплених до одного допису, які необхідно гортати по черзі, щоб переглянути
КЛІШЕ (фр. cliché, букв. – відбиток) – форма високого друку, призначена для поліграфічного відтворення ілюстрацій. Виготовляють з цинку, міді, латуні, дерева, пластмас. Розрізняють К. растрові	Нове значення: „певний зворот, вислів, який часто повторюється у певних ситуаціях (у листуванні, у діловодстві тощо)”

(автотипні) і штрихові	
КОД (фр. code, від лат. codex – звід законів) – 1) Система символів для передавання, обробки й зберігання (запам'ятовування) різної інформації. Напр., у телеграфному К. кожній літері чи знакові відповідає певна комбінація тривалості імпульсів струму, а на письмі – крапок і тире. 2) Ключ до способу шифрування чи розшифрування тексту (див. Шифр)	Нове значення слова код – це „текст, виконаний мовою програмування, зрозумілою машині, який містить певні команди”; писати код – програмувати
КОЛАЖ (фр. collage, букв. – наклеювання) – прийом в образотворчому мистецтві, за яким на певну основу наклеюють різні матеріали, що різняться кольором і фактурою; твори, виконані таким прийомом	Сьогодні це ще й „картинка, складена з кількох фото на комп'ютері, телефоні чи іншому гаджеті за допомогою спеціальних програм”
КОРДОН (від фр. cordon – мотузка; розтягнуте розташування військ) – 1) В широкому розумінні – межа, в т. ч. державна. 2) Загін прикордонної охорони і місце його розташування. 3) Лісова сторожа й охорона заповідників. 4) Рівномірне розташування армії невеликими загонами в одну лінію. 5) <i>біол.</i> Спосіб формування плодкових дерев, при якому стовбуру і основним гілкам надають суворо витягнутої форми	Слово кордон почало використовуватися у переносному значенні у сфері психології – «особисті кордони» – розумні, безпечні та допустимі способи поведінки інших людей щодо нас, а також те, яку поведінку ми вважаємо неприпустимою
ЛАК (фр. laque, з араб. лакк, від санскр. лакта) – розчин нелетких плівкоутворювачів (низькомолекулярних сполук чи високомолекулярних смол або ефірів целюлози) в летких розчинниках (спирті тощо)	Ці слова активно використовуються у косметології. Наприклад, <i>гель-лак, лак для волосся, палетка тіней</i>
ПАЛЕТКА (від фр. palette – пластинка, планка) – поділені на квадрати прозора платівка або папір, за допомогою яких вимірюють площі на плані або карті	
МАЖОР (фр. majeur, від італ. maggiore – більший) – 1) Музичний лад, стійкі звуки якого (I, III, V ступені) утворюють великий (мажорний) тризвук. 2) <i>Переносно</i> – бадьорий, радісний настрій.	Слово використовується в переносному значенні з негативним відтінком, яким позначають особу, яка має дуже заможних батьків, витрачає їхні гроші та хизується своїм становищем
МАНПУЛЯЦІЯ (фр. manipulation) – 1) Рухи руки чи обох рук для виконання певного завдання (напр., у роботі	Слово набуло ще одного значення – „свідомо вчинені дії у стосунку до іншої людини для досягнення бажаного ефекту”

<p>телеграфним ключем). 2) Будь-яка складна дія. 3) <i>Переносно</i> – шахрайська витівка</p>	
<p>МАРКЕР (фр. <i>marqueur</i>, від <i>marquer</i> – робити мітку) – 1) Пристрій до посівного агрегату для проведення по землі борозенки, паралельної його рухові, допомагає зберігати рівність рядків; знаряддя для проведення паралельних борозенок (у парниках, для посадки розсади). 2) Особа, що прислужує під час гри на більярді і веде рахунок очків</p>	<p>Нові значення: „канцелярський інструмент для виділення тексту”; „щось, що позначає певні явища” (<i>жанрові маркери, стильові маркери, ідентифікаційні маркери</i> тощо)</p>
<p>МАРОДЕР (фр. <i>maraudeur</i>, від <i>marauder</i> – грабіж) – грабіжник, який краде на полі бою речі вбитих і поранених. Морально розкладений солдат, що грабує населення під час війни</p>	<p>Нове значення слова <i>мародери</i> (переважно – в множині) – „особи, які в мирний час нищать пам’ятки архітектури, розграбовують могили, нищать пам’ятники і поховальні хрести на кладовищі; розбивають вітрини і грабують магазини під час масових протестних акцій</p>
<p>МАСИВ (фр. <i>massif</i> – важкий, від лат. <i>massa</i> – шматок, брила) – 1) Гірське підняття, що простягається приблизно на однакову віддаль у довжину й ширину, без певного напрямку хребтів. 2) Велика ділянка, зайнята чимсь однорідним за своїм типом, значенням (напр., М. лісовий)</p>	<p>Набуло нового значення, яке реалізується у словосполученні масив даних – „упорядкований набір фіксованої кількості однотипних елементів, що зберігаються в послідовно розташованих комітках оперативної пам’яті, мають порядковий номер і спільне ім’я, що надає користувач”</p>
<p>МЕДАЛЬЙОН (фр. <i>medaillon</i>, з італ. <i>medaglione</i>, букв. – велика медаль) – 1) Ювелірна прикраса у вигляді невеликого плескатої футляра, в якому вміщують портрет і носять на шиї. 2) Рамка овальної форми, що її застосовують для оздоблення фасадів будинків, меблів, тканин. 3) Овальна оправа або рамка для якогось зображення, прикраси</p>	<p>Слово набуло нового значення – в кулінарії, використовується на позначення страв з м’яса. Медальйони – це „страви з м’яса, яке нарізане в овальній або круглій формі; можуть готуватися з будь-якого м’яса, а також – із фаршу; найчастіше готують медальйони з телятини, яловичини, індички, свинини”</p>
<p>МОДЕЛЬ (фр. <i>modele</i>, від лат. <i>modulus</i> – міра) – 1) Зразок, примірник чого-небудь. 2) Зменшене відтворення якоїсь споруди, механізму тощо. 3) Тип, марка, зразок конструкції. 4) Натурщик, натурщиця, якийсь предмет, що служить для художнього відображення. 5) <i>тех.</i> Зразок, за яким виготовляють ливарну форму. 6) Схема для пояснення якогось явища або процесу</p>	<p>Сьогодні так називаємо тих, хто на модних показах демонструє на собі одяг або ж має професію моделі, образ якої мистецьки відтворюється за допомогою технічних засобів – фотодизайну, кіно, реклами тощо засобами займається (напр., модельне агентство, моделінг, фотомодель)</p>
<p>НІША (фр. <i>niche</i>, від <i>nicher</i> – вити гніздо, розміщати) – 1) Заглиблення в стіні для розміщення статуй, ваз, бюстів тощо.</p>	<p>Слово використовується у переносному значенні для позначення місця того чи іншого політичного, соціально-</p>

<p>2) Заглиблення в траншеях та інших фортифікаційних спорудах, призначене для зберігання боєприпасів. 3) Симптом ураження стінки органів шлунково-кишкового тракту. Найчастіше вказує на виразкову хворобу</p>	<p>економічного, культурного явища, течії, факту в громадському житті; Ніша – багатогалузевий термін, який в прямому чи переносному сенсі означає частково відокремлений простір: Екологічна ніша — термін в екології, що описує взаємовідносини виду або популяції з екосистемою, та їхнє в ній розташування; Ринкова ніша — обмежена за масштабами, з чітко визначеною кількістю споживачів сфера діяльності, яка дозволяє підприємству виявити переваги і перед конкурентами</p>
<p>НЮАНС (фр. nuance – відтінок) – відтінок, ледве помітна різниця</p>	<p>Новим є вживання слова як евфемізму для називання недоліків</p>
<p>ПАКЕТ (нім. Paket, з фр. paquet) – 1) Згорток якихось речей; паперовий мішок для продуктів. 2) Лист офіційного змісту в конверті. 3) <i>військ.</i> П. індивідуальний – стерильний перев’язувальний матеріал для медичної самопомоги під час поранення</p>	<p>1) Пакет у фінансах (<i>пакет акцій, пакет цінних паперів, контрольний пакет [акцій]</i>) – частка власності у корпорації. 2) Пакет – послідовність сигналів, яка розглядається як єдине ціле. 3) Пакет – стіс однорідних матеріалів, напр., <i>пакет арматури</i> тощо. 4) Пакет – сукупність йонних комплексів у мінералах шаруватої будови (Гірнична справа) 5) Пакет даних – порція цифрової інформації (Інформатика і програмне забезпечення) 6) Пакет (ІТ) – сукупність програм, що одночасно виконуються (Інформатика і програмне забезпечення) 7) Офісний пакет – набір застосунків, націлених на роботу з електронною документацією. (Інформатика і програмне забезпечення). 8) Соціальний пакет – це набір пільг і компенсацій за працю, крім заробітної плати, який надає роботодавець за власною ініціативою</p>
<p>ПАРОЛЬ (від фр. parole – слово, промова) – встановлене на певний строк секретне слово або речення, знання якого дає право пройти до військового об’єкта чи території, що охороняються, або до приміщення конспіративної організації</p>	<p>Актуалізоване у новому значенні – „сукупність символів, які використовуються для захисту інформації, доступу або авторизації на певних сайтах тощо”</p>
<p>ПЛАНШЕТ (фр. planchette, букв. – дощечка) – 1) Частина мензули, тонка чотирикутна дошка, на яку наклеєно креслярський папір; застосовують у геодезії. 2) Плоска сумка для географічних і топографічних карт. 3) Дощечка або папка,</p>	<p>У новітньому значенні планшет – це 1) „клас персональних комп’ютерів, які обладнані планшетним пристроєм рукописного введення, об’єднаним з екраном, і займають проміжну нішу обчислювальних пристроїв між</p>

<p>де укріплюються розграфлений папір і компас при окомірній зйомці. 4) Підлога сцени в театрі з окремих зйомних щитів, що дає змогу змінювати рельєф сцени.</p>	<p>ноутбуками і кишеньковими персональними комп'ютерами (КПК); 2) Графічний планшет – периферійний пристрій планшетного типу, призначений для введення інформації в цифровій формі</p>
<p>ПЛАТФОРМА (фр. plate-forme, букв. – плоска форма) – 1) Поміст, майданчик на залізничній станції, пункті зупинки поїзда тощо. 2) Невелика залізнична станція, полустанок. 3) Вантажний вагон з низькими бортами. 4) Велика, відносно стійка ділянка земної кори, що складається з давніх кристалічних порід, перекритих зверху шаром осадових та вулканічних порід різної товщини. 5) Політична програма, вимоги, висунуті якоюсь партією, угрупованням, організацією</p>	<p>Слово набуло таких нових значень: 1) „віртуальний майданчик для обговорення важливих суспільно-політичних питань” (напр., <i>Ялтинська Європейська Стратегія виступає головною неурядовою платформою, що налагоджує зв'язки між світом та Україною</i>); 2) „віртуальний майданчик для дистанційного виконання професійних функцій (навчання, наради, конференції тощо)” (напр., <i>платформа Google Meet, платформа Zoom</i>)</p>
<p>ПРОФІЛЬ (фр. profil, від італ. profilo – обрис) – 1) Вид, обрис обличчя чи предмета збоку. 2) Вертикальний переріз будь-чого. 3) <i>Переносно</i> – сукупність основних, типових рис, що характеризують господарства, професію тощо</p>	<p>Обліковий запис у комп'ютерних ситемах: профіль в інстаграмі, особистий профіль гугл</p>
<p>РЕПЛІКА (фр. gerlique, від лат. gerlico – повертаю назад, відбиваю) – 1) Коротке заперечення, відповідь, зауваження, вигук з місця на зборах. 2) Елемент сценічного діалога – відповідь одного партнера іншому. 3) Повторення музичної фрази іншим голосом або в іншій тональності. 4) Обмін запереченнями сторін в процесі судового обговорення. (с.670)</p>	<p>Нове значення – „виготовлення виробу, подібного до оригінального бренду – ювелірних прикрас, парфумів, витворів мистецтва: <i>репліка Картьє, репліка Лакоста</i> тощо</p>
<p>СЕЗОН (фр. saison, від лат. satio – сівба) – 1) Пору року (весна, літо, осінь, зима). 2) Частина року, на яку припадають певні явища природи або певні види господарської діяльності людини, відпочинку, спорту тощо. 3) Театральний, музичний С. – період, коли регулярно працюють театри, концертні зали тощо. (с.691)</p>	<p>Нове значення – „час, період, що означає черговість появи наступних частин телесеріалів, телешоу” (<i>сезон серіалу</i>)</p>
<p>СЕРІЯ (фр. serie, від лат. series – ряд) – 1) Група цілком однорідних або споріднених за спільними ознаками предметів, явищ, дій, понять. 2) Розряд, категорія цінних паперів, документів,</p>	<p>Нове значення виникло як розширення першого: <i>серія</i> – частина серіалу</p>

позначених цифрами або літерами	
СЕРПАНТИН (фр. serpentin, від serpent – змія) – клубочки довгих вузьких різнокольорових паперових стрічок, використовуваних на маскарадах, карнавалах	Загальновідомим є нове вживання слова у словосполученні <i>гірський серпантин</i> – звивиста гірська дорога
СЕРТИФІКАТ (фр. certificat, від лат. certus – вірний і facio – роблю) – 1) Посвідчення, письмове свідоцтво. 2) Позикове фінансове зобов'язання держави. 3) Назва облігацій спеціальних державних позик у капіталістичних країнах. 4) Документ, що посвідчує асортимент, кількість і якість експортного товару	Нове значення реалізується у словосполученні <i>подарунковий сертифікат</i> – „офіційний документ, на підставі якого надають певні послуги, акційні знижки в торговельних і сервісних мережах”
ТАБЛО (фр. tableau, від лат. tabula – дошка) – контрольна дошка або щит з різними умовними знаками, світловими та іншими сигнальними пристроями, що подає оперативну інформацію про стан або процеси на об'єктах	Нове жаргонне значення – „обличчя людини” (<i>дістати в табло</i> – одержати уда в обличчя)
ТУР (фр. tour – оберт, від лат. tornus – токарний верстат) – 1) Коловий оборот у танці. 2) Етап у конкурсах та спортивних змаганнях. 3) Етап на багатоступеневих виборах. 4) Високий кошик з хмизу, наповнений землею. Застосовують при зведенні військово-інженерних споруд для захисту від обстрілу противника	Нове значення – „подорож з метою відпочинку або туристична подорож (<i>екскурсійний тур, тур вихідного дня</i>)
ФАРС (фр. farce, від лат. farscio – начиняю, наповнюю) – 1) Вид народного театру, поширеного в 14–16 ст. у країнах Західної Європи; відзначався життєрадісним світосприйняттям, соковитим гумором. 2) У бурлескному театрі 19–20 ст. – беззмістовне, часто малопрстойне комедійне видовисько. 3) <i>Переносно</i> – грубий жарт, блазенство, цинічне видовище або витівка	Нове значення у сучасних політичних практиках – „цинічна поведінка політиків”
ФАСАД (фр. facade, від face – обличчя, лице) – зовнішній, лицьовий бік будівлі	Нове значення переносне: зовнішній вигляд справ, загального стану, який бачать інші: тримати фасад
ФОРМАТ (фр. format, від лат. formatus – сформований) – розмір книги, газети, аркуша, ілюстрації тощо	Нове значення реалізується у сферах ІТ, медіа-комунікації, шоу-бізнесу: <i>музичний формат, неформат</i> (якщо йдеться про певні концепції діяльності телеканалів, радіостанцій, передач тощо), <i>формат файла</i> тощо

ФРАНШИЗА (від фр. franchise – вільність, привілей) – межі відхилення кількості поставленого товару від зазначеної в договорі (в процентах). (с.827)	Це значення на сьогодні зникло. Нове сучасне значення – форма співпраці між відомою торговою маркою та іншою стороною, яка набуває права діяльності від імені цієї торгової марки на певних умовах.
ШОК (фр. choc, букв. – поштовх, удар) – сукупність загрозливих ознак у людини й ряду тварин, що їх спричинюють порушення нервової регуляції життєво важливих процесів. Характеризується розладами гемодинаміки, дихання, обміну речовин	Розширене значення засвідчене можливістю вживання слова не лише в термінологічній сфері, а й побутовій для називання раптового здивування, дуже неочікуваного враження
ПРИКМЕТНИКИ І ДІСПРИКМЕТНИКИ	
АВТОРИЗОВАНИЙ (від фр. autoriser – дозволяти) – зроблений за згодою автора чи схвалений ним	Слово набуло поширення у значенні „індивідуальний спосіб, у який особа здійснила вхід у певну систему шляхом введення реєстраційних даних”
АНІМАЛІСТИЧНИЙ ЖАНР (франц. genre animalier, від animal – тварина) – різновид образотворчого мистецтва; зображення тварин у живопису, скульптурі, графіці. (с.81)	На сьогодні сфера використання цього слова значно розширилася: мода, побут: анімалістичний принт на одязі, у декорі; анімалізм – як стиль, який використовує елементи зображення тварин
НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ (фр. garde nationale) – озброєне громадянське ополчення, створюване в деяких країнах Західної Європи під час буржуазних революцій кінця 18 – середини 19 ст. на противагу арміям феодальних урядів. У деяких країнах назва військових формувань	Національна гвардія України – військово-правоохоронне формування, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України (МВС) і призначене для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства і держави.
РЕКРЕАТИВНИЙ (фр. recreatif, від лат. recreo – відновлюю, підбадьорюю) – той, що містить у собі розважальні елементи	Нове значення – „оздоровчий, відновлювальний” (<i>рекреативна фізична культура, рекреативно-відновлювальні заходи</i>)
ТОТАЛІТАРНИЙ (фр. totalitaire, від лат. totus – весь, цілий) – пов’язаний з відверто терористичною диктатурою буржуазії; фашистський	Відбулася зміна напряму значення цього слова. Тепер цей прикметник означає форму авторитарного правління, у т.ч. – у колишньому СРСР
ФЕЄРИЧНИЙ (фр. féerique) – казковий, чарівний; пов’язаний з феєрією, фейсверком. (с.800)	Нове значення: дивовижний, приголомшливий, блискучий: феєричний виступ
ДІЄСЛОВА	
МОТИВУВАТИ (фр. motiver) – наводити мотиви (1), докази на користь чого-небудь	Нові значення – „спонукати когось до певних дій”, як евфемізм уживається в значенні– „матеріальними засобами (в т.ч. й хабарами) заохочувати до рішень в

У багатьох словах збереглися активними всі значення, напр.: **салон** (фр. salon, з італ. salone, букв. – велика зала) – 1) Кімната для прийомів; внутрішнє приміщення в літаках, на суднах, автобусах, тролейбусах для пасажирів. 2) Світський, політичний, літературно-художній гурток, який збирається у якогось діяча, мецената тощо. 3) Магазин художніх виробів. 4) Назва художніх та інших виставок (Сл. 1974, с.685)

Однією з ознак найвищого ступеня засвоєння слів іншомовного походження в українській мові, окрім виникнення похідних спільнокореневих слів, є поява у запозиченнях переносного, образного значення. Свідченням цього є той факт, що серед 101 слова, для яких зафіксовано наявність переносного значення, немає жодного зі словника 1910 року, тільки 6 – у словнику 1932 року і 97 слів – у словнику 1974 року.

Для багатьох слів, у яких розвинулося переносне образне значення, характерна семантична структура, що включає два значення – пряме номінативне і номінативно-вивідне образне, що розвинулося внаслідок детермінологізації прямого; найбільш активно переносні значення фоомуються в іменників, напр.:

Запозичений іменник	Пряме значення	Переносне значення
амальгама (фр. amalgame, з араб. Аль-мальгам, від грец. Μάλαγμα – пристрій для пом'якшення ударів)	1) Сплав, одним з компонентів якого є ртуть. Застосовують при золоченні металевих виробів, у виробництві дзеркал	2) <i>Переносно</i> – суміш різнорідних речей, ідей (Сл. 1974);
амплуа (від фр. emploi – рід занять)	1) Ролі, що відповідають характерові обдарування актора (герой, трагик, комік).	2) <i>Переносно</i> – характер обов'язків або роботи людини (Сл. 1974);
артист [фр. artiste, від лат. ars (artis) – мистецтво]	1) мистець, людина, що працює в якійсь галузі мистецтва (актор, музика, маляр) (Сл. 1932);	2) <i>переносно</i> – людина, що чудово знається на своїй справі (<i>добрий кравець</i>) (Сл. 1932);

	1) Виконавець творів мистецтва (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – особа, яка досягла високої майстерності в певній галузі (Сл. 1974);
баталія (фр. bataille, з італ. Battaglia – бій, битва)	1) Бій, битва	2) <i>Переносно</i> – сварка з суперечками, взаємними докорами (Сл. 1974)
бонза (фр. bonze, від япон. Бодзу – священник)	1) Буддійський монах у країнах Азії	2) <i>Переносно</i> – пихатий, зарозумілий службовець (Сл. 1974)
ва-банк (фр. va banque, букв. – йде банк)	1) оклик у грі в карти; означає, що грач ставить на карту всі гроші банку (Сл. 1932);	2) <i>переносно</i> – великий ризик (Сл. 1932);
	1) <i>В картярській грі</i> – ставка, що дорівнює вже зібраній у банку (Сл. 1974);	2) <i>Переносно</i> – великий ризик (Сл. 1974);
аванс (фр. avance, від avancer – платити наперед)	1) Грошова сума або майнова цінність, що видається в рахунок майбутніх платежів (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – робити аванси – загравати: подавати надію (Сл. 1974)
ар'єргард (фр. arriere-garde, від arriere – ззаду і garde – охорона, букв. – тилова охорона)	1) військ. Частина війська, яка під час пересування йде позаду головних сил, щоб охороняти їх на марші (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – бути в ар'єргарді – відставати (Сл. 1974)
банкрутство (фр. banqueroute з італ. Bancarotta, від banco rotto – розбитий банк)	1) Боргова неспроможність, припинення платежів за борговими зобов'язаннями окремими капіталістами або акціонерними товариствами (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – неспроможність, крах планів, провал, розорення, нездатність виконати взяті зобов'язання (Сл. 1974)
васал (фр. vassal, від лат. vassus – слуга)	1) За середньовіччя в Західній Європі феодал, який одержував земельне володіння від могутнішого феодала-сеньйора і був залежним від нього. Інша назва – феодаларій (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – підлегла, залежна держава або особа (Сл. 1974)
вінегрет (фр. vinaigrette, від vinaigre – оцет)	холодна страва з дрібно нарізаних овочів, іноді з добавкою яєць, м'яса, риби,	2) <i>Переносно</i> – суміш різних предметів або понять (Сл. 1974)

	заправлена олією, оцтом (Сл. 1974)	
гарпагон (фр. Garpaçon)	1) Персонаж комедії Ж.-Б. Мольєра «Скупий» (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – скнара (Сл. 1974)
дезертир (фр. deserteur, від лат. desertor – втікач, зрадник)	1) Особа, яка самочинно залишила свою військову частину або ухиляється від призову на військову службу (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – особа, яка ухиляється від виконання свого громадянського або громадського обов'язку, залишила доручений їй пост (Сл. 1974)
дипломат (фр. diplomate, від грец. Δίπλωμα – лист, документ)	1) Службова особа, що займається дипломатією (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – особа, яка вміло, тонко, тактовно діє в стосунках з іншими (Сл. 1974)
дипломатія (фр. diplomatie, від грец. Δίπλωμα – лист, документ)	1) Офіційна діяльність глав держав, урядів та спеціальних органів зовнішніх зносин щодо здійснення зовнішньої політики й захисту прав та інтересів держави за кордоном (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – мистецтво досягти своїх цілей методами, притаманними дипломатові (Сл. 1974)
Дон-Жуан, Дон-Хуан (фр. Don-Juan, з ісп. Don Juan)	1) Персонаж багатьох творів літератури і мистецтва. Образ порушника моральних і релігійних норм, шукача чуттєвих насолод, створений за середньовічними іспанськими легендами (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – спокусник, ловелас (Сл. 1974)
дуель (фр. duel, від лат. duellum – війна)	1) Збройний поєдинок двох противників на певних умовах. Пережиток феодальних уявлень про честь та її захист (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – змагання, боротьба двох сторін (напр., словесна Д. – диспут) (Сл. 1974)
еталон (фр. etalon, від etaler – виставляти, показувати)	1) Зразкова міра або зразковий вимірювальний прилад (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – зразок, мірило (Сл. 1974)
етикет (фр. etiquette, від флам. Steeken – встромляти)	1) Зведення норм поведінки, порядок дій і правила чемності при дворах монархів, титулованих осіб (придворний Е.), а також у дипломатичних колах (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – правила поведінки (Сл. 1974)

жіронда (фр. Gironde)	1) Політична партія (жірондисти) часів Французької буржуазної революції кінця 18 ст., що представляла інтереси великої торговельно-промислової буржуазії і перейшла на бік контрреволюції. Від назви департаменту Жіронда, звідки родом було багато лідерів партії (Сл. 1974);	2) <i>Переносно</i> – партія, що схиляється до угоди з контрреволюцією (Сл. 1974);
канитель (фр. canetille)	1) Тонка металева (золота або срібна) нитка для вишивання (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – зайва втрата часу; тяганина, морока; щось дуже нудне, одноманітне (Сл. 1974)
канібал (фр. cannibale, ісп. Canibal – людоджер)	1) Людоджер (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – жорстока людина (Сл. 1974)
карт-бланш (фр. carte blanche, букв. – білий аркуш)	1) Чистий бланк, підписаний особою, яка надає іншій особі право заповнити його (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – необмежене повноваження (Сл. 1974)
Квазімодо (фр. Quasimodo)	1) Персонаж роману В. Гюго «Собор Паризької богоматері» (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – потворна людина (Сл. 1974)
кулаж (фр. coulage, букв. – витік, втрата)	1) Знижка з ваги на витік, що дається під час купівлі рідких продуктів, а також сама втрата (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – непродуктивна втрата матеріальних засобів, часу, праці (Сл. 1974)
купідон (фр. Cupidon, з лат. Cupido)	1) У давньоримській міфології бог кохання. Інша назва – Амур (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – вродливий хлопчик або юнак (Сл. 1974)
мажор (фр. majeur, від італ. Maggiore – більший)	1) Музичний лад, стійкі звуки якого (I, III, V ступені) утворюють великий (мажорний) тризвук (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – бадьорий, радісний настрій (Сл. 1974)
маневр (фр. manoeuvre, букв. – робота рук)	1) Переміщення військ (флоту) в бойових умовах для виконання оперативних і тактичних завдань (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – спритна дія, виверт (Сл. 1974)
манекен (фр. mannequin, від голл. Manneken – людина)	1) Макет фігури людини для примірювання одягу та його показу в магазинах, ательє. В минулому М. користувалися художники	2) <i>Переносно</i> – малорухлива, пасивна, безвольна людина (Сл. 1974)

	замість моделі (Сл. 1974)	
маріонетка (фр. marionette, спочатку – назва невеликих фігур євангельської діви Марії в середньовічній ляльковій виставі)	1) В ляльковому театрі лялька, яку приводить у рух за допомогою ниток, шнурів актор-ляльковод, схований від глядача. Інша назва – фантоші (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – людина, держава, уряд, що є слухняним знаряддям у чужих руках (Сл. 1974)
маскування (від фр. masquer – приховувати)	1) Система заходів, розрахованих на введення противника в оману щодо розташування військ, військових об'єктів (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – приховування справжніх намірів або дій (Сл. 1974)
масон (фр. maçon, букв. – каменярь)	1) Прихильник масонства (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – вільнодумець (Сл. 1974)
матеріаліст (фр. materialiste)	1) Прибічник філософського матеріалізму (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – людина, що оцінює все з погляду егоїстичних інтересів, матеріальних вигод для себе (Сл. 1974)
паліатив (фр. palliatif, з лат. palliatus – прикритий, від pallium – покривало, завіса)	1) Засіб, що тимчасово полегшує хворобу, але не ліквідує її (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – малодійовий захід, півзахід (Сл. 1974)
паразити (фр. parasites, від грец. Παράσιτος – нахлібник, дармоїд)	1) <i>біол.</i> Організми, які живуть на тілі (ектопаразити) або в тілі (ендопаразити) інших організмів (хазяїв, живителів), живляться за їх рахунок і завдають їм певної шкоди (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – ті, що живуть за рахунок чужої праці [див. Паразитизм (2)] (Сл. 1974)
портфель (фр. portefeuille, від porter – носити і feuille – лист)	1) Чотирикутна сумка з застібкою для ділових паперів (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – запас рукописів для опублікування або замовлень, прийнятих для виконання якоюсь організацією (Сл. 1974)
рамолі (від фр. ramolli – розслаблений)	1) Паралітик (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – фізично або розумово немічна людина (Сл. 1974)
роман (фр. roman, букв. – романський)	1) Жанр художньої літератури; великий, складний за будовою, епічний, прозовий (рідше віршований) твір, у якому широко охоплені життєві події певної епохи,	2) <i>Переносно</i> – в повсякденній мові – любовні відносини (Сл. 1974)

	багатогранно й у розвитку змальовані персонажі (Сл. 1974)	
романтик (фр. romantique)	1) Прихильник романтизму (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – особа, схильна до мрійливості, захопленості героїкою, незвіданим (Сл. 1974)
сбір (фр. sbire, з італ. Sbirro)	1) Нижчий прислужник інквізиції (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – зневажливе прізвисько поліцейського агента (Сл. 1974)
трофей (фр. trophée, з грец. Τρόπαιον – пам'ятник перемоги, від τροπή – змушення до втечі)	1) Військове та інше спорядження, захоплене у ворога під час війни (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – речова пам'ятка, пов'язана з перемогою, подвигом (Сл. 1974)
трюк (фр. truc, букв. – спритність)	1) Спритний, ефектний, майстерний прийом у сценічному, переважно цирковому мистецтві (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – спритна витівка, несподіваний вчинок, що вражає (Сл. 1974)
утилітаризм (фр. utilitarisme, від лат. utilitas – користь, вигода)	1) Буржуазне етичне вчення, за яким в основу вчинків людини покладено принципи вигоди (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – прагнення з усього мати зиск, користь; дріб'язковий практицизм (Сл. 1974)
фасон (фр. façon)	1) Крій, форма одягу, модель, зразок якихось виробів (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – взагалі форма, вид, образ чого-небудь, манера (Сл. 1974)
фетиш (фр. fetiche, від португ. Feitiço – амулет)	1) Предмет неживої природи, нібито наділений чудодійною силою, об'єкт релігійного поклоніння у первісних народів (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – річ або людина, яку обожнюють, поклоняються їй (Сл. 1974)
фея (фр. fée, від лат. fatum – доля)	1) У західноєвропейській міфології чарівниця, що може бути доброю чи лихою до людей (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – чарівна жінка (Сл. 1974)

Чимало прикладів іменників, що мають три значення; переносне розвинулося як третє, найпізніше, напр.:

Запозичений іменник	Прямі значення	Переносне значення
ас² (фр. as – туз, переносно – майстер своєї справи)	1) Льотчик-випробувач вищого класу, майстер повітряного бою. 2) Командир підводного човна, що затопив кілька суден противника	3) <i>Переносно</i> – визначний майстер своєї справи (Сл. 1974)

<p>ажур² (фр. ajour, від ajourer – робити наскрізним)</p>	<p>1) Тонке мереживо. 2) Плетіння з тонких металевих ниток у ювелірній справі, художньому литві (Сл. 1974)</p>	<p>3) <i>Переносно</i> – витончена, мистецьки виконана робота (Сл. 1974)</p>
<p>вампір (фр. vampire, нім. Vampir)</p>	<p>1) Міфологічний образ у фольклорі європейських народів – мрець, який нібито виходить з могили, щоб ссати кров людей. Інша назва – упир. 2) Рід кажанів родини листоносих (Сл. 1974)</p>	<p>3) <i>Переносно</i> – кровопивця (Сл. 1974)</p>
<p>еліта (фр. elite – краще, добірне, від лат. eligo – вибираю)</p>	<p>1) Гурток людей з пануючих верств буржуазного суспільства, мовляв, вибраних, найкращих. 2) Найкращі рослини, відібрані для виведення нових сортів; найдоброякісніше сортове насінні, найкращі за продуктивністю тварини в стаді даної породи (Сл. 1974)</p>	<p>3) <i>Переносно</i> – вибране, добірне військо, фахівці тощо (Сл. 1974)</p>
<p>естафета (фр. estafette, з італ. stafetta, зменш. від staffa – стремено)</p>	<p>1) Термінове повідомлення, пакет, що його передають гінцями, переважно кінними, які змінюють один одного. 2) Вид командних спортивних змагань на швидкість (з бігу, на лижах, велосипедах та ін.) із зміною учасників і передаванням спеціального предмета – естафети (палички, пакета тощо) (Сл. 1974)</p>	<p>3) <i>Переносно</i> – традиція, яку приймають від старшого покоління або попередників (Сл. 1974)</p>
<p>жонглер (фр. jongleur, від лат. jocolator – жартівник)</p>	<p>1) мандрівний середньовічний співак-музика; 2) штукара, що спритно й метко підкидає різні речі, ловить зразу кілька опук тощо (Сл. 1932)</p>	<p>3) <i>переносно</i> – шарлятан (Сл. 1932)</p>
	<p>1) За середньовіччя мандрівний актор і музикант у романських країнах. 2) Артист цирку, що вміє</p>	<p>Сл. 1974 року не подає переносне значення, хоча воно збереглося досі</p>

	підкидати й спритно ловити одночасно кілька предметів(Сл. 1974)	
камуфлет (фр. camouflet)	1) Розрив артилерійського снаряду, міни, авіабомби під землею без утворення вирви. 2) Підземний вибух, що його спеціально влаштовують для зруйнування підземних споруд противника (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – несподівана неприємність, невдача (Сл. 1974)
канібалізм (фр. cannibalisme)	1) Людожерство. 2) Поїдання тваринами особин того самого виду; один з виявів внутрішньородової конкуренції (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – звірство, жорстокість, ненависть (у взаєминах між людьми) (Сл. 1974)
курбет (фр. courbette, від courber – стрибати)	1) Стрибок верхового коня з зігнутими передніми ногами. 2) Вид акробатичного стрибка (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – несподівана витівка, дивний вчинок (Сл. 1974)
маніпуляція (фр. manipulation)	1) Рухи руки чи обох рук для виконання певного завдання (напр., у роботі телеграфним ключем). 2) Будь-яка складна дія (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – шахрайська витівка (Сл. 1974)
менестрель (фр. menestrel, від лат. ministerialis – той, що перебуває на службі)	1) Професійний співець і музикант у феодальній Франції і Англії. В 12–13 ст. перебували, головним чином, на службі у сеньйора ¹ . 2) В 14–18 ст. М. називалися також мандрівні народні музиканти (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – співець, поет (Сл. 1974)
ореол (фр. aureole – сяяння, від лат. aureolus – золотий)	1) Сяйво навколо чого-небудь, німб. 2) Світлова смуга на негативі навколо яскраво освітлених предметів, в яких зникають контури зображення (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – слава, пошана, повага, що оточують кого-небудь (Сл. 1974)
палітра (фр. palette, від італ. palette – лопатка)	1) Невелика чотирикутна або овальна дошка з дерева,	3) <i>Переносно</i> – сукупність засобів у творчості

	фарфору, на якій художник змішує фарби під час роботи. 2) Перелік колірних сполучень, властивих живописові того чи іншого художника або картині (Сл. 1974)	(Сл. 1974)
перло , фр.	1) блискучий, сріблясто-білий самоцвіт; трапляється в деяких черепахах, як хворобливе явище (бувають рожеві, жовті, сірі, чорні); п. штучні роблять з усяких матеріалів, особливо із скла; 2) в архітектурі – орнамент карніза, низка кульок у жолобку на подобу перлового намиста (Сл. 1932)	3) <i>переносно</i> – архітвір, чільна, найкраща річ (Сл. 1932)
пільот , фр.	1) літун, що керує аероплянном; 2) див. Боцман; 4) морська риба, до 30 см завдовжки (Сл. 1932)	3) <i>переносно</i> – верхній одяг з товстого сукна (Сл. 1932)
поза (фр. pose, від poser – класти, ставити)	1) Надана тілу постава умисно чи мимовільно. 2) Частина танцювального руху (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – хизування, нещира поведінка (Сл. 1974)
профіль (фр. profil, від італ. profilo – обрис)	1) Вид, обрис обличчя чи предмета збоку. 2) Вертикальний переріз будь-чого (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – сукупність основних, типових рис, що характеризують господарства, професію тощо (Сл. 1974)
роль (фр. role, букв. – список, перелік, від лат. rotulus – паперовий згорток)	1) Образ, втілюваний актором. 2) Частина тексту в п'єсі, що має виконуватися однією дійовою особою (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – ступінь участі, міра впливу, значення в чомусь (Сл. 1974)
трамплін (фр. tremplin, з італ. trampoline, від trampolo – ходуля)	1) Пристрій, споруда для підсилення польоту людини при виконанні різних спортивних стрибків. 2) Вузька доріжка, що піднімається вгору на морських кораблях для запуску в політ літака за допомогою катапульт (Сл. 1974)	3) <i>Переносно</i> – підпора, вихідний пункт для будь-яких дій (Сл. 1974)

<p>фарс (фр. farce, від лат. farcio – начиняю, наповнюю)</p>	<p>1) Вид народного театру, поширеного в 14 – 16 ст. у країнах Західної Європи; відзначався життєрадісним світосприйняттям, соковитим гумором. 2) У бурлескному театрі 19 – 20 ст. – беззмістовне, часто малопристойне комедійне видовисько (Сл. 1974)</p>	<p>3) <i>Переносно</i> – грубий жарт, блазенство, цинічне видовище або витівка (Сл. 1974)</p>
<p>фетишизм (фр. fétichisme)</p>	<p>1) Поклоніння фетишам; одна з ранніх форм релігійних вірувань. 2) Приписування речам самим по собі специфічно соціальних властивостей і внаслідок цього надприродних особливостей (напр., товарний Ф.) (Сл. 1974)</p>	<p>3) <i>Переносно</i> – сліпе поклоніння чомусь, обожнювання (Сл. 1974)</p>
<p>фігурант [фр. figurant, від лат. figurans (figurantis) – представляючий]</p>	<p>1) Танцівник або танцівниця, що виступають тільки в кордебалеті. 2) Те саме, що статист (Сл. 1974)</p>	<p>3) <i>Переносно</i> – кривляка, позер, удавальник (Сл. 1974)</p>

Лише кількома прикладами представлені багатозначні іменники-галліцизми, в яких переносне значення розвинулося як четверте:

Запозичений іменник	Прямі значення	Переносне значення
<p>мініатюра (фр. miniature, з італ. miniatura, від лат. minium – сурик)</p>	<p>1) Живописні зображення, що прикрашали й ілюстрували середньовічні рукописи у вигляді заставок або на всю сторінку. 2) Твір образотворчого мистецтва невеликого розміру, що відзначається особливо тонкою технікою виконання. 3) Нарис, оповідання або театральна п'єса (театр мініатюр) невеликого розміру (Сл. 1974)</p>	<p>4) <i>Переносно</i> – будь-що невеликого розміру (Сл. 1974)</p>
<p>перспектива (фр. perspective, від лат. perspicio – бачу наскрізь, уважно розглядаю)</p>	<p>1) Спосіб зображення об'ємних фігур на площині залежно від уявних змін їхньої величини, чіткості,</p>	<p>4) <i>Переносно</i> – види, плани на майбутнє (Сл. 1974)</p>

	зумовлений ступенем віддаленості від глядача. 2) Вид у далечінь. 3) геом. Спосіб зображення фігур, що ґрунтується на застосуванні центрального проектування (нарисна геометрія, проекція) (Сл. 1974)	
пірует (фр. pirouette, букв. – дзига)	1) В балеті – один або кілька повних обертів танцюриста на носку. 2) У фігурному катанні на ковзанах, стрибках у воду, гімнастиці – обертання спортсмена по вертикальній осі. 3) У верховій їзді – поворот коня на задніх ногах (Сл. 1974)	4) <i>Переносно</i> – різкий поворот, несподіваний стрибок (у поведінці, в ході думки тощо) (Сл. 1974)
рампа (фр. rampe, букв. – схил)	1) Апаратура для освітлення авансцени знизу. 2) Залізобетонна споруда для переходу поїздів метрополітену з поверхні землі в тунель. 3) Межа між залом для глядачів і сценою (Сл. 1974)	4) <i>Переносно</i> – сцена або театр взагалі (Сл. 1974)
театр (фр. theatre, від грец. θέατρον – місце для видовищ)	1) Вид мистецтва, особливістю якого є художнє відображення життя за допомогою драматичної дії, виконуваної акторами перед глядачами. 2) Видовище, спектакль. 3) Будинок, де відбуваються вистави (Сл. 1974)	4) <i>Переносно</i> – місце, де розгортаються, відбуваються якісь події (напр., Т. воєнних дій) (Сл. 1974)
фон (фр. fond, від лат. fondus – дно, основа)	1) Сторонній шум тріск, який іноді супроводить відтворення звуку в радіо, звуковому кіно тощо. 2) Основний колір, тон художнього твору. 3) Другий план рельєфу, орнаменту, на якому чітко вимальовуються основні зображення; тло (Сл. 1974)	4) <i>Переносно</i> – середовище, оточення, в якому відбувається певне явище або подія (Сл. 1974)
фонтан , фр.	1) водограй, спеціальний прилад, з якого ллється вода	4) <i>переносно</i> – нестримний потік слів, лайки тощо

	для відсвіжування повітря, штучний водозбір; 2) струмінь води, що з силою б'є вгору; 3) рід рухливої гри на воді (Сл. 1932)	(Сл. 1932)
--	--	------------

Дієслова, у яких розвинулося переносне значення, представлені лексемами, що мають і по 2, і по 3 значення, напр.:

Запозичене дієслово	Пряме значення	Переносне значення
дресирувати (фр. dresser, від лат. dirigo – випрямляю)	1) Навчати тварин певних дій, виробляючи в них умовні рефлекси (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – навчати, школити кого-небудь (Сл. 1974)
жонглювати (фр. jongler)	1) Уміло й спритно підкидати й ловити одночасно кілька предметів (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – з великою спритністю, але не завжди чесно користуватися фактами або словами в суперечці (Сл. 1974)
котируватися (фр. se coter)	бути в обігу на біржі (Сл. 1974)	<i>Переносно</i> – цінитися, мати ту або іншу оцінку з боку даної групи людей, суспільства (Сл. 1974)
маневрувати (фр. manoeuvrer)	1) Здійснювати маневри. 3) Уміло розпоряджатися, вправно використовувати резерви (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – пересувати, лавірувати; діяти не прямо, хитрувати, передбачливо обходити неприємності за складних, заплутаних обставин (Сл. 1974)
парирувати (нім. parieren, франц. parer)	1) <i>спорт.</i> Відбивати удар, захищатися (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – відбивати напади, швидко й влучно спростовувати докази супротивника у сварці (Сл. 1974)
позувати (фр. poser)	1) Правити за модель художнику або бути об'єктом для кінофотознімання, набравши певної пози (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – поводитись нещиро, хизуватися, дбати про зовнішній ефект своєї поведінки тощо (Сл. 1974)
лавірувати (голл. laveeren, від франц. louvoyer)	1) Вести судно з частою зміною курсу (напрям), минаючи перешкоди. 2) Рухатися не прямо, обходячи перешкоди.	3) <i>Переносно</i> – ухилятися від прямої відповіді, дії; уникати перешкод (Сл. 1974)

Подібну картину спостерігаємо й щодо прикметників-галліцизмів, у яких розвинулися переносні значення, напр.:

Запозичений прикметник	Пряме значення	Переносне значення
мажорний (фр. majeur, від італ. maggiore – більший, старший, вищий)	1) муз. Той, що стосується мажору	2) <i>Переносно</i> – бадьорий, радісний (Сл. 1974)
меркантильний (фр. mercantile, від італ. mercante – торговець)	1) Торговельний, комерційний (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – своєкорисливий, гендлярський, пов'язаний з матеріальною вигодою (Сл. 1974)
пікантний (від фр. piquant – гострий)	1) Різкий, гострий на смак, пряний (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – спокусливий, той, що збуджує, викликає інтерес; привабливий (Сл. 1974)
рафінований (фр. raffine)	1) Очищений від домішок (Сл. 1974)	2) <i>Переносно</i> – вишуканий, витончений (Сл. 1974)
солідний (фр. solide, від лат. solidus – твердий)	1) Міцний, масивний, надійний. 2) Поважний, показний.	3) <i>Переносно</i> – серйозний, з доброю репутацією (Сл. 1974)

2. 3. Лексичні запозичення з французької мови з культурним компонентом значення

На уроках української мови у закладах загальної середньої освіти важливо звертати увагу не лише на правопис слів іншомовного походження, а й на ті запозичення, які мають культурологічний зміст. Це розвиватиме загальну культурну ерудицію школярів, їхню обізнаність щодо тих фактів розвитку культури та історичних осіб, від власних іменувань яких утворилися слова із загальним значенням.

Серед слів і висловів французького походження таких – чимало. За предметно-поняттєвими зв'язками вони належать до таких лексико-семантичних груп:

А) Назви тканин:

батист (фр. batiste) – тонка шовкова або льняна тканина (Сл. 1932); тонка легка бавовняна або лляна тканина для пошиття білизни або плаття. Від прізвища фламандського ткача 13 ст. Ф. Батіста (Сл. 1974);

бельфор, *фр.* – бавовняна жакардівська тканина; назва пішла від міста Бельфор у Франції (Сл. 1932);

камбрик – 1) Тонке, прозоре бавовняне полотно, схоже на батист.
2) Лляний батист. Від назви французького міста Камбре (Сл. 1974);

марокен (*фр.* maroquin) – цупка тканина з штучного шовку. Від назви країни Марокко (Сл. 1974);

муслін (*фр.* mousseline) – легка м'яка бавовняна, шовкова або капронова тканина. Від назви арабського м. Мосула в Месопотамії (Сл. 1974);

наполітен, *фр.* – сорт м'якої шерстяної матерії; назва походить від міста Неаполя, де вперше виробляли цю матерію (Сл. 1932);

Б) Назви страв та напоїв:

бешамель (*фр.* bechamel) – приправа, соус з яєць, молока, борошна для м'ясних і рибних страв. Від прізвища кухаря Бешамеля при дворі Людовіка XIV (1974);

бордо – французьке червоне або біле вино. Від назви місцевості Бордо (Сл. 1974);

коньяк, *фр.* – виноградна горілка, міцністю до 60° (1932) (у словнику немає вказівки на походження з міста Коньяк(*фр.* Cognac)).

маседуан (*фр.* macedoine) – десерт з різних фруктів, облитих сиропом або вином (Сл. 1932); страва з варених овочів під соусом. Від французької назви Македонії – Маседуан (Сл. 1974);

медок, *фр.* – червоне французьке вино; назва пішла від назви округи (Сл. 1932);

пармезан (*фр.* parmesan) – сорт італійського сиру із збираного молока. Від назви м. Парми (1974);

пльомбір, *фр.* – морозиво з цукатами (Сл. 1932); **пломбір** (*фр.* plombieres) – сорт вершкового морозива. Від назви французького м. Пломб'є (Сл. 1974);

рокфор (*фр.* roquefort) – французький сир з овечого молока, дуже гострий на смак; назва походить від назви містечка у Франції (Сл. 1932); вид

гострого сиру з овечого молока. Від назви м. Рокфора у Франції, де його почали виготовляти (Сл. 1974);

сотерн (*фр.* sauternes) – біле французьке вино, яке вироблюють у м. Сотерні (Франція) (Сл. 1932); напівсолодке десертне виноградне вино. Від назви м. Сотерна у Франції (Сл. 1974);

шартрез, *фр.* – пахучий лікер, який виробляють ченці картезіанського монастиря у Франції, звідки походить і сама назва (Сл. 1932);

шато-ля-гранж, **шато-лифіт**, **шато марго**, *фр.* – кращі сорти французьких вин; назви походять від місцевостей, де їх виробляють (Сл. 1932); **шампан** від фр округу Шампанія рід мусуючого вина (Сл. 1910).

В) Назви мінералів, речовин, матеріалів:

буланжерит – мінерал класу сульфосолей, колір від свинцево-сірого до чорного з металевим блиском. Руда свинцю. Від прізвища французького мінералога К. Буланже (Сл. 1974);

бурноніт – мінерал класу сульфосолей, темно-сірого кольору, непрозорий. Руда свинцю й міді. Від прізвища французького мінералога Дж. Бурнона (Сл. 1974);

доломіт – 1) Мінерал класу карбонатів, білого, жовтуватого, сірого кольору. Використовують як вогнетрив, флюс, у сільському господарстві. 2) Осадочна гірська порода, що складається переважно з доломіту. Від прізвища французького геолога Д. Долон'є (Сл. 1974);

гарнієрит – мінерал класу силікатів, зеленувато-жовтого, зеленого кольору. Нікелева руда. Від прізвища французького геолога Ж. Гарньє (Сл. 1974);

карнотит – мінерал класу фосфатів, яскраво-жовтого кольору; руда урану, ванадію. Від прізвища французького хіміка А. Карно (Сл. 1974);

кордієрит – мінерал класу силікатів, безбарвний або синього кольору. Прозорий синій К. – дорогоцінний камінь. Від прізвища французького геолога А. Кордьє (Сл. 1974);

мельхіор (нім. Melchior, з фр. maillechort) – назва сплавів міді (80%) з нікелем (20%), іноді з домішками інших елементів. Застосовують у виробництві медичних інструментів, карбуванні монет тощо. Від прізвищ французьких винахідників Майє і Хор'є (Сл. 1974);

монтморилоніт – мінерал класу силікатів, білого кольору з сіруватим, червонуватим відтінками. Використовують у нафтовій, текстильній, гумовій, паперовій та інших галузях промисловості. Від назви родовища Монтморільйон у Франції (Сл. 1974);

нікотин (фр. nicotine) – алкалоїд тютюну й махорки. Сильна отрута, що порушує діяльність нервової системи і при курінні спричинює хронічне отруєння організму. Від прізвища французького дипломата 16 ст. Ніко, який вперше ввіз тютюн до Франції (Сл. 1974);

отеніт – мінерал класу фосфатів, зеленого, зеленувато-жовтого кольору. Радіоактивний. Сировина для одержання урану та його сполук. Від назви родовища Отен у Франції (Сл. 1974);

прустит – мінерал класу сульфосолей, червоного кольору. Руда срібла. Від прізвища французького хіміка Ж. Пруста (Сл. 1974);

троостит, тростит – структура загартованої, а потім відпущеної сталі (щоб зменшити внутрішні напруження). Т. – суміш дуже дрібних частинок цементиту й фериту. Від прізвища французького хіміка Л. Труста (Сл. 1974);

фаянс, фр. – 1) сорт глини, змішаної з гіпсом, крейдою тощо; 2) вироби з цієї глини; Назва походить від м. Фаєнці, де вперше (XV стол.) почали продукувати ці вироби (1932); **фаянс** (фр. faïence) – 1) Біла або кольорова маса з глини з домішками гіпсу та інших речовин. Від назви італійського м. Фаєнца. 2) Вироби, посуд з такої маси (Сл. 1974);

Г) Назви предметів інтер'єру:

буль – стиль французьких меблів 17–18 ст. з інкрустаціями з міді або бронзи. Від прізвища французького столяра А.-Ш. Буля (Сл. 1974);

гобелени, фр. – французькі килими або шпалери з художніми візерунками (від імени винахідника й фундатора фабрики Гоблена) (Сл. 1932);

гобелен (*фр.* gobelin) – 1) Тканий килим-картина або декоративна художня тканина ручної роботи. 2) Шпалера, килим, декоративна тканина, виготовлена машинним способом. Від прізвища французького ремісника Ж. Гобелена (Сл. 1974);

жакоб – поширений у 18–19 ст. стиль меблів з червоного дерева з накладними бронзовими або латунними прикрасами. Від прізвища французьких майстрів художніх меблів (Сл. 1974);

Г) Назви осіб та персонажів літературних творів чи казок:

баярд, *фр.* – синонім хороброї й великодушної людини в літературі: від прізвища французького лицаря Баярда (1476–1524) (Сл. 1932);

бурбони (*фр.* Bourbons) – брутальні, зарозумілі, неосвічені люди. Назва від королівської династії Бурбонів, що правили у Франції й Іспанії (Сл. 1974);

ебертисти – французькі дрібнобуржуазні революціонери періоду буржуазної революції кінця 18 ст., представники лівого крила якобінців. Лідери – Ж. Ебер (звідки й назва), П. Шометт. Захищали інтереси міської бідноти (Сл. 1974);

Квазімодо (*фр.* Quasimodo) – 1) Персонаж роману В. Гюго «Собор Паризької богоматері». 2) Переносно – потворна людина (Сл. 1974);

кроманьйонці – безпосередні предки сучасних людей; жили в епоху пізнього палеоліту, а подекуди й пізніше. Вперше скелети К. виявлено в 1868 р. в гроті Кро-Маньйон у Франції (звідси й назва) (Сл. 1974);

помпадур – 1) Адміністратор-самодур. Від прізвища фаворитки французького короля Людовика XV маркізи Помпадур. 2) Стиль меблів, одягу тощо при дворі Людовика XV. 3) Французький танець 19 ст. (Сл. 1974).

фігаро (*фр.* Figaro) – 1) Герой комедій П.-О. Бомарше («Севільський цирульник», «Весілля Фігаро»), що втілював у собі оптимізм «третього стану» в боротьбі з віджилою феодальною знаттю. 2) *Переносно* – спритна, дотепна, енергійна, винахідлива людина (Сл. 1974);

фобляз, *фр.* – тип зальотника, джигуна (походить від власного імени Faublas, героя порнографічного роману французького письменника Де-Кувре)

(Сл. 1932);

сандрільона, фр. – назва для замарашки, нечепури; назва походить від імени героїні казки французького письменника П'єро (Сл. 1932);

селадон (фр. celadon) – 1) Спочатку – вірний закоханий, пізніше – залицяльник. Від імені героя роману д'Юрфе «Астрея» (17 ст.). 2) Вид фарфорових виробів з сірувато-зеленуватим глазуруванням (Сл. 1974);

Д) Технічні назви:

верньєр, фр. – прилад, що точно визначає найдрібніші поділки масштабу; названий іменем французького математика Верньє (Сл. 1932);

верньєр – 1) Прилад для відліку довжин чи кутів. 2) Пристрій для підстроювання радіоапаратури. Від прізвища французького винахідника П. Верньє (Сл. 1974);

дагеротипія, фр. – старовинний спосіб фотографування, що його винайшов 1838 р. французький художник Дагер (Сл. 1932); **дагеротипія** – перший технічно розроблений спосіб фотографування. Від прізвища французького винахідника Л.-Ж. Дагера (Сл. 1974);

дарсонвалізація – застосування з лікувальною метою змінного електричного струму високої частоти, високої напруги й невеликої сили. Термін походить від прізвища французького фізіолога і фізика Ж.-А. д'Арсонваля (Сл. 1974);

кулон¹ – одиниця кількості електрики в Міжнародній системі одиниць. Від прізвища французького фізика Ш.-О. Кулона. Інша назва – ампер-секунда (Сл. 1974);

мартен – полуменева піч, де чавун і сталевий брухт переплавляють на сталь. Від прізвища французького металурга П. Мартена (Сл. 1974);

монгольф'єр – повітряна куля, наповнена нагрітим повітрям. Від прізвища французьких винахідників братів Ж. і Е. Монгольф'є (Сл. 1974);

паскаль – одиниця тиску й напруження в Міжнародній системі одиниць. Позначається Па. 1 Па – тиск, що створює сила в 1 Н, рівномірно

розподілена по поверхні площею 1 м². Від прізвища французького фізика, математика й філософа Б. Паскаля (Сл. 1974);

пастеризація – спосіб консервування харчових продуктів нагріванням до температури, близької до 100° С. Від прізвища французького вченого Л. Пастера, який запропонував цей спосіб (Сл. 1974);

патефон – портативний грамофон. Від назви французької фірми Пате (Сл. 1974);

пуаз – одиниця динамічного коефіцієнта в'язкості в СГС системі одиниць, що характеризує здатність рідини й газів чинити опір взаємному рухові їхніх частинок. Від прізвища французького фізика Ж.-Л.-М. Пуазейля (Сл. 1974);

пістолет (фр. pistolet, з італ. pistola) – ручна вогнепальна зброя. Від назви італійського м. Пістоля, де його винайдено в 16 ст. (Сл. 1974);

силюета, фр. – 1) малюнок, що подав профіль обличчя, змальованого з тіні від світла; 2) предмет, що здалеку видно тільки його загальний обрис (Сл. 1932); **силует** (фр. silhouette) – обрис предмета; площинне однотонне зображення людини або предмета, подібне до їхньої тіні. Від прізвища французького державного діяча 18 ст. Е. де Силуета, на якого було таким способом намальовано карикатуру (Сл. 1974);

Е) Назви рослин і тварин:

гайлярдія, фр. – рослина з род. кошичкоцвітих з гарними квітками, родом з Півн. Америки; у нас по садках (Сл. 1932); рід трав'янистих багаторічних чи однорічних рослин родини складноцвітих. Поширені переважно в Північній Америці. Більшість Г. – декоративні рослини. Від прізвища французького ботаніка Гайяра (Сл. 1974);

мірабеля, фр. – рід дрібних жовтих соковитих слив (Сл. 1932); **мірабель** (фр. mirabelle) – жовтоплідні сорти сливи з дрібними плодами. Від назви містечка Мірабо на півдні Франції (Сл. 1974);

робінія – рід дерев або кущів родини бобових. Походить з Північної Америки. Культивують як декоративні рослини. Найпоширеніший вид – Р.

звичайна, або біла акація. Від прізвища французького географа Ж. Робена (Сл. 1974);

топінамбур (фр. *topinambour*, з португ. *topinambo*) – багаторічна рослина родини складноцвітих. Походить з Північної Америки. Культивують у різних країнах світу. Бульби вживають у їжу, на корм худобі й переробляють на спирт, фруктозу. Від назви індіанського племені топінамбо. Інша назва – земляна груша (Сл. 1974);

фавероль (фр. *faverolle*) – французька порода курей, що відзначаються м'ясністю. Від назви містечка Фавероля у Франції, де наприкінці 19 ст. почали їх розводити (Сл. 1974);

Є) Назви одягу:

галіфе – військові брюки особливого покрою, що облягають коліна й розширюються догори. Від прізвища французького генерала Г. Галіффе (Сл. 1974);

панама¹ (фр. *panama*) – літній крилатий капелюшок. Від назви Республіки Панама в Центральній Америці (Сл. 1974);

Ж) Назви суспільно-політичних подій, явищ, течій:

буланжизм – шовіністичний рух у Франції в 80-х рр. 19 ст., спрямований на встановлення військової диктатури. Від прізвища лідера цього руху генерала Ж.-Е. Буланже (Сл. 1974);

жакерія, *фр.* – селянське повстання проти феодалів у Франції, що вибухло 1358 р. Повстання жорстоко придушили об'єднані шляхетські війська. Назва походить від імени Жак (Яків), що ним французькі пани XVI стол. презирливо взивали селян (Сл. 1932); **жакерія** [фр. *Jacquerie*, від *Jacques Bonhomme* – Жак-простак (зневажливе прізвисько, дане феодалами французьким селянам)] – антифеодальне селянське повстання в Північній та Північно-Східній Франції в 1358 р. Жорстоко придушене військами феодалів (Сл. 1974);

жіронда (фр. *Gironde*) – 1) Політична партія (жірондисти) часів Французької буржуазної революції кінця 18 ст., що представляла інтереси

великої торговельно-промислової буржуазії і перейшла на бік контрреволюції. Від назви департаменту Жіронда, звідки родом було багато лідерів партії. 2) *Переносно* – партія, що схиляється до угоди з контрреволюцією (Сл. 1974);

карманьйола (фр. *carmagnole*) – 1) Французька революційна пісня, складена повсталим народом у Парижі в 1792 р. у зв'язку з падінням королівської влади. 2) Народна пісня-танок. 3) Куртка з вузькими фалдами – одяг якобінців. Від назви італійського м. Карманьйоли (Сл. 1974);

мільєранізм – опортуністична політика класового співробітництва лідерів соціалістичних партій з реакційною буржуазією. Від імені французького соціаліста А.-Г. Мільєрана, який у 1899 р. ввійшов до складу реакційного французького уряду. Інша назва – „міністерський соціалізм” (Сл. 1974);

3) Абстрактні поняття:

гасконада, фр. – брехні, хвастання, пересади, прикрашування оповідання неправдоподібними подробицями (Сл. 1932); **гасконада** (фр. *gasconnade*) – хвастощі. Від назви провінції Гасконь, жителі якої вважалися хвальками (Сл. 1974);

байонські суми (від міста Bayonne) – великі суми грошей (Сл. 1910).

2.4. Висновки до розділу

Таким чином, помічаємо кількісні та якісні зміни у складі запозичень з французької мови. Це стосується розширення сфери застосування таких слів, їхньої актуалізації в сучасних умовах, набуття словами нових значень та багатозначності, виникнення у словах переносних значень – як ознаки найвищого ступеня засвоєння іншомовного слова в українській мові. При відносно стійкій структурі французьких запозичень у словниках іншомовної лексики, помічаємо значні зміни у лексичному складі словників. Про це свідчить те, що лише 413 слів зустрічаються у словниках усіх трьох років видання. Також у словниках зафіксовано чимало спільнокореневих слів, які є похідними від первинного запозичення, що є ознакою адаптації французьких запозичень в українській мові.

РОЗДІЛ 3

СТАЛІ ВИСЛОВИ І ЗВОРОТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ В ТЕКСТОВОМУ ВИКОРИСТАННІ ТА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Серед запозичень з французької мови особливе місце посідають нетранслітеровані слова і вислови, які були характерні для індивідуального мовлення українських письменників, уживалися в художній літературі, публіцистиці, епістолярних текстах (найяскравішим підтвердженням чого є листи Лесі Українки). На кінець XIX – початок XX ст. таких висловів було вже чимало, проте вони перебували на проміжній стадії засвоєння й графічно відтворювалися літерами латинської абетки. Українські словники іншомовних слів традиційно подають такі слова і вислови окремими списками, починаючи від „Словаря чужих слів” З. Кузелі й М. Чайковського (1910 р.) й завершуючи словниками, які вийшли в 1970-их – 1980-х рр. за ред. О. С. Мельничука (див. у *Списку використаних джерел*).

Розгляд нетранслітерованих слів і висловів цікавий передусім тому, що показує, для яких ситуацій вони використовувалися, яку стилістичну функцію виконували.

3.1. Вплив французької культури на українську (за матеріалами листування Лесі Українки 1876-1897 рр.)

Використання французьких слів і зворотів у нетранслітерованій формі пов'язане з впливом творів французьких письменників на українське літературне життя. Французьких письменників дуже цінувала Леся Українка, а французька мова відігравала в її міжособистісному спілкуванні велику роль. Леся Українка досконало її знала і навіть давала уроки французької для охочих, коли перебувала на лікуванні в місті Гелуан (Єгипет).

У листах навіть з одного тому (для вибірки матеріалу обрали 10-ий том 12-томного зібрання творів Лесі Українки), що охоплює листування письменниці за 1876–1897 роки, знаходимо виразні свідчення зацікавленості

французькою мовою, особливостями перекладу з французької і на французьку, вплив мови на сприйняття твору.

Так, у листі від 25 березня 1888 року до Драгоманових Леся Українка пише: *„Дуже прошу вас, коли можете достать, то пришліть мені французький переклад драми Толстого «Власть тьмы», страшенно цікаво, як вона може виходить у французькому перекладі”*².

Леся Українка читала багато творів французької літератури в оригіналі і бралася їх перекладати. У листі до матері Олени Пчілки вона пише: *„Вчора я їздила до міста і одержала від Комарових «Perles de la poésie». Читаю їх сьогодні цілий день і насолоджуюсь! «Pauvres gens» прочитала, постараюсь конечно їх перекласти. Дуже я була рада, коли знайшла-таки «Lucie» Alfred'a de Musset, – ці вірші мені надто подобаються, більше всіх його віршів”*³. А в листі до брата М. П. Косача від 8–10 грудня 1889 року знаходимо: *„Далі могли б видати Мольєра, Якби Самійленко викінчив, нарешті, свого «Tartuffe'a» і «Mariage forcé», а там би іще хто-небудь що переклав”*⁴. У цьому ж листі, обговорюючи питання перекладу, Леся Українка висловлює свою думку щодо того, які твори варто перекласти українською мовою (*«Les compagnons du tour de France», Беранже «Le vieux caporal», «Le roi dTvet-tot», «Mon vieil habit», «Monsieur le sénateur»; Гюго «Les misérables», «Nôtre Dame de Paris» і «Les travailleurs de la mer»; Додє «Jacques»; Жорж Занд «Les compagnons du tour de France», «Lélia»; Золя «Le péché de l'abbé Mourret» і «L'Assommoir»; Мольєр «Tartuffe», «Le mariage forcé», «L'avare» і «Précieuses ridicules»; Флобер «Madame Bovary» і «Éducation sentimentale»; вірші Théophile Gautier; Шеньє «Jambes»; Бальзак «La femme de trente ans», «Illusions perdues», «Les paysans»; Леконт де Ліль «Poèmes antiques», «Poèmes barbares» і «Poèmes tragiques»*), а

² Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 20

³ Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 32

⁴ Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 38

які – ні (*Поль Бурже «Disciple»*)⁵.

У листі від 15 лютого 1897 року до Драгоманових знаходимо свідчення, що не лише переклади з французької на українську цікавили Лесю Українку, а й звучання творів української літератури французькою мовою. Так, вона пише: „*Пришліть, будьте ласкаві, французький переклад з Шевченка, що я бачила у Вас в «Magazine Internationale», присланий колись Гольдшт[ейном]*”⁶.

Також у листуванні зустрічаємо згадки про такі твори французької літератури: Гюйо «L’art au point de vue sociologique» і «Psychologie contemporaine»⁷, «Sonate pathétique»⁸, музичні твори – Chopin «Marche funèbre», «Berceuse»⁹, «Eléments d’histoire juive»¹⁰, «Lectures historiques»¹¹, «La grande Encyclopédie»¹², «Le jardin de M-lle Jauvue»¹³, Bible та Evangile¹⁴, «Histoire sainte»¹⁵, Rhapsodie Bulgare¹⁶, «Misérables»¹⁷, livraison de la Grande Encyclopédie¹⁸, «Lettre à Lamartine»¹⁹, «Tyrannicide»²⁰, «Alliance», «Rapsodie»²¹,

⁵ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 41-43

⁶ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 41-365

⁷ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 46

⁸ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 49

⁹ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 52

¹⁰ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 140

¹¹ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 146

¹² Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 182

¹³ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 211

¹⁴ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 220

¹⁵ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 258

¹⁶ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 271

¹⁷ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 287

¹⁸ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 327

¹⁹ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 355

²⁰ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 359

²¹ Лесья Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 382

«Revue Bleue»²², Seignobos «Histoire de la civilisation d'Europe en XIX siècle», Maurice Vernes «Précis d'histoire du peuple d'Israel»²³

Знаходимо і прямі цитати французькою з літературних творів: Наприклад, цитата з «Листа Ламартіну» Мюссе: „*Qu'est – ce donc qu'oublier, si ce n'est pas mourir! Ah, c'est que mourir, c'est survivre à soi-même. L'âme remonte au ciel, quand on perd ce qu'on aime. Il ne reste de nous qu'un cadavre vivant. Le désespoir l'habite, et le néant l'attend...*” – „Що значить «забути» – те ж, що «померти»! Ох, умерти – це пережити самого себе. Душа підноситься в небо, коли втратив того, кого кохав. Лишається тільки живий труп. В ньому живе сама безнадія, а небуття чекає його...”²⁴, цитата зі статті Сергія Бердяєва «*Voulez-vous savoir pourquoi j'aime ma patrie?*» – „Чи хочете знати, чому я люблю свою батьківщину?”²⁵, цитата Летиції Бонапарте про імператорство свого сина: „*Pourvu que ça dure*” – „Аби так тривало”²⁶ та інші алюзії до французької дійсності.

Любов до французької культури виявляється і через використання нетранслітерованих французьких зворотів у звичайному особистому спілкуванні. Це і вкраплення окремих французьких слів:

à propos – до речі, щодо; *ad hominem* – стосовно до людини; *articles* – статті; *atrocités* – жорстокості, звірства; *au courant* – в курс; *au premier* – на другий поверх; *autodafé* – аутодафе; *bâton* – палиця; *boule* – куля; *chansons* – пісні; *ci-devant* – колишній; *code pénal* – карний кодекс; *compositions* – композиція; *compris* – включаючи; *consoeurs* – посестри; *convenablement* – пристойно; *de plaisir* – прогулянка; *en déshabillé* – неодягнена; *en pension* – на утримання; *ensemble* – ансамбль; *esprit* – дух; *extraits* – витяги; *fade* – без смаку;

²² Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 385

²³ Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 400

²⁴ Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 355

²⁵ Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 385

²⁶ Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876-1897). Київ: Наукова думка. 1978. с. 400

fait des caprices – капризує; *fatalité* – рок, фатальність; *genre* – жанр; *harangue* – промова; *hélas!* – ой!; *impromptu* – експромт; *improvisation* – імпровізація; *Jésus* – Ісус; *l'orthographe* – правопис; *le ridicule* – смішне; *les étoiles* – зірки; *liberté* – свобода; *louche* – підозріле, темне; *menage* – подружжя; *monstre* – грандіозний; *néant* – небуття; *négligée* – недбало одягнена; *objections* – заперечення; *par excellence* – переважно; *parisien* – парижанин; *partis pris* – упередженість; *pattes de mouche* – каракулі; *pendant* – відповідний; *pensées* – думки; *petit pain* – булочка; *promenades* – прогулянки; *questionnaire* – питальник, анкета; *rendez-vous* – побачення; *revanche* – реванш; *trafique[ur]* – торгош; *variante* – варіант; і цілі вирази французькою мовою, у тому числі й такі, які є фразеологічними:

à la guerre comme à la guerre – на війні як на війні; *à la lettre* – буквально; *à la touriste* – наче туристка; *adieu, amis, au plus bel avenir* – прощайте, друзі, до кращого майбутнього; *adieux patinage* – прощай, катання на ковзанах; *airs brilliant* – блискучі арії; *ais que tu devras, advienne que pourra* – роби, що треба, хай буде, що буде; *après nous le déluge!* – після нас – хоч потоп! *au grand scandale* – великий скандал, тут: на велике диво; *au long cours* – далеке плавання; *au rez de chaussée* – на нижньому поверсі; *avant chaque repas* – перед кожною їдою; *bandage fixe* – постійний бандаж; *blague parisienne* – паризька дурниця; *boule vagabonde* – колобок; *boules immobiles* – нерухомі колобки; *c'est plus fort que moi* – це сильніше за мене; *c'est un peu trop fort* – це вже надто сильно; *cassetête chinois* – китайська головоломка; *cause célèbre* – знаменита справа; *ce n'est pas gai, hein?* – це не весело, чи не так?; *ce tête de linotte* – легковажна людина; *cela se comprend* – це само собою розуміється!; *cela va sans dire* – це само собою зрозуміло; *cela va, n'est ce pas?* – це добре, чи не так?; *changeons de thème* – змінимо тему; *Chère boule fixe!* – Дорогий непорушний колобок!; *Chère petite Radinette!* – Дорога маленька Радочко!; *chorea des religieuses* – танець віруючих жінок; *code pénal* – карний кодекс; *collégien de Genève* – учень женевського коледжу; *Comédie française!* – театр французької комедії; *confrères-compatriotes* – побратими-земляки; *Corriger un oeuvre par un autre* – виправляти один твір другим; *cosi fan' tutti!*.. – так роблять усі!; *coûte*

que coûte – що б там не було; *dans mes heures perdues* – загублені для мене години; *de ma petite gloriole* – моєї дрібної амбіції; *des bons auteurs* – хороші автори; *des vraies pattes de mouche* – справжні закарлючки; *Dieu et mon droit* – Бог і моє право; *elle se sent partout dépaycée* – вона відчуває себе всюди, як на чужині; *en ma qualité de poétesse* – з моєю вдачею поетеси; *en pleine mer, dans la brume...* – у відкритому морі, в густому тумані; *en voulez-vous des homards* – чи ви хочете омарів?; *enfant terrible* – жахлива дитина; *entre nous soit dit!* – між нами кажучи!; *faux printemps* – обманлива весна; *et grâce à Dieu c'est fini* – Богові дяка, се кінець; *et toute la boutique du diable* – і вся чортівщина; *et une ménagerie qui fait la part de la ménagerie* – і звіринець, який становить частину звіринця; *Excusez du peu!* – Тільки і всього!; *façon d'aimer* – манера любити; *façon de parler* – манера висловлюватись; *fait des caprices* – капризує; *fait une forte impression* – справив велике враження; *force suprême* – вища сила; *grâce à Dieu* – слава богу; *idée fixe* – нав'язлива думка; *il n'est jamais trop tard de connaître la souffrance* – ніколи не буває пізно зазнати страждання; *j'ai bien mérité cela* – я на це цілком заслужила; *j'y tiens beaucoup* – я покладаю на це великі надії; *je m'en aperçois* – я це спостерігаю на собі; *je m'en fiche* – плювати мені на це; *joli pléonasmе, quoi* – гарний плеоназм, чи так; *l'affaire d'un instant* – справа одної миті; *l'amie de l'amie de notre amie* – подруга подруги нашої подруги; *l'état c'est moi* – держава це я; *la blague parisienne* – паризька брехня; *la quantité est souvent l'ennemi de la qualité* – кількість часто є ворогом якості; *la vanité d'auteur* – авторське самолюбство; *laissez faire, laissez passer* – хай буде, як буде; *Les amis des nos amis sont nos amis* – Друзі наших друзів наші друзі; *les deux forçats unis par la même chaîne...* – це два каторжники, скуті одним ланцюгом; *les oeufs a la neige – en ton souvenir* – Сніжки – на спомин про тебе; *lettres de style* – стильні листи; *m'ont fait avaler une fameuse grenouille* – підклали мені велику свиню; *mais c'est un mal sans remède* – але на цю хворобу немає ліків; *malgrés tout!..* – незважаючи ні на що!; *messagère de la mort* – віщунка смерті; *M-lles Ammann avec bien de saints de ma part* – Паннам Амман з багатьма привітаними від мене; *mon petit grand cousin* – мій малий великий кузен; *mot de*

chic – модне слово; *n'a pas de chance* – не має успіху; *n'en déplaît à M-r K!* – хай не гнівається пан К!; *ne fera jamais sa carrière avec ses scrupules arriérés* – ніколи не зробить кар'єри з його старомодною совістю; *parce que je ne suis pas au courant des choses* – тому, що я не в курсі справи; *pas trop, n'est ce pas?* – чи це ж не надто?; *patriae defensor* – захисник батьківщини; *petit poème en prose* – маленька поема в прозі; *plus royalistes, que le roi* – більші роялісти, ніж король; *poste restante* – до запитання; *postes restantes* – пошта до запитання; *pour changer* – для зміни; *pour en finir* – щоб його закінчити; *prendre ma revanche* – взяти реванш; *profession de foi* – виклад переконань; *Quand on est bête, c'est pour toujours* – коли хто дурний, це вже назавжди; *que Dieu m'en préserve!* – Хай мене бог від того боронить!; *Que le diable m'emporte, si j'y comprends quelque chose!* – Хай чорт мене вхопить, коли що-небудь в тому розумію!; *qui s'excuse, s'accuse* – хто виправдовується, той себе обвинувачує; *raison d'être* – смисл існування; *remède suprême* – найдійовіші ліки; *revenons à nos moutons* – повернемося до наших баранів; *Revue de Paris* – паризький журнал; *revues politiques et littéraires* – політичних і літературних оглядів; *rongeur de vieux bouquins* – пожирач старих книг; *salon artistique* – артистичний салон; *sans propos* – не до речі; *si bon me semble* – якщо мені заманеться; *sur des airs favoris de l'Ukraine* – на улюблені українські мотиви; *tant bien que mal* – ні ліпше, ні гірше; *tant pis* – тим гірше; *théâtre libre* – незалежний театр; *tout à fait comme il faut* – зовсім як годиться; *toute une ménagerie* – цілий звіринець; *un silence sonore!*.. – з гучним мовчанням!; *verbes irréguliers* – неправильні дієслова.

Що досконаліше Леся Українка володіла французькою мовою, то розлогіші цитати й цілі речення французькою вона вплітала у свої листи:

A quoi penses tu? – Про що ти думаєш?; *C'ect là ou je reconnais l'esprit français* – В цьому я пізнаю французьку дотепність; *C'est abominable, sa conduite!* – Його поведінка огидна!; *C'est pas gai!., quoique, d'autre part, une sensation forte* – Це не весело! Хоч, з іншого боку, справляє велике враження; *C'est rien que pour embêter les collégiens* – Це не що інше, як обдурювання школярів; *Chaque femme qui se respecte n'écrit jamais une lettre le jour qu'elle a*

promis – Кожна жінка, що себе поважає, не пише ніколи листа того дня, коли вона обіцяла; *Fini et n'en parlons plus!* – Слава богу, з цим покінчено, і не будемо про це більше говорити; *Grâce à Dieu c'est fini!* – Слава богу, це скінчилось!; *Il n'est jamais trop tard de connaître la souffrance* – Ніколи не буває пізно зазнати страждання; *Je ne suis assez bien portante pour être spirituelle* – Я не так добре почуваю себе, щоб бути дотепною; *Non, ma petite chérie, je me sens trop bête pour écrire ce soir! Bonne nuit! Salue bien de ma part tous les мечку et dis a mon cousin Zog que, par exemple, il n'est pas très gentil envers moi! Il sait déjà pourquoi* – Ні, моя люба маленька, почуваю себе занадто дурною, щоб писати цього вечора! Добраніч! Привітай від мене гарненько всіх «мечок» і скажи моєму кузенові Зогови, що він нечемний. Він уже знає чому!; *Non-non, c'est un sale pays que ça! N'est ce pas, papa?..* – Ні-ні, це огидна країна! Чи не так, тату?; *Quand on est bête, c'est pour toujours* – Коли хто дурний, це вже назавжди; *Que le diable m'emporte, si j'y comprends quelque chose!* – Хай чорт мене вхопить, коли що-небудь в тому розумію!; *Vive l'indépendance!!!* – Хай живе незалежність!!!; *Vous savez bien ce que c'est, n'est ce pas?* – Ви добре знаєте, як воно є, чи ж не так?; *Vous savez que j'ai du courage quand il le faut!* – Ви знаєте, що я маю мужність, коли цього треба!; *Pas de nouvelles – bonnes nouvelles* – Відсутність новин – добрі новини.

Як бачимо, слова французького походження, що їх Леся Українка використовувала в нетранслітерованій формі, найчастіше пов'язані зі сферою емоцій, почуттів, стосунків між людьми чи суспільними явищами.

3. 2. Нетранслітеровані вкраплення французьких слів і висловів у перекладах українською мовою творів англомовної літератури

Нетранслітеровані слова, вирази і речення французької мови нерідко вживалися в художніх творах англомовних письменників – зазвичай, щоб передати культурну атмосферу свого часу, щоб підкреслити „бездоганною французькою мовою” аристократичність, освіченість, інтелектуальність героя твору. Чимало таких висловів ужив англійський письменник-сатирик першої

половини ХІХ ст. Вільям Теккерей у знаменитому романі „Ярмарок суети”, що побачив світ українською мовою в 1979 р., в перекладі Ольги Сенюк.

У складі нетранслітерованих зворотів французької мови, що залишилися такими й в українському перекладі, є власні назви, напр.:

Нетранслітерована назва	Переклад, поданий у книзі
«Café de Paris» (с.19) кн2	«Паризьке кафе»
«Hôtel du Parc» (с.314)	«Парковий готель»
«Jeune Amélie» (с.151)	«Юпа Емілія»
Fluvy du Tajy (с.237)	річка Тахо (спотворене)
Allée Verte (с.338)	Зелена алея

Серед окремих нетранслітерованих слів французької мови переважають іменники, порівняно менше прикметників, прислівників, дієслів, напр.:

Нетранслітероване слово	Переклад, поданий у книзі	Нетранслітероване слово	Переклад, поданий у книзі
Іменники		Прикметники	
abattement (с.315) кн2	пригніченість	bon enfant (с.328) кн2	поступливі
affaire la (с.267)	інтрижка	charmant (с.138) кн2	чарівний
agréments (с.301) кн2	розваги	chaussée (с.323)	взутися
abattement (с.315) кн2	пригніченість	de trop (с.77)	зайвий
affaire la (с.267)	інтрижка	distinguée (с.58)	вихована
agréments (с.301) кн2	розваги	distinguée (с.274)	вишукана
bonne (с.337)	покоївка	distracte (с.357) кн2	неуважна
chancellerie (с.362) кн2	канцелярія	épris (с.290) кн2	захоплений
contretemps (с.391)	перешкоди	espiègle (с.390)	грайлива
corsetiere (с.323)	корсетниця	ingénue (с.34)	наївна
coup (с.313) кн2	удар, хід	raffoles (с.389)	закоханий
débâcle (с.352)	тут: утеча	spirituelle (с.389)	дотепна
debutante (с.325) кн2	дебютантка		
déjeuners (с.45) кн2	сніданки	Прислівники	
engouement (с.378)	захоплення	en permanence (с.194) кн2	завжди
ennuis (с.168) кн2	прикроші	entre nous (с.167)	між нами
espiègleries (с.298) кн2	витівки	ventre à terre (с.196) кн2	стрімголов
étourdi (с.73)	гуляка	vice versa (с.41)	навпаки

		кн2	
femme de chambre (с.71)	покоївка		
festin (с.212) кн2	учта	Дієслівні форми – речення	
fêtes (с.278)	свята, гуляння	Entrez! (с.317)	Заходьте!
foison (с.197) кн2	безліч	parbleu! (с.338)	Хай йому біс!
fredaines (с.34) кн2	витівки	Resurgam (с.169)	Воскресну
gigots (с.173) кн2	буфи		
grandes eaux (с.255) кн2	водограй		
habitues (с.218) кн2	постійні відвідувачі		
ingénue (с.170) кн2	простушка		
la marechale (с.362)	дружина маршала		
Le Rossignol (с.178) кн2	Соловейко		
locataires (с.266) кн2	пожилці		
ménage (с.198), (с.70, 322 кн2)	господарство, родинне життя, господарювання		
Monseigneur (с.73, с.390)	Ваша милість, Пан (у цьому випадку – титул, який надавали братаві короля)		
poulet (с.267)	любовна записка		
prétendu (с. 373)	наречений		
prévenances (с.191) кн2	послужливість		
protégée (с.390)	підопічна		
quarante (с.292) кн2	тридцять і сорок – азартна гра в карти		
robe de chambre (с.267)	халат		
roués (с.323) кн2	шахраї		
sémillant (с.73)	веселий		
tartines (с.337)	тартинки		
trouvaille (с.128)	знахідка		
vipère (с.324) кн2	гадюка		

Найбільше знаходимо нетранслітерованих граматичних форм, словосполучень та речень – що якраз і передають колорит розмов у тогочасному англійському світському товаристві, напр.:

Нетранслітерований зворот	Переклад, поданий у книзі
a la Brutus (с.149) кн2	під Брута
affreusement volée (с.212) кн2	нешадно обкрадена
agonie du moment (с.73)	миттєва агонія
ami de la maison (с.274) кн2	друг дому
au mieux (с.165) кн2	в найкращих стосунках
Au revoir (с.344)	До побачення
avec sa femme – une petite dame, très spirituelle (с.22) кн2	з дружиною, дуже дотепною жінкою
bel esprit (с.115)	гостра на язик
belle sauvage (с.229)	прекрасна дикунка
bien mauvaise mine (с.196) кн2	досить підозрілий вигляд
billet-doux (с.59)	любовна записка
Bon Dieu (с.199), (с.105) кн2	Боже милий, Господи боже
bon voyage (с.288)	щасливої дороги
carte blanche (с.107)	свобода дій
cette charmante (с.22) кн2	та чарівна
chargé d'affaires (с.299) кн2	повірений у справах
chasse a l'aigle (с.207)	соколине полювання
chère Mees (с.390)	дорога міс
costume de cour (с.137) кн2	придворне вбрання
criblé de dettes (с.130)	по шию в боргах
culotte courte (с.117) кн2	короткі штани
dame d'honneur (с.226) кн2	придворна дама
déjeuner à la fourchette (с.335) кн2	легенький сніданок
des infâmes Anglais (с.102)	ниці англійці
en bays de gonnoissance (с.342) кн2	в товаристві знайомих (калічена франц.)
en garçon (с.165)	без дам
entre nous (с.167)	між нами
fraîches toilettes (с.125)	нові убори
gare aux femme (с.144) кн2	стережіться жінок
il sentait le Genièvre (с.196) кн2	тхнув джином
la petite vivandière (с.305) кн2	маленька маркітантка
ma bonne petite dame (с.353)	моя маленька господиня!
ma tante (с.180)	моя тітка
madame Rebecque (с.325) кн2	Пані Ребека
matinée musicale (с.325) кн2	ранковий концерт
moi, qui vous parle (с.1640) кн2	Я, що розмовляю з вами
Mon pauvre cher petit (с.196) кн2	Мій бідолашний хлопчику
mon pauvre prisonnier (с.197) кн2	свого бідолашнього в'язня
Mouton aux navets (с.99)	баранина з ріпою
Non, madame (с.311) кн2	Ні, пані

parole d'honneur (с.328) кн2	слово честі
pâté de foie gras (с.132) кн2	паштет з гусячої печінки
petit minois chiffonné (с.133)	гарненьке личко
petit vin blanc (с.101) кн2	легке біле вино
petits appartements (с.127) кн2	інтимні покої
placens uxor (с.192) кн2	мила дружина
pommes de terre au naturel i chou-fleur à l'eau (с.99)	варена картопля і кучерява капуста
potage de mouton à l'Écossaise (с.99)	суп з бараниною по-шотландському
que voulez-vous (с.268)	тут: що й казати
Reine des Amours (с.47) кн2	Цариці кохання
rouge et noir (с.311) кн2	червоним і чорним
son homme a elle (с.350)	свій кавалер
très aimable (с.323)	дуже милий
trés bien (с.235) кн2	дуже добре
une triste visite chez mon oncle (с.196) кн2	сумний візит своєму дядькові
ce cher oncle (с.197) кн2	цього любого дядька

Дуже колоритними за змістом є нетранслітеровані речення, що за метою висловлення переважно належать до спонукальних і питальних, а інтонаційно – до окличних, виражають емоційний стан мовця, його враження, реакцію на різноманітні події, напр.:

Нетранслітероване речення	Переклад, поданий у книзі
A qui est cette voiture là? (с.292) кн2	Чий це екіпаж?
Ah, gredin! Ah, monstre! (с.102)	Ох, негідник! Ох, потвора!
Ah, la divine créature! (с.46) кн2	Ох, божественна істота!
Ah, mon beau monsieur! (с.69)	Ах, мій красунчику!
Ah, Monsieur, ils m'ont affreusement vole (с.23) кн2	Ох, пане, вони мене безжально обікрали
Ah, quell Plaisir d'être en voyage (с.177) кн2	О, як приємно подорожувати
C'est le feu! (с.348)	Це артилерійський вогонь!
C'est à Kirsch, je bense – je l'ai vu toute à l'heure, qui brenoit des sangviches dans la voiture (с.293) кн2	Здається, Кіршів... Я його щойно бачив... він закусував сандвічем у кареті (калічена франц.)
Coupez-moi, Исидоре! – крикнув він. – Vite! Coupez-moi! (с.353)	Швидше ріж мені, Исидоре! Ріж!
Dormez, dormez, chers Amours (с.177) кн2	Засніть, засніть, мої кохані
Laissez-moi tranquille (с.312) кн2	Дайте мені спокій
Les moustaches. Les moustaches... coupy, rasy, vite! (с.354)	Вуса! Вуса... ріж, голи, швидше! (калічена франц.)
Il faut s'amuser, parbleu. Je ne suis pas au	Треба ж людині розважитися, хай йому біс.

service de monsieur (с.312) кн2	Я служу не у вас.
Mademoiselle, je viens vous faire mes adieux (с. 29)	Мадемуазель, я прийшла попрощатися з вами
Ne portu ploo... habit militair... bonny... donny a voo, prenny dehors (с.354)	Не буду більше носити... військову куртку... дарую... віддаю тобі... забери її геть! (калічена франц.)
Newmero kattervang dooze, si vous plait (с.332) кн2	Номер дев'яносто другий, будь ласка
Nous allons avoir une belle traversée (с.293) кн2	Чудова буде подорож
Nous regardons à deux fois (с.134) кн2	Ми ще добре подумаємо
Pas de chevaux, sacrebleu! (с.351)	Коней немає, хай йому біс!
Pas si bête! (с.306)	Я не такий дурний!
Tenez, madame, est-ce qu'il n'est pas aussi à l'armée, mon homme à moi? (с.339)	Ох, мадам, а хіба мій кавалер не в армії?
Trente mille tonnerres! (с.73)	Тридцять тисяч громів!
Venny maintenong, sweevy... ally... party... dong la roo (с.354)	Тепер виходь... вибирайся... рушай... іди на вулицю (калічена франц.)
Vive la France! Vive l'Empereur! Vive Bonaparte! (с.32)	Слава Франції! Слава імператорові! Слава Бонапарту!
Vous avez alors un bien beau nom (с.73)	В такому разі, ви маєте гарне ім'я

Традиція залишати нетранслітеровані слова, щоб надати сказаному французького шарму та витонченості або підкреслити високу ерудованість, відмінність від загалу, продовжується і в творах сучасних авторів. Подібно, як свого часу В. Теккерей використовував франкомовні вкраплення в англійському тексті, так і представники сучасної англійської літератури – англієць Пітер Мейл та американець Джонатан Сафран Фоєр – залишають їх для стилізації зображуваного.

У відомому бестселері Пітера Мейла „Рік у Провансі” французька культура розкривається через сприйняття її британською родиною: родина оселяється в мальовничому селі на півдні Франції, у старовинному прованському будинку, де пізнає звичаї тутешніх людей – провансальців, особливості тутешнього життя: від традиційної кухні й місцевого французького діалекту до манери спілкування.

Найбільше згадок у тексті знаходимо про французьку кухню та прованський діалект французької мови. Мову провансальців автор описує як

„багате, соковите патуа”, використовуючи французьке слово *patois*, що означає мову або діалект, нестандартизований варіант офіційної мови. Також з книги дізнаємося, що у Франції така особливість вимови інколи становить маркер соціального розрізнення. Ця інформація може стати підґрунтям для організації позакласного заходу (учнівських дебатів, вікторини тощо) на тему ролі та значення територіального діалекту в житті мови та суспільства.

Скрізь у тексті читач натрапляє на нетранслітеровані французькі звороти, наприклад: *Oh là là!* (фр.) – Нічого собі! (с. 15); *Ils sont bizarres, les Anglais!* (фр.) – Вони такі дивні, ці англійці! (с. 27); *le Chicago de Provence* (фр.) – Прованське Чикаго (с. 34) (можна з учнями зіставити цей зворот із висловом „Чернівці – маленький Париж” і зробити висновки про роль і значення таких міжкультурних порівнянь, а також про зміст, який закладається у такі фрази); *blagueur* (фр.) – пустобрех (с. 29); *un original* (фр.) – оригінал, або дивак (с. 39); *je ne sais quoi* (фр.) – невідь що (с. 77); *Pour faire plaisir* (фр.) – Заради втіхи (с. 79); *C'est la vie* (фр.) – Таке життя (с. 80); *grosses légumes* (фр.) – великі цабе (с. 90); *comme d'habitude* (фр.) – як зазвичай (с. 126); *toucher les cinq sardines* (фр.) – дати п'ять (с. 128); *sales voleurs* (фр.) – брудні злодюги (с. 146); *Un homme distingué* (фр.) – шанована людина (с. 157); *C'est pas de la merde, ça* (фр.) – Це не якесь сміття (с. 164); *le tout Paris* (фр.) – французький вислів, що стосується багатой еліти міста, яка часто відвідує модні заходи й місця та визначає тенденції в культурі вищого класу (с. 168); *C'est logique* (фр.) – це логічно (с. 172); *C'est vrai* (фр.) – це правда (с. 175); *C'est bieng* (фр.) – Усе гаразд (с. 183); *flics* (фр., жарг.) – лягаві (с. 196); *quelle catastrophe* (фр.) – от халепа (с. 215); *tant pis* (фр.) – нічого не вдієш (с. 251); *Bonne Année* (фр.) – Щасливого Нового року! (с. 253).

Окрім того, що текст багатий на нетранслітеровані французькі звороти, які самі по собі можна досліджувати, цікавою є також згадка автора про те, що французи часто вживають вислови типу „*tok, crak i boum*”, коли ведуть мову про зіткнення чи розбивання. *Tok, crak i boum* (фр.) – тук, трісь і бум (с. 47). Можна запропонувати учням відшукати у тексті ще й інші слова, що їх

французи використовують для називання подібних явищ, і порівняти їх з тими словами, які в подібних випадках могли б сказати українці. Попри *tok*, *crak i boum* учні знайдуть ще такі слова, як *paf!* (фр.) – паф! (с. 319), *pouf!* (фр.) – бух! (с. 187), *tak!* (фр.) – клац! (с. 69). Зіставлення таких вигуків з українськими словами-відповідниками може бути цікавим завданням у межах позакласної або гурткової роботи щодо того, як сприймаються і передаються на письмі і в мовленні різноманітні звукові явища у різних мовних системах.

Щодо сфери кулінарії, то ще з першого розділу дізнаємося, що гастрономія – це одна з двох „царин людських поривань, де Франція випереджає весь світ”. І справді, з перших же 30 сторінок читач поринає в ароматний світ французьких кулінарних страв та назв: *aioli* (фр.) – часниковий соус; *bon appétit* (фр.) – смачного; *bouillabaisse* (фр.) – буябес, поширена на півдні Франції рибна юшка з часником і прянощами; *civet* (фр.) – рагу; *Civet de renard a la façon Massot* (фр.) – Лисяче рагу за рецептом Массо; *confits* (фр.) – конфі, тут: м'ясне конфі – спосіб приготування страв у французькій кухні, що полягає в тривалому повільному тушкуванні приправленого спеціями м'яса (качки, гуски тощо або свинини) у жиру або в олії за низької температури, зазвичай із подальшим консервуванням; *crottins* з козячого сиру (фр.) – французький м'який непресований сир із козиного молока, зазвичай невеликої циліндричної форми; *digestifs* (фр.) – лікери або інші міцні напої, які подають після їжі для покращення травлення; *en croûte* (фр.) – зі скоринкою; *Encoredupanga?* (фр.) – Ще хліба?; *frites* (фр.) – картопля фрі; *goût sauvage* (фр.) – смак дичини; *magret* (фр.) – філе качки; *marc* (фр.) – горілка з виноградних вичавок або алкогольний напій міцністю 40-50°; *pebronata* (фр.) – рагу з яловичиною в томатному соусі з перцем пемброната; *saucissons* (фр.) – ковбаси; *vin* (фр.) – вино; *terrin* (фр.) – страва з м'ясного чи рибного фаршу з овочами, які смажать, тушкують, запікають у вигляді „буханця” та нарізають скибками.

У час популярності різноманітних кулінарних шоу школярам буде корисно дізнатися, звідки в українську мову прийшли ті слова та терміни, які вони можуть чути в засобах масової інформації, читати у блогах знаменитостей

тощо. Це, окрім навичок грамотності (засвоєння правил написання і вживання таких слів), збільшує і загальну ерудованість учнів.

Звертаючи увагу на французьку традицію називати певні продукти за назвою регіонів, де їх виробляють, з тексту можна докладніше дізнатися про те, що найкращі оливки виготовляються в Ніоні, найкраща гірчиця – в Діжоні, найкращі дині – в Кавайоні, найкращі вершки – в Нормандії, найкращі трюфелі – з Перигору (с. 77), і сформулювати для учнів відповідне пошукове завдання – які ж назви продуктів походять від назв французьких провінцій (*шампанське, коньяк, діжонська гірчиця* тощо).

У романі Джонатана Сафрана Фоєра „Страшенно голосно і неймовірно близько” французькі вислови вкладаються в уста головного героя – дев’ятирічного Оскара Шелла, батько якого загинув у Всесвітньому торговельному центрі 11 вересня 2001 року. Хлопчик відвідував уроки французької мови, тому часто у своєму мовленні використовував французькі фрази: *Raisons d’être* – сенс життя (с. 7) *Votre ami dévouée* – щиро ваш, віддано ваш (с. 58) *Très fatigué* – дуже втомлений (с. 185), *Pain au chocolat* – шоколадний хліб (с. 224); *Un peu* – трошки (с. 262), а також – цілі речення: *Se n’étais pas moi!* – Це був не я! (с. 7) *C’est sale* – Це занадто (с. 100) *Parlez-vous français?* – Ви розмовляєте французькою? (с. 216)

Автор вкладає ці слова в уста маленького хлопчика, чим ще більше підкреслює незвичність його зацікавлень, високий, як на його вік, інтелектуальний розвиток. Показовим є те, що у спеціальному похідному наборі найнеобхідніших речей хлопчик тримав кишеньковий словник П’єра Ларусса – французького лінгвіста та енциклопедиста, який склав 15-томний словник французької мови (с. 92). Також періодично хлопчик вдається до певних асоціацій з французькою культурою: „Він мав досить дивний вигляд: на голові червоний берет, що робило його схожим на француза...” (с. 167); „...pain au chocolat, який ми продавали на ярмарку французької випічки...” (с. 224), „...фото Жана-П’єра Еньєре, французького космонавта, якого довелось витягувати із космічного корабля після його повернення з космічної станції

«Мир»» (с. 268), „Мені спало на думку слово «porte», що з французької означає «двері»» (с. 18), „Коли тато розповів історію до кінця, ми знову ввімкнули радіо і натрапили на французький говір. Я з насолодою вслухався в голос, бо він нагадував мені про нашу недавню відпустку...” (с. 23), згадка про „Французький альянс” – некомерційну організацію, що сприяє вивченню французької мови та популяризації французької культури (с. 44).

3. 3. Нетранслітеровані фразеологічні звороти французької мови в українських словниках іншомовної лексики

Досліджуючи різноманітний тематичний репертуар лексики, запозиченої з французької мови, необхідно окремо зупинитися на аналізі нетранслітерованих сталих виразів та фразеологічних зворотів французької мови, які поки що залишаються найменш дослідженою групою запозичень в українській фразеології. Про походження, значення й авторів окремих французьких крилатих висловів писали свого часу А. П. Коваль, В. В. Коптілов [36, 335 с.], як-от: *бальзаківський вік*; *буря в склянці води* (Шарля-Луї Монтеск'є); *доглядати свій сад* (Франсуа-Марі Вольтер); *Стиль – це людина* (Жорж-Луї Бюффон) та ін.).

Ф. П. Медведєв [53, 232 с.] наводить такі звороти: *Добре сміється той, хто сміється останнім* – калька з *фр.* *Rira bien qui rira le dernier* (вислів з байки „Двоє селян і хмара” Жана-П'єра Флоріана); *Мир хатам, війна палацам* (одне з гасел Французької революції, що його вперше вжив П'єр-Жозеф Камбон); вислів *Після вечери гірчиця* (вперше запровадив у літературну мову Жан-Антуан де Баїф) тощо.

Важливим джерелом вивчення сталих висловів французької мови можуть бути українські словники іншомовної лексики. У своєму дослідженні ми звернулися до „Словаря чужих слів» З. Кузелі й М. Чайковського (1910 р.), „Словника чужомовних слів” (1932 р.). „Словника іншомовних слів” за ред. О. С. Мельничука (1974 р. та 1985 р.). Кожен із цих словників, за лексикографічною традицією, містить спеціальні списки нетранслітерованих слів і зворотів.

Загалом до згаданих 4-х словників включено 382 різнотипних за структурою та змістом неповторюваних зворотів французької мови:

- 156 слів і зворотів у «Словнику чужих слів» З. Кузелі й М. Чайковського 1910 р.;

- 173 слова і звороти у «Словнику чужомовних слів» І. Бойківа, О. Ізюмова 1932 р.;

- 187 слів і зворотів у «Словнику іншомовних слів» за ред. О.С. Мельничука 1974 р.;

- 207 слів і зворотів у «Словнику іншомовних слів» за ред. О.С. Мельничука 1985 р.

Порівнюючи склад нетранслітерованих слів і зворотів у кожному зі словників, бачимо, що частина виразів не збереглася до нашого часу, оскільки зустрічається лише у словниках 1910 та 1932 року.

Так, у словнику З. Кузелі й М. Чайковського 1910 р. таких виразів налічується аж 91. Це такі вирази, як: *chambre séparée* [ша(м)бр сепарé] окремий покій; *dame d'honneur* [дам дон(é)р] надворна дама; *en gale* [а(н)гáль] в параднім одязі; *fi donc* фр. [фідо́(н)] погано! гидота!; *garde toi* [гард-туа] бережи ся; *le roi est mort, vive le roi* [ле руá е мór, віф-ле-руá] король помер, нехай живе король [розуміє ся новий], зн. скоро забуває ся; *passez moi le mot* [пассé муá ле-мó] вибачте за слово; *rouge et noir* [руж е нуár] червона і чорна (карта), газардова гра; *suite* [сі(і)т] продовженє, дальше; *wagon lit* фр. [ваго́(н) лі] спальний віз тощо.

У „Словнику чужомовних слів” 1932 р. виразів, яких немає в жодному з трьох інших словників, налічується 49, як-от: *Autant de tetes*, *autant d'avis* (отан де тет, отан даві) – скільки голів, стільки думок; що голова, то розум; *Bête noir* (бет нуар) – „чорний звір” – зненавиджена від усіх людина; *C'est selon* (се ельон) – залежно від обставин; *Danse macabre* (данс макабр) – мертвецький танець; *En canaille* (ан канай) – „як негідник”; *Femme de chambre* (фам де шамбр) – покоївка; *J'y suis, j'y reste* (жі сюї, жі рест) – „я тут, тут і залишусь”; *Parbleu* (парбле) – „тю, чорт!” та ін.

Ще 17 нетранслітерованих слів та виразів французької мови зафіксовано у двох словниках – 1910 р. та 1932 р., як-от:

Словники чужих / чужомовних слів, видані в першій половині ХХ ст.	
1910 р. (Чернівці)	1932 (Харків; 2-е вид. 1955 – Нью Йорк)
Ballon d'essai <i>фр.</i> [бальо(н) десай] пробний бальон, пущений для розсліду напряду вітру; <i>в дал. знач.</i> днівникарська стаття, призначена на те, щоби розвідати ся про погляди людей на порушену справу	Ballon d'essai (бальон десе) – 1) спробний повітроплав; 2) <i>переносно</i> – журнальна стаття, уміщувана для того, щоби виявити громадську думку
eh bien <i>фр.</i> [е біє(н)] добре	Eh bien (е б'єн) – ну! ну, що! ну що ж!
en masse <i>фр.</i>	En masse (ан мас) – юрбою, натовпом; цілком, гуртом
en miniature <i>фр.</i> [а(н) мініат(і)р] в меншій об'ємі	En miniature (ан мініатюр) – в малому розмірі, в мініатюрі
en profil <i>фр.</i> [а(н) профіль] з боку (бачений)	En profil (ан профіль) – збоку, в профіль
fin de siècle <i>фр.</i> [фе(н)-де-сієкль] кінець століття; літературний напрям	Fin de siècle (фен де сьєкль) – «кінець віку», вислів для визначення занепаду найновішої культури
L'état c'est moi <i>фр.</i> [летá се муá] держава – це я; слова французького короля Людовика XIV	L'état – c'est moi (лета се муа) – держава – це я, – вислів Людовіка XIV
saison morte <i>фр.</i> [сезо(н) морт] мертвий сезон (по часописях); огірковий сезон	Saison morte (сезон морт) – мертвий сезон, застій у торгівлі
savoir-vivre <i>фр.</i> [савуáр вівр] знанє життя; приписи товариського пожиття	Savoir-vivre (сєвуар вівр) – уміти жити, життєвий досвід і мудрість, уміти вживатися з людьми
tiers-état <i>фр.</i> [тієр-зетá] третій стан, міщанство	Tiers-état (тієр-зета) – третій стан, не шляхта й не духівництво, міщанство й селяни в передреволюційній монархічній Франції
tout comprendre c'est tout pardonner <i>фр.</i> [ту ко(м)пра(н)др се ту пардонне] всьо розуміти, значить всьо вибачати; бути на всьо виrozumілим	Tout comprendre, c'est tout pardonner (ту компрандр се ту пардоне) – зрозуміти – то пробачити
tout est perdu fors honneur <i>фр.</i> [ту-те перд(і) фор-зон(é)р] всьо втрачене, тільки честь ні	Tout est perdu fors l'honneur (тут е пердю фор льонер) – все втрачено, крім чести

Більшість висловів, які зафіксовані лише у словниках 1910 р. та 1932 р., поступово вийшли з ужитку й не були включені до наступних словників. Тому не знаходимо їх ані в першому (1974 р.), ані в другому виданні (1985 р.) „Словника іншомовних слів” за ред. О. С. Мельничука. Інша частина таких зворотів, навпаки, настільки засвоїлася українською мовою, що набула транслітерованої форми. Напр., це такі слова та вирази, як-от: *eau de Cologne* [о-де-кольон] кольонська вода (1910) – *одеколон*; *Force majeure* [форс маж(é)р] (1910) – *форс-мажор*; *Foyer* [фуає] „огнище; великі входові сїни в театрі”

(1910) – **фоє**; *genre* [жа(н)р] (1910) – *жанр*; *jury* „суд; лава присяжних судіїв; суд в справах літератури і штуки [розділюване нагород]” (1910) – *журі*; *papier maché* [папіє-маше́] (1910) – *пан’є-маше*; *pas* [па] „крок [в танці]” (1910) – *па*; *ragout* [рагу́] „зупа з ріжних річий” (1910) – *рагу*; *rendez-vous* (1910) – *рандеву*; *souvenir* [сув’нір] „пам’ятка; на пам’ятку прийняте” (1910) – *сувенір*; *Adieu* (адьє) – „«з Богом» – прощай! бувай здоров!” (1932) – *адью*; *Mésalliance* (мезальянс) – „нерівний шлюб” (1932) – *мезальянс*; *Variété* (вар’єте) – „різне” (1932) – *вар’єте*. Серед висловів, які є в обох словниках, – такі:

Словники чужих / чужомовних слів, видані в першій половині ХХ ст.		Сучасна форма слова
1910 (Чернівці)	1932 (Харків; 2-е вид. 1955 – Нью Йорк)	
Carte blanche <i>фр.</i> [карт блянш] <i>досл.</i> біла карта; необмежена повновасть	Carte blanche (карт бланш) – чистий аркуш, що підписала його яка-небудь особа чи установа; необмежене повноваження, цілковита воля поведження і вчинків	карт-бланш
comme il faut <i>фр.</i> [комільфо́] так як треба; в добрім тоні, знаменито	Comme il faut (ком іль фо) – як треба, „пристойно”, згідно з вимогами доброго смаку в аристократичних колах	комільфо
en face <i>фр.</i> [а(н) фас] з переду, цілим лицем	En face (ан фас) – в лице, спереду, а не з боку	анфас
revue <i>фр.</i> [рев(і)] огляд; заголовок деяких часописий	Revue (ревью) – огляд, журнал у Франції	ревью
tête-à-tête <i>фр.</i> [тет-а-тєт] в чотири очі; сам на сам	Tete à tete (тет а тет) – віч-навіч, сам-на-сам	тет-а-тет

Отже, як бачимо, не всі слова та вирази збереглися до нашого часу. Коли зникають явища й обставини життя, які ці вирази описували і для яких вони були актуальні, тоді й немає потреби в активному функціонуванні таких мовних одиниць. Натомість набувають поширення нові слова та вирази. Так, у словнику 1985 р. таких нових висловів – 32, напр.: *beau coup de bruit pour rien* (боку де брюї пур р’єн) – багато галасу даремно; *c’est bien* (се б’єн) – добре; *dame du monde* (дам дю монд) – світська дама; *faire bonne mine à mauvais jeu* (фер бон мін а мове́ же) – робити веселу міну при поганій грі та ін. Ще частина висловів були включені й до першого видання „Словника іншомовних слів”. Таких виразів в обох виданнях Словників – 61: *a bon chat bon rat* (а бон ша бон

ра) – букв. «на доброго кота – добрий щур»; наскочила [найшла, (на)трапила] коса на камінь; *bien ou rien* (б'єн у р'єн) – добре або ніяк; *c'est la guerre!* (се ля гер) – *це – війна! така війна!*; *façon de parler* (фасон де парле) – манера висловлюватись; *ni foi, ni loi* (ні фуа́, ні люа́) – букв. «ні віри, ні закону»; ні честі, ні совісті та ін.

У першому виданні „Словника іншомовних слів” за ред. О. С. Мельничука (1974 р.) зафіксовано 6 дуже цікавих слів та виразів, яких не було в попередніх словниках і не включено й до другого видання цього Словника: *honnei soit qui mal y pense* (оні суа кі маль і панс) – нехай соромиться той, хто погано про це подумає; *le vin est tiré, il faut le boire* (ле вен е тіре, іль фо ле буар) – вино розкупорено, треба його пити; справу почато, слід її завершити; *pour les beaux yeux* (пур ле бо-зь-є) – букв. «заради чудових очей»; цілком безкорисливо (ірон.). Мольєр; *quand même* (кан мем) – все-таки, незважаючи ні на що; *que sera, sera* (ке сера, сера) – що буде, те й буде; будь-що-будь; *rira bien qui rira le dernier* (ріра б'єн кі ріра ле дерніє) – добре сміється той, хто сміється останній.

У той же час більшість французьких висловів є досить стійкими і продовжують активно використовуватися. Про це свідчить той факт, що в кількох словниках подано ті самі, однакові вислови (всього – 91), напр.: *sans gêne* (сан жен) – без сорому, безцеремонно (1910, 1974, 1985); *raison d'être* (резон д'єтр) – сенс існування, розумна підстава (1932, 1974, 1985); *point d'honneur* (пуен д'онер) – питання честі (1910, 1932, 1974) та інші. Ще 23 вислови зустрічаємо в усіх чотирьох досліджуваних джерелах, напр.:

Словники чужих / чужомовних слів, видані в першій половині ХХ ст.		„Словник іншомовних слів” за редакцією чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука	
1910 (Чернівці)	1932 (Харків; 2-е вид. 1955 – Нью Йорк)	(Київ, 1974)	(Київ, 1985)
A quatre mains <i>фр.</i> [а катр ме(н)] <i>муз.</i> на чотири руки (с. 335)	A quatre mains (а катр мен) — у музиці — на чотири руки (с. 485)	A QUATRE MAINS (а катр мен) – <i>муз.</i> в чотири руки (с. 10)	A QUATRE MAINS (а катр мен) – <i>муз.</i> в чотири руки (с. 943)
Bel esprit <i>фр.</i>	Bel esprit (бель)	BEL ESPRIT (бель)	BELLE ESPRIT (бель)

[бель-еспрі] дотепний чоловік (с. 336)	еспрі) — дотеп- ність; дотепна людина (с. 486)	еспрі) – дотепна людина (с. 11)	еспрі) – дотепна людина (с. 945)
Ça ira <i>фр.</i> [са іра́] воно піде; якось то буде (с. 336)	Ça ira (са іра) — „Справа піде гаразд” — слова з революційної пісні часів Вели- кої французької революції (с. 486)	ÇA IRA франц. (са іра) – все буде гаразд (Приспів і назва відомої революційної пісні часів Французь- кої буржуазної революції) (с. 12)	ÇA IRA франц. (са іра) – все буде гаразд (Приспів і назва відомої революційної пісні часів Великої французької революції) (с. 946)
en détail <i>фр.</i> [а(н) детай́] в подробицях, частинно (с. 340)	En détail (ан детай) — потроху, роздрібно (с. 489)	EN DÉTAIL (ан детай) – докладно, вроздріб (с. 16)	EN DÉTAIL (ан детай) – докладно, вроздріб (с. 951)
tour de force <i>фр.</i> [тур де форс] діло, яке вимагає смілості і зручності (с. 361)	Tour de force (тур де форс) — вчинок, що показує силу, зручність, відвагу (с. 498)	TOUR DE FORCE (тур де форс) – вчинок, що показує силу, спритність, відвагу (с. 28)	TOUR DE FORCE (тур де форс) – вчинок, що показує силу, спритність, відвагу (с. 965)

Отже, значна частина нетранслітерованих французьких слів і висловів збереглася досі. При цьому вони різнотипні за структурою та змістом. Так, фіксуємо конструкції з одним повнозначним словом, що переважно мають обставинне значення:

1910 р. (Чернівці)	1932 (Харків; 2-е вид. 1955 – Нью Йорк)	1974 (Київ)	1985 (Київ)
	A la lettre (а ля летр) – буквально, достотно, достеменно	A LA LETTRE (а ля летр) – буквально	A LA LETTRE (а ля летр) – буквально
à la minute [а ля мін(і)т] за хвилию, дуже скоро; спосіб скорого фотографованя	A la minute (а ля мінют) – швидко, живо	A LA MINUTE (а ля мінют) – швидко, зараз же; хвилинка в хвилину	A LA MINUTE (а ля мінют) – швидко, зараз же; хвилинка в хвилину
	Au naturel (о натюрель) – в природнім вигляді	AU NATUREL (о натюрель) – в при- родному вигляді, як створила природа	AU NATUREL (о натюрель) – в природному вигляді, як створила природа
	Bien (б'єн) – добре, гаразд	BIEN (б'єн) – добре, гаразд	BIEN (б'єн) – добре, гаразд
	Charmant (шарман) – чудово, прекрасно	CHARMANT! (шарман) – чудово! прекрасно!	CHARMANT! (шарман) – чудово! прекрасно!
en bloc <i>фр.</i> [а(н) бльок] загалом, гуртом, разом	En bloc (ан бльок) – в цілому, цілком, не входячи в	EN BLOC (ан бльок) – цілком, у цілому; не вдаю-	EN BLOC (ан бльок) – цілком, у цілому; не вдаючись у подробности

	подробиці	чись у подробиці (до подробиць)	(до подробиць)
en détail <i>фр.</i> [а(н) детай] в подробицях, частинно	En détail (ан детай) – потроху, роздрібно	EN DÉTAIL (ан детай) – докладно, вроздріб	EN DÉTAIL (ан детай) – докладно, вроздріб
	En famille (ан фамій) – по-родин- ному	EN FAMILLE (ан фамій) – по-родин- ному, по-сімейному	EN FAMILLE (ан фамій) – по-родин- ному, по-сімейному

Також у наведених списках знаходимо фразеологічні сполуки, тобто певні стійкі сполучення слів, які використовуються у мовленні як готові словесні формули:

Словники чужих / чужомовних слів, видані в першій половині ХХ ст.		„Словник іншомовних слів” за редакцією чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука	
1910 (Чернівці)	1932 (Харків; 2-е вид. 1955 – Нью Йорк)	(Київ, 1974)	(Київ, 1985)
Affaire d’honneur <i>фр.</i> [афер дон(é)р] – справа честі; поєдинок	Affaire d’honneur (афер доннёр) – справа честі	AFFAIRE D’HONNEUR (афер д’онер) – справа честі	AFFAIRE D’HONNEUR (афер д’онер) – справа честі
	A tout prix (а ту прі) – за всяку ціну, хоч би що	A TOUT PRIX (а ту прі) – за всяку ціну; що б то не стало	A TOUT PRIX (а ту прі) – за всяку ціну; що б то не стало
	Bel ami (бель амі) – щирий приятель	BELAMI (бель амі) – щирий приятель	BEL AMI (бель амі) – щирий приятель
	Chacun a son goût (шакен а сон гу) – у кожного свій смак	CHACUN A SON GOUT (шакен а сон гу) – у кожного свій смак; кожний діє на власний розсуд	CHACUN A SON GOUT (шакен а сон гу) – у кожного свій смак; кожний діє на власний розсуд
		FAÇON DE PARLER (фасон де парле) – манера висловлюватись	FAÇON DE PARLER (фасон де парле) – манера висловлюватись

Ще одна група серед висловів – це фразеологічні єдності, семантика яких частково мотивована значенням слів, з яких вони складаються, напр.: *a force de forger on devient forgeron* (а форс де форже он дев’ен форжерон) – букв. „якщо битимеш молотом, станеш ковалем”; уміння досягають вправами (1985); *autant de tetes, autant d’avis* (отан де тет, отан даві) – „скільки голів, стільки думок” – що голова, то розум (1932); *avoir la main dans la pate* (авуар ля мен дан ля пат) – букв. „сунути руку в тісто”; взяти особисту участь, втрутитися у щось (1974); *le*

mort saisit le vif (льо мор сезі льо віф) – букв. „мертвий хапає живого”; минуле тяжіє й сьогодні (1985) та ін.

Серед нетранслітерованих французьких виразів є й прислів'я та приказки, зокрема: *du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas* (дю сюблім о рідікюль іль нья кен па) – букв. „від великого до смішного – один крок”; серйозне часто чергується з смішним; легко потрапити з одних крайнощів в інші (1985); *honni soit qui mal y pense* (оні суа кі маль і панс) – нехай соромиться той, хто погано про це подумає (1974); *tant de bruit pour une omelette* (тан де брюі пур юн омлет) – стільки галасу за один омлет; багато галасу знічев'я (1932).

Дуже цікава група серед нетранслітерованих слів і зворотів – це афоризми, гасла та авторські висловлювання, які належать відомим політичним діячам чи представникам культури і мистецтва. Тут і гасла з часів Великої французької революції, і висловлювання французьких королів, філософів, письменників, напр.:

Словники чужих / чужомовних слів, видані в першій половині ХХ ст.		„Словник іншомовних слів” за редакцією чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука	
1910 (Чернівці)	1932 (Харків; 2-е вид. 1955 – Нью Йорк)	(Київ, 1974)	(Київ, 1985)
a. enfants de la patrie! [альо(н)з а(н)фа(н) де ля патрі] ходіть, діти рідного краю; перші слова Марсильєзи		ALLONS, ENFANTS DE LA PATRIE! (альон-з-анфан де ля патрі) – „Вперед, діти вітчизни!” (Початок „Марсельєзи”)	ALLONS, ENFANTS DE LA PATRIE! (альон-з-анфан де ля патрі) – „Вперед, діти вітчизни!” (Початок „Марсельєзи”)
	Après nous le déluge (апре ну ле делуж) – „після нас хоч потоп” – нам байдуже, що буде по нашій смерті (слова Людовіка XV)		
	Chercher midi a quatorze heures (шерше міді а катора ер) – шукати вчорашнього дня	SHERCHER MIDI A QUATORZE HEURES (шерше міді а каторз ер) – шукати вчорашнього дня. Вольтер	SHERCHER MIDI A QUATORZE HEURES (шерше міді а каторз ер) – бажати неможливого, створювати собі зайві труднощі. Вольтер

	La propriété c'est le vol (ля пропрієте се ле воль) — власність єсть крадіжка, — вислів Прудона	LA PROPRIÉTÉ C'EST LE VOL (ля пропрієте се ле воль) – власність – злодійство. Прудон	LA PROPRIÉTÉ C'EST LE VOL (ля пропрієте се ле воль) – власність – злодійство. Прудон
			L'ART PUR L'ART (ляр пур ляр) – мистецтво для мистецтва (вперше вжито у франц. філософа-ідеаліста В. Кузена, 1792–1867)
	Le style c'est l'homme (ле стіль се льом) — стиль — це людина, тобто в стилі виявляє себе людина	LE STYLE C'EST L'HOMME (ле стіль се льом) – стиль – це людина. Бюффон	LE STYLE C'EST L'HOMME (льо стіль се льом) – стиль – це людина. Бюффон
L'état c'est moi <i>фр.</i> [летá се муá] держава – се я; слова французького короля Людовика XIV	L'état – c'est moi (лета се муа) – держава – це я, – вислів Людовіка XIV		
liberté, fraternité, égalité <i>фр.</i> свобода, братерство, рівність; клич Французів з часу пешої революції	Liberté, égalité, fraternité (лібертє, егалітє, фрaternітє) — воля, рівність, братерство, — девіз французької демократії за часів Великої революції	LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ (лібертє, егалітє, фрaternітє) – свобода, рівність, братерство (лозунг Французької буржуазної революції кінця 18 ст.)	LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ (лібертє, егалітє, фрaternітє) – свобода, рівність, братерство (лозунг Великої французької революції кінця 18 ст.)
		POUR LES BEAUX YEUX (пур ле бо-зь-є) – <i>букв.</i> „заради чудових очей”; цілком безкорисливо (<i>ірон.</i>). Мольєр	
		TOUS LES GENRES SONT BONS, HORS LE GENRE ENNUYEUX (ту ле жанр сон бон, ор ле жанр аннійо) – всі види мистецтва гарні, крім нудного. Вольтєр	TOUS LES GENRES SONT BONS, HORS LE GENRE ENNUYEUX (ту ле жанр сон бон, ор льо жанр аннійє) – всі жанри гарні, крім нудного. Вольтєр

Чималу групу становлять формули етикету, які використовуються у спілкуванні, для підтримання діалогу, входження в бесіду або виходу з розмови. Це такі вислови, як-от: *cher ami* (шер амі) – дорогий друже! (*Формула звертання*) (1974); *grand merci* (гран мерсі) – велике спасибі! дуже вдячний! (1985); *je vous prie* (же ву прі) – будь ласка, прошу (1932); *ma chère!* (ма шер) – моя мила! (*Формула звертання*) (1974); *S'il vous plait* (сіль ву пле) – будь ласка, прошу (1932).

У другому виданні „Словника іншомовних слів” за ред. О. С. Мельничука (1985 р.) з’являється ряд словникових статей, які описують окремі словачення. Мова йде про такі звороти: *c’est bien* (се б’єн) – добре; *c’est charmant!* (се шарман) – чудово!; *c’est épatant!* (се-т епатан) – здорово!; *c’est fait!* (се фе) – готово!; *c’est fini!* (се фіні) – кінець справи! Також у словнику 1985 р. помічаємо найбільше редакторських удосконалень у формулюванні зворотів для прислів’їв, приказок та афоризмів. Порівняймо для прикладу деякі вислови:

Словники чужих / чужомовних слів, видані в першій половині ХХ ст.		„Словник іншомовних слів” за редакцією чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука	
1910 р. (Чернівці)	1932 (Харків; 2-е вид. 1955 – Нью Йорк)	(Київ, 1974)	(Київ, 1985)
		A BON CHAT BON RAT (а бон ша бон ра) – <i>букв.</i> „на доброго kota – добрий щур”; трапила коса на камінь (с. 8)	A BON CHAT BON RAT (а бон ша бон ра) – <i>букв.</i> „на доброго kota – добрий щур”; наскочила [найшла, (на)трапила] коса на камінь
	A discrétion (а діскресьйон) – досхочу, доволі, скільки заманеться	A DISCRETION (а діскресьйон) – на розсуд; без попередньо виробленої умови, досхочу	A DISCRETION (а діскресьйон) – скільки завгодно, досхочу; без попередніх умов
	Chercher midi a quatorze heures (шерше міді а катора ер) — шукати вчорашнього дня (с. 487)	SHERCHER MIDI A QUATORZE HEURES (шерше міді а каторз ер) – шукати вчорашнього дня. Вольтер (с. 12)	SHERCHER MIDI A QUATORZE HEURES (шерше міді а каторз ер) – бажати неможливого, створювати собі зайві труднощі. Вольтер (с. 947)
enfant terrible <i>фр.</i> [а(н) ф́а(н) тері́бль]	Enfant terrible (анфан террібль) —	ENFANT TERRIBLE (анфан	ENFANT TERRIBLE (анфан терібль) – <i>букв.</i>

досл. страшна дитина; дитина, яка зраджує домашні тайни; чоловік з довгим язиком (с. 340)	„жахлива дитина”. 1) дитина, що своїми переказами про чуване часто примушує ніяковіти дорослих; 2) людина, що своїми вчинками й поведінкою жахає всіх (с. 489)	терібль) – букв. „жахлива дитина”; 1) дитина, яка відтворює почуте так, що червоніють дорослі; 2) людина, поведінка якої жахає всіх (с. 16)	„жахлива дитина”; людина, поведінка якої вражає всіх своєю безтактністю (с. 951)
laissez faire, laissez passer <i>фр.</i> [лесé фер, лесé пасé] лишить свободу діляння (с. 346)	Laissez faire, laissez passer (лессе фер, лессе пассе) — дозвольте кожному робити, що він хоче і переходити куди хоче, — основне твердження економічної школи фізіократів, що заперечує всяке втручання держави в економічні відношення (с. 492)	LAISSER FAIRE, LAISSER PASSER (лесé фер, лесе пасе) – букв. „дозволяти робити, дозволяти проходити”; не перешкоджати природному ходу подій (с. 20)	LAISSER FAIRE (лесé фер) – дозволяти, допускати (с. 957)

Крім зазначених моментів щодо удосконалення тлумачень окремих висловів, загалом можемо виділити три групи висловів за способом їх пояснення:

1) такі, які пояснюються буквально: *savoir c'est pouvoir* (савуáр се пувуáр) – букв. „знати – значить уміти”; знання – сила (1974); *sans phrases* (сан фраз) – букв. „без фраз”; нічого зайвого, стисло (1974); *rira bien qui rira le dernier* (ріра б'єн кі ріра ле дерніє) – добре сміється той, хто сміється останній (1974); *qui vivra verra* (кі вівра véра) – букв. „хто поживе, той побачить”; поживемо – побачимо; майбутнє покаже (1985);

2) такі, які пояснюються описово: *tour de force* (тур де форс) – вчинок, що показує силу, спритність, відвагу; *profession de foi* (професьйон де фуа) – сповідання віри, символ віри; виклад своїх поглядів і переконань (1974); *poste restante* (пост рестант) – пошта, що залишається до запитання (1974); *moderne* (модérн) – 1) новітній; 2) стосовний напряму в мистецтві кінця 19 – поч. 20 ст. (1985); *mariage de raison* (мар'яж де резон) – шлюб заради вигоди, вигідний шлюб (1985);

3) такі, які пояснюються синонімічною приказкою: *a bon chat bon rat* (а бон ша бон ра) – букв. „на доброго кота – добрий щур”; наскочила [найшла, (на)трапила] коса на камінь (1985); *a propos de bottes* (а пропо де бот) – букв. „до речі, про чоботи”; без усякого приводу, ні з того, ні з сього (1985); *autant de tetes, autant d'avis* (отан де тет, отан даві) – „скільки голів, стільки думок” – що голова, то розум (1932).

Щодо тематичного забарвлення нетранслітерованих французьких слів та зворотів, то більшість із них стосуються чотирьох тематичних груп:

1) вислови зі сфери товариського життя: *bel ami* (бель амі) – щирий приятель (1985); *enfant terrible* (анфан терібль) – букв. „жахлива дитина”; людина, поведінка якої вражає всіх своєю безтактністю (1985); *faire fureur* (фер фюрер) – робити фурор (1985); *faire les honneurs de la ville* (фер ле-з-оннёр де ля віль) – виконувати обов’язки гостинності (1985); *point d'honneur* (пуен д’онер) – питання честі (1974);

2) слова та звороти зі світу мистецтва: *belles lettres* (бель лєтр) – художня література; белетристика (1985); *coup de théâtre* (ку де театр) – театральний ефект; несподівана пригода (1985); *grande opéra* (гран оперá) – 1) велика, серйозна опера; 2) оперний театр у Парижі (1985);

3) вислови, що описують суспільно-політичне життя: *avoir la main dans la pate* (авуар ля мен дан ля пат) – букв. „сунути руку в тісто”; взяти особисту участь, втрутитися в щось (1985); *ça ira* (са іра) – все буде гаразд (Приспів і назва відомої революційної пісні часів Великої французької революції) (1985); *cause célèbre* (коз селебр) – сенсаційна судова справа (1985); *chargé d'affaires* (шарже д’афер) – повірений у справах; особа, яка заступає посла, коли він відсутній (1974); *liberté, égalité, fraternité* (ліберте, егаліте, фратерніте) – свобода, рівність, братерство (лозунг Великої французької революції кінця 18 ст.) (1985);

4) слова та звороти зі сфери міжособистісних стосунків: *billet doux* (біє ду) – „солодкий квіточок” – любовний лист (1932); *coup de foudre* (ку де фудр)

– букв. „удар грому”; любов з першого погляду; незвичайний, раптовий випадок (1985).

Таким чином, нетранслітеровані фразеологічні звороти французької мови в українських словниках іншомовної лексики є різноманітними за будовою та тематичним забарвленням. Лексика цієї групи запозичень з французької мови частково змінюється та оновлюється, проте значна частина (майже 30%) є сталими та продовжують активно використовуватися впродовж тривалого проміжку часу.

3. 4. Висновки до розділу

Нетранслітеровані сталі вислови французького походження є важливою частиною культурної спадщини не тільки французької, а й української та інших мов, оскільки їх уживання відображає особливу культурну ситуацію і XIX ст., і XX ст., і нашого часу. При вивченні української мови та літератури необхідно звертати увагу на те, що перехідний етап засвоєння сталих граматичних форм слова, сталих словосполучень та речень забезпечила українська інтелігенція другої половини XIX – початку XX ст., для якої французька література мала велике значення і для самоосвіти, і для формування світогляду і як зразок для розвитку української літератури на власному мовному ґрунті. Прикладом активного використання фразеології та цитування творів французьких письменників є епістолярій Лесі Українки. Для сучасних учнів і студентів він може послужити прикладом того, наскільки широкою може бути мовна компетенція особистості.

У курсі шкільного предмету „Зарубіжна література”, окрім вивчення творів французьких письменників, доцільно звертати увагу на особливості перекладу, стилістичні риси таких творів. Звичайно, найбільше можливостей відкривається для вчителя під час виховних заходів або в межах роботи предметного гуртка. Гурткова робота вимагає набагато глибшого занурення у певну тему, цікаві нестандартні завдання і порушені проблеми.

Якщо у школі вивчається французька мова як іноземна, тоді вчителі можуть проводити комбіновані уроки, поєднуючи вивчення французької

лексики з дослідженнями певних явищ в українській мові, українській літературі чи зарубіжній літературі.

Для вчителя української мови та літератури, зарубіжної літератури наведений матеріал може бути корисним при вивченні слів іншомовного походження, щоб показати, з якими культурами пов'язаний розвиток української мови. Ще більший простір для застосування таких матеріалів дає гурткова або позакласна робота.

Важливе виховне значення матиме робота з матеріалами словників іншомовної лексики, за якими всі, хто хоче глибоко вивчати історію української лексикографії, побачить кваліфіковану й сумлінну працю українських лексикографів, що забезпечили високий науковий рівень опису запозичень з французької мови.

РОЗДІЛ 4
ЗАПОЗИЧЕННЯ З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ
ТА ПЕРЕКЛАДИ З ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ЯК СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗЗСО

4. 1. Лінгвокультурний та підхід до викладання української мови

Як відомо, дидактика – це один із розділів педагогіки, який вивчає закономірності засвоєння знань, умінь і навичок, формування переконань; визначає обсяг і структуру змісту освіти, вдосконалює методи й організаційні форми навчання, вплив навчального процесу на особу. Застосування цього терміна у вужчому значенні – лінгводидактика – передбачає зв'язок традиційних методів навчання, спрямованих на формування мовних знань та мовленнєвих навичок учнів, з евристичними, спрямованими на самостійне „відкриття знань”, у порівнянні їх із культурно-історичними аналогами. Отже, в процесі вивчення мови необхідно застосовувати комплексну методику, що активізує мислення учнів, розкриває їхні творчі здібності, спонукає до пошуку нової інформації в суміжних галузях знань (з літератури і фольклору, історії української та світової культури, психології, сучасної молодіжної культури, поп-арту).

У сучасних програмах для ЗЗСО частину матеріалу викладач може подавати у формі евристичної бесіди, дискусії чи дидактичної гри, поєднуючи часткове пояснення з постановкою проблемних питань, пізнавальних завдань, проблемно-пізнавальних завдань. Це спонукає учнів до самостійної пошукової діяльності, оволодіння прийомами активного мовленнєвого спілкування, постановки й вирішення навчальних проблем.

Вважаємо, що при такому підході успішно можна використати лексичний, фразеологічний та текстовий матеріал, що розкриває контакти української культури з французькою, які розпочалися дуже давно, ще з XI століття, та більш масового характеру набули в XIX – XX століттях, що виявилось,

зокрема, і в проникненні французьких запозичень у слов'янські мови (російську, польську, українську). У цей період французька культура вважалась однією з найбільш аристократичних, а підкреслення близькості з нею, у тому числі через використання запозичених та нетранслітерованих з французької мови слів, свідчило про високу освіченість, було престижним та популярним.

Французька література вплинула на розвиток багатьох європейських літератур, у тому числі – української. Так, в Україні у XIX – XX століттях представники інтелектуальної еліти активно цікавилися французькою літературою і перекладали її українською мовою. Зокрема, йдеться про класичні твори французької літератури: як прозові, так і поетичні.

Дослідження текстів художньої літератури, які перекладалися з французької мови, має кілька практичних аспектів для викладача-словесника у школі:

1) дозволяє продемонструвати здобувачам освіти давність та глибину зв'язків українського та європейського культурних просторів, невіддільність української культури від європейських традицій;

2) можливість вивчати українську мову як мову, якою перекладають.

Надзвичайно корисними і для вчителя, і для учнів ЗЗСО залишаються видання серії „Вершини світового письменства”, що включає найвидатніші твори світової класики, перекладені українською мовою. Книги цієї серії побачили світ у видавництві „Дніпро” в період 1969 – 1990 рр. З 68 випусків серії 12 томів (17,6%) припадає на переклади з французької та бельгійської франкомовної літератури: Еміль Золя „Щастя Ругонів” (1969); Анрі Барбюс „Вогонь. Оповідання” (1969); Ромен Роллан „Кола Брюньйон” (1971); Еміль Золя „Завоювання Плассана” (1972); Шарль де Костер „Легенда про Уленшпігеля” (1974); Оноре де Бальзак „Шуани. Батько Горіо” (1976); Стендаль „Червоне і чорне” (1977); Франсуа Моріак „Гадючник. Дорога в нікуди” (1980); Оноре де Бальзак „Ежені Гранде. Селяни” (1981); Мольєр „Комедії” (1981); Віктор Гюго „Собор Паризької Богоматері” (1989); Анатоль Франс „Острів пінгвінів. Боги жадають. Повстання ангелів” (1989).

Поширення перекладних текстів художньої літератури серед широких верств суспільства сприяло засвоєнню українською культурою реалій французької, українська мова збагачувалася новою лексикою, новими образними засобами. У вступних статтях до кожного видання розкривається історичне тло життя і творчості автора. Для збереження стилістичних особливостей оригінального тексту перекладачі часто використовували нетранслітеровані елементи.

Покажемо у цьому контексті є роман Р. Роллана „Кола Брюньйон”, У передмові до цього видання знаходимо характеристику мови роману: її порівнюють з „дорогоцінним сплавом найрізноманітніших елементів – від сучасної книжної лексики, ускладненої мови інтелігента до ущипливого грубуватого слівця завсідника харчевні”²⁷. У романі на читача чекає і піднесена романтична термінологія, і народні приказки та прислів’я, уривки з казок, пісень тощо. Автор майстерно склав „барвисті слова французької лексики” у „гармонійну мозаїку”.

Зі сторінок роману читач більше дізнається про історію та культуру Франції через згадку про осіб, які залишили в ній свій слід: *Артабан* – герой роману французького письменника XVII століття Готьє де ла Кальпренеда. Гордість Артабана перейшла в прислів’я; *Генріх IV* (1553–1610) – французький король, вбитий фанатиком Равальяком. Після його смерті влада перейшла до рук королеви-регентші Марії Медічі; *Гізи* – відомі французькі аристократи, що стояли на чолі релігійної боротьби католиків з протестантами; *гугеноти* – французькі протестанти; між гугенотами і католиками йшла жорстока боротьба, релігійна війна; боротьба ця досягла кульмінаційного пункту 1572 року, коли в ніч на 24 серпня (на св. Варфоломія) вирізано було більш як десять тисяч протестантів; *Гюг Самбен* (1520–1600) – відомий французький архітектор і скульптор по дереву; *Жак де Ланьї Бургундський* у розпал воєнних дій прогав два місяці в містечку Ланьї; відтоді це ім’я стало синонімом повільності, млявості; *Жан без землі* – натяк па англійського короля Іоанна Безземельного

²⁷ Роллан Р. Кола Брюньйон. Серія Вершини світового письменства. Київ: Дніпро, 1971. с.9

(1199–1216); після війни з французьким королем Філіппом II Іоанн позбувся володінь у Франції, а зазнавши поразки в боротьбі з англійськими феодалами, був змушений підписати в 1215 р. „Велику хартію вольностей”; *Жан Буше* – французький письменник XVII ст., автор сатиричного збірника „Вечори”; *Жіль Коррозе* (1510–1568) – французький письменник і видавець; *Максиміліан Сюллі* (1559–1641) – французький економіст, міністр фінансів за Генріха IV; *Медонський кюре* – славетний французький письменник Франсуа Рабле (1490–1553), автор роману „Гаргантюа і Пантагрюель”; у 1550 році був священиком у Медові; *Нострадамус* (1503–1556) – французький астролог, лікар, ворожбит короля Карла IX; його книжка „Центурії” (1555) подає різні пророцтва на майбутнє, яких чекали з великим жахом; *Цнотливиця* – Жанна д’Арк (1412–1431), якій присвячена „галльська” поема Вальтера „Орлеанська діва”²⁸.

Великий вплив на створення стилістично досконалих художніх текстів мали переклади українською мовою французької поезії. Свого часу показовою в цьому плані стала серія збірок „Перлини світової лірики”. Ця серія видавництва „Дніпро”, що налічує 51 книгу, виходила друком у 1965–1991 рр. Переклади французьких поетів посідають у ній вагомe місце (частка таких збірок у серії становить майже 12 %): Еміль Верхарн „Вибране” (1966); Поль Верлен „Лірика” (1968); Віктор Гюго „Поезії” (1969); П’єр-Жан Беранже „Пісні” (1970); Поль Елюар „Поезії” (1975); Гійом Аполлінер „Поезії” (1984).

Переклади творів цих поетів належать видатним українським майстрам слова Миколі Терещенкові, Максимові Рильському, Миколі Лукашеві, Григорієві Кочуру, Миколі Бажану та багатьом іншим.

Про переклади з французької поезії М. Терещенка Максим Рильський сказав, що це – „гідний пошани труд”, адже „французька поезія має давню й блискучу історію. На ній виховувались покоління – не тільки французів. Не раз була вона „законодавицею мод” для всіх європейських літератур <...>, багато літературних шкіл і течій світового письменства мають своє коріння у Франції” [71, с. 335]. М. Терещенко переклав твори 250 французьких поетів (починаючи

²⁸ Роллан Р. Кола Брюньон. Серія Вершини світового письменства. Київ: Дніпро, 1971. с.199-203

з XII ст. до 1960-х років), подавши біографічні відомості про них, стислі творчі характеристики і навіть старовинні портрети, „які хто зна тільки яким чудом понастягав завзятий колекціонер та книголюб Микола Іванович! Бачимо тут і відомі всім чи принаймні багатьом імена Франсуа Війона, Клемана Маро, Ронсара, Малерба, Сірано де Бержерака” [71, с. 337].

Окрім згаданих книжкових серій від видавництва „Дніпро”, варто також звернути увагу на антологію „Сузір’я французької поезії”, яка складається з двох книг, у кожній з яких представлено по сто двадцять шість французьких поетів. У передмові до цієї антології М. Терещенко зазначає, що багато літературних шкіл і течій беруть свій початок у Франції. Впливала французька література й на українське письменство, ставши підвалинами для розвитку української літератури.

М. Рильський підкреслює, що „переклади свідчать про неабияку майстерність, і то у відтворюванні найскладніших, канонічних форм, таких як балада (у давньому розумінні терміна), віреле, рондо, сонет. <...> Пильно стежить Терещенко і за всіма поворотами думки та настрою поетів, яких віддає він українською мовою [71, с. 337].

На таку оцінку мови перекладів французької поезії великим майстром слова і перекладчем М. Рильським вчитель української мови має звернути особливу увагу, адже тексти перекладів можуть стати зразковим матеріалом для вправ та джерелом вивчення української мови в найтонших відтінках у вживанні слова, у стилістично досконалому й естетично цінному мовному звукописі.

Зі вступних статей до збірок поетичних перекладів, окрім інформації про життєвий і творчий шлях письменників, читач дізнається про окремі літературознавчі терміни (назви течій, жанрів, поетичних форм). Адже саме з французької мови у літературознавчу термінологію ввійшло багато понять. Розкриваються історичні події та процеси, які відбувалися у тогочасному французькому суспільстві.

Також у вступних статтях ідеться про українських письменників, які

цікавилися французькою літературою. Зокрема, Василь Стефаник у приватному листуванні цитує Поля Верлена, щоб точніше передати свій емоційний стан. Це був лист датований 22 квітня 1896 року до Вацлава Морачевського. Стефаник пише: „Щось так багато на душі накіпіло, а таке журливе і безконечне, що драпає пером по папері загонить тоту сумовитість ще глибше, як перед тим. І слів бракує. А от хіба Верлен, може, хоч в частині Вам скаже то, чого я не гаран.

Тихі ридання. Сумно ридає Осінь вогкая, Серце дроз обіймає, Дика ж розпука, Що на нім грає. Блуджу – зболений, Світом зболеним, Увесь змарнілий, Як вітром битий, По пустих нивах Листок зів'ялий”²⁹.

У передмові до збірки П. Верлена також читаємо, що станом на 1968 рік в Україні було понад 20 перекладачів його поезій, що свідчить про значний інтерес до французької літератури з боку українських інтелектуалів. Цікавилися українські поети і поезіями Віктора Гюго. Його перекладали Іван Франко, Леся Українка, Павло Грабовський, Микола Чернявський, Олена Пчілка, Христя Алчевська, Василь Щурат та інші³⁰. Т. Шевченко та П. Грабовський захоплювалися поезією П'єра-Жана Беранже. Також його перекладали М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський.

Для реалізації комплексної лінгвокультурної методики викладання української мови та літератури доцільно використовувати всі можливі джерела, які свідчать про культурні впливи, культурне взаємозбагачення народів сучасної Європи, пам'ятаючи про те, що французька культура – одна з найбагатших світових культур. Бурхливі події суспільно-політичної історії Франції, здобутки різних галузей мистецтва, поліграфії, культури читання сприяли поширенню французької літератури та засвоєнню слів і зворотів французької мови. Саме у французькій культурі виникло поняття „*Levres de chevet*” – „настільна (улюблена) книга”. Французька мода, страви і звичаї французької кухні стали загальним надбанням. Тому дуже важливо при

²⁹ Верлен П. *Лірика*. Київ: Дніпро, 1968. с. 6

³⁰ Гюго В. *Поезії*. Київ: Дніпро, 1978. с. 16

викладанні української мови навчити учнів правильно вживати запозичення з французької мови і не тільки розуміти їх сучасне значення, а й мати загальне уявлення про етимологію слова та його давніші значення.

4. 2. Запозичення з французької мови як засіб для формування лінгвокультурної та комунікативної компетенції учнів ЗЗСО

Викладання української мови у закладах загальної середньої освіти потребує постійного творчого пошуку вчителя, використання різноманітних принципів, методів і засобів навчання, які, у свою чергу, становлять собою функціональний зміст такої науки, як лінгводидактика.

Лінгводидактика – наука, що вивчає теоретичні і практичні аспекти викладання і вивчення мови, а також напрями і підходи, що сформувались у цій сфері. Вчитель української мови – це той учасник освітнього процесу, який постійно реалізує практичний аспект лінгводидактики, застосовуючи різноманітні методи та засоби навчання, створюючи нові підходи та розширюючи інструментарій цієї науки.

Вважаємо, що вивчення іншомовних запозичень в українській мові, у т. ч. французького походження, є важливим інструментом для досягнення мети навчання української мови – „формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатої мовної особистості” [56, с. 1]. Адже вивчення іншомовних запозичень полегшує реалізацію таких практичних завдань:

- 1) опанування і засвоєння учнями сучасних літературних норм у слововжитку;
- 2) збагачення словникового запасу учнів;
- 3) розширення загальної культурної ерудиції;
- 4) ознайомлення із фактами і відомостями, які демонструють зв'язки української культури зі світовим, в першу чергу європейським, простором тощо.

На сьогодні в Україні чинними є дві базові програми, які застосовуються у більшості закладів загальної середньої освіти з українською мовою викладання

та вивченням української мови на рівні стандарту:

1) Програма для загальноосвітніх навчальних закладів „Українська мова. 5 – 9 класи”, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 „Про оновлені навчальні програми для учнів 5 – 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів”;

2) Програма „Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10 – 11 класи. Рівень стандарту”, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.07.2016 № 826 „Про затвердження навчальних програм для 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів”.

Спираючись на ці програми, пропонуємо розглянути, яким чином досліджений нами матеріал про запозичення із французької мови можна застосовувати у процесі викладання української мови у закладах загальної середньої освіти.

4. 2. 1. Використання запозичень з французької мови для вправ на уроках з української мови у 5 – 9-их класах ЗЗСО. Програма з української мови для 5–9-их класів передбачає реалізацію компетентнісного підходу у викладанні. При цьому важливою компетентністю, яка зазначається у програмі на другому місці, є „Спілкування іноземними мовами”, яка включає:

1) уміння:

— виявляти в текстах іншомовні запозичення;

— пояснювати лексичне значення слів іншомовного походження;

— володіти правописом та особливостями вживання запозичень з іноземних мов;

— обговорювати прочитані або прослухані перекладні твори [56, с. 2].

Ця компетентність передбачає, що вивчення запозичень стане засобом пізнання світу та збагачення власного культурного досвіду, а також сприятиме міжкультурному діалогу. Для реалізації цієї компетенції вчитель може використовувати словники слів іншомовного походження, перекладні тексти українською мовою та інші матеріали для формування різноманітних завдань.

Проаналізуймо детальніше, при вивченні яких тем у яких класах можна застосовувати завдання із французькими запозиченнями.

При вивченні з учнями 5-го класу теми з лексикології „**Лексичне значення слова**. Однозначні й багатозначні слова (*повторення*)” вчитель може запропонувати завдання з перевірки лексичного запасу учнів, пошуку невідомого слова й вивчення його лексичного значення за словниками, а також – сформулювати додаткові запитання, напр.:

Поясніть лексичне значення поданих слів. Чи всі слова вам відомі? Перевірте себе за словниками (слів іншомовного походження чи загальномовним тлумачним словником). У яких сферах життя вживаються ці слова?:

Альбом, антракт, аплодисменти, армія, артилерія, артист, афіша, бісквіт, ваніль, желе, майонез, офіцер, пейзаж, плісе, трикотаж, фасон, флот, шедевр, шик, шифон.

Така вправа має на меті дуже важливі завдання: 1) збагачення словникового запасу учнів; 2) набуття навичок формулювання значення слів; 3) уміння працювати зі словниками; 4) засвоєння знань щодо основних сфер використання запозичених слів та вміння розподіляти їх за тематичними групами.

На матеріалі слів французького походження з названої теми можна запропонувати ще такий тип вправ:

Встановіть відповідність між запропонованими словами та їх лексичним значенням. Чи всі слова вам відомі? Для перевірки скористайтеся словниками (слів іншомовного походження або загальномовним тлумачним словником). До яких тематичних сфер належать наведені слова (сфера *моди / мистецтва / військова справа / кулінарія*)?:

Слово		Значення	
1	Фрак	А	каптур, відлога, пришита до коміра верхнього одягу
2	Бланманже	Б	тістечко зі збитих яєчних білків і цукру
3	Безе	В	рід желе з вершків, цукру і желатину
4	Суфлер	Г	чоловічий парадний костюм – тип сюртука з довгими фалдами ззаду й вирізаними полами спереду
5	Філармонія	Г	концертна організація, що пропагує музичні твори, різні жанри естрадного мистецтва
6	Капюшон	Д	працівник театру, що стежить за репетицією та виставою і

Вправа має на меті такі самі завдання, що й попередня. Крім того, поєднуючи слова різного рівня складності та різного ступеня відомості для учнів, вчитель збагачує загальний рівень ерудованості школярів.

При вивченні явища багатозначності слів, можна запропонувати таку вправу:

Прочитайте подані слова французького походження. Чи знаєте, в яких значеннях вони вживаються – тільки одному чи кількох? Складіть словосполучення чи речення з цими словами, використовуючи ті значення, які вам відомі. Перевірте себе за словником. У скількох значеннях подані слова вживаються в сучасній українській мові? Чи всі значення, які зафіксовані у словнику слів іншомовного походження, ви знали?

Дебют, девіз, декор, депо, дефіле, диплом, діамант, домен, доміно, дубляж, пакет, пасаж, планишет, ремонт, тераса, трофей, фара, факсиміле, фасон, фронт, фон, фунікулер, фурнітура, шале, шеврон, шифр.

Також при вивченні теми про лексичне значення слова та можливу кількість його значень можна застосовувати вправи ігрового плану, напр., з таким завданням:

Прочитайте подані слова, поясніть своїми словами їх значення; спробуйте без допомоги словника вгадати, з яких мов (англійська, французька, німецька) вони запозичені:

Дизайнер, дякувати, ландшафт, майстер, мушкет, ноутбук, онлайн, ратуша, революція, сандвіч, туризм, фєєрверк, фентезі, шанс, шопінг, шпиталь.

Виконуючи таку вправу, учні дізнаються про багатство запозичень в українській мові, а також про різноманіття культурних зв'язків між Україною та іншими країнами, у т. ч. Францією.

Вивчаючи у 5 класі тему „**Будова слова. Орфографія.** Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення – значущі частини слова (*повторення й поглиблення відомостей*). Спільнокореневі слова й форми слова”, можна запропонувати учням таку вправу:

Проаналізуйте будову поданих спільнокореневих слів французького

походження. Зробіть висновок, за допомогою яких частин слова запозичення адаптовані (приспосовані до вживання) в українській мові:

- 1) *ідеал, ідеалізація, ідеалізм, ідеальний;*
- 2) *ізолювати, ізолятор, ізоляціонізм, ізоляція;*
- 3) *індивідуалізація, індивідуалізм, індивідуаліст, індивідуальний;*
- 4) *моделізм, моделювання, модель, модельєр;*
- 5) *федералізація, федералізм, федералісти, федеральний;*
- 6) *фільтр, фільтрат, фільтрація, фільтрування.*

Виконуючи таку вправу, учні поглиблюють знання про значеннєві частини слова та набувають нових знань про роль суфіксів в адаптації іншомовних запозичень в українській мові.

У 5-му класі на уроках української мови учні вивчають тему „Склад. Наголос. Орфоепічний словник і словник наголосів”. У межах вивчення цієї теми доречним буде запропонувати виконати таку вправу:

Перепишіть слова французького походження, розставляючи знак наголосу над відповідними літерами. Чи завжди ви були впевнені у правильності наголосу? Чому? Перевірте себе за словником наголосів:

Безе, бланманже, блокнот, драже, дюшес, жабо, жалюзі, жардиньєрка, еклер, екстер'єр, епатаж, ескалатор, ескімо, естамп, кольє, натюрморт, нюанс, одеколон, омар, оранжерея, репутація.

Виконуючи таку вправу, учні засвоюють правила наголошення слів іншомовного походження, що має важливе значення для розвитку норм літературної мови.

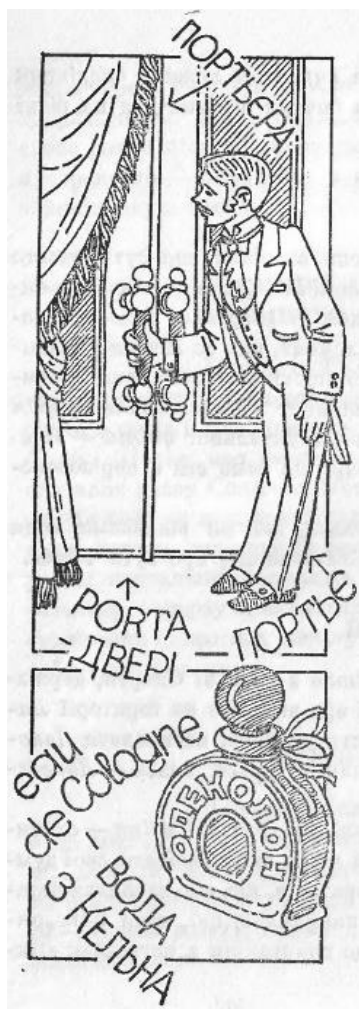
Для поглиблення загальнокультурної ерудиції учням варто запропонувати:

1) прочитати оповідання „Запашна вода” з книги Євгенії Чак „Таємниці слова”;

2) підготувати розповідь про шедеври знаменитих художників – авторів натюрмортів – *Мікеланджело Мерізі да Караваджо, Франсіско де Сурбарана, Едуарда Мане, Вінсента Ван Гога, Олени Кульчицької, Олексія Шовкуненка, Катерини Білокур;*

3) підготувати розповідь про історію оранжерей у країнах Європи та в Україні.

ЗАПАШНА ВОДА

По-латинському *colo* означає «обробляти землю». Звідси й назва системи експлуатації селянства, яка прийшла на зміну рабству в Римській імперії у I столітті нашої ери, – *колонат* (по-латинському *colonatus*). Пізніше, в ранньому середньовіччі, ця форма залежності селян від великих землевласників поширилася також у країнах Західної Європи та Візантії. Дрібні ділянки землі, які давали в оренду селянам, називали *колоніями*, а землеробів – *колонами*.

Але до чого тут парфуми? А ось до чого. *Колоніями* називалися поселення, засновані стародавніми греками (за межами Греції) та римлянами (на завойованих землях). Однією з таких колоній було місто на Рейні, яке по-французькому звучало як *Колонь*, по-німецькому – як *Кельн*. „Запахну воду” вперше почали виготовляти в Кельні, і французи назвали її *eau de Cologne* – „вода з Кельна”. Так виникла назва *одеколон*.

У деяких слов'янських мовах французьке словосполучення передається відповідним слов'янським. Наприклад, у польській – *woda kolońska* [107, с. 218–219]

У 6-му класі при вивченні теми «Лексикологія. Групи слів за походженням»: власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова. Тлумачний словник української мови. Словник іншомовних слів. Написання слів, що увійшли в українську мову з інших мов (слова іншомовного походження): букви **и**, **і**; правопис знака м'якшення й апострофа; подвоєння букв у загальних і власних назвах іншомовного походження”, можна запропонувати вправу на правопис:

Напишіть наведені слова французького походження відповідно до орфограм правопису сучасної української літературної мови:

Б...юджет, н...юанс, міл...йон, бул...йон, лоял...ний, шос...е, д...ректор, порт...е, порт...ера, пр...зент, прем...ера, пром...над, п...юпітр, р...жим.

Додатковим завданням до вправи є ознайомлення з етюдом про історію слова „Там, де мала бути стародавня брама” з книги Євгенії Чак „Таємниці слова” – для поглиблення загальнокультурної ерудиції:

ТАМ, ДЕ МАЛА БУТИ СТАРОДАВНЯ БРАМА

Усі ми знаємо слово *порт*. Та не кожний скаже, звідки воно. Адже *porto* по-латині – «ношу»; *портмоне* (гаманець) – «неси монети»; *портфель* – «неси аркуші» (паперу). Походження слова *порт* пов'язують із давньоримським звичаєм. При заснуванні міста римляни оточували його стіною. Але перед тим, як вимурувати її, місце оборювали плугом. Там, де мала бути міська брама, не орали, а несли плуга в руках. Отже, *porta* буквально означає «місце, де плуга несли на руках». Звідси значення *porta* – «двері». Тепер нам стає ясно, чому служник, який стоїть біля дверей готелю, називається *порт'є* і звідки походить слово *порт'єра* (завіса, що затуляє двері) [107, с. 220].

При вивченні в 6-му класі теми «**Фразеологія**. Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення. Джерела українських фразеологізмів. Прислів'я, приказки, крилаті вирази, афоризми як різновиди фразеологізмів. Фразеологізми в ролі членів речення. Ознайомлення із фразеологічним словником» цікавою для учнів буде така вправа:

Прочитайте фразеологічні звороти французької мови та їхні значення та подібні за значенням звороти української мови. Чи знаєте інші, відповідні до пунктів 1), 2), 5), синонімічні фразеологізми української мови? Опишіть ситуацію, в якій доречно застосовувати ці вислови:

- 1) *На доброго kota – добрий щур — трапила коса на камінь;*
- 2) *Кожному птахові подобається його гніздо — коженний своє вихваляє;*
- 3) *Якщо битимеш молотом, станеш ковалем — уміння досягають вправами;*
- 4) *До речі, про чоботи – без усякого приводу, ні з того, ні з сього;*
- 5) *Сунути руку в тісто – взяти особисту участь, втрутитися в щось.*

Окрім збагачення знань учнів з теми „Фразеологія”, така вправа послужить для того, щоб сформувані в учнів цілісне уявлення про запозичення з французької мови й показати, що завдяки міжкультурним контактам українська мова засвоїла не тільки слова, а й фразеологізми французької мови.

У 6-му класі при вивченні теми „**Іменник**. Іменник як частина мови: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Іменники загальні й власні, конкретні та абстрактні (*повторення й поглиблення*). Велика буква та лапки у власних назвах. Збірні іменники. Рід іменників (*повторення*). Іменники спільного роду” також можна забезпечити зв'язок тем та використати як

матеріал власні назви, запозичені з французької мови, напр., у такій вправі:

Прочитайте наведені власні назви, засвоєні з французької мови. Як правильно їх наголошувати? Які асоціації викликають у вас ці назви?

Беранже, Бордо, Версаль, Гюго, Гонкур, Готен, Делакруа, Дідро, Дюма, Марсель, Мірабо, Мольєр, Наполеон, Париж, Пікассо, Ренуар, Рішельє, Роден, Сена.

У наступних класах (7–9) для початку навчального року програма передбачає теми для повторення, де можна включати вправи такого типу, дещо ускладнені, відповідно до рівня набутих знань з лексики та фразеології сучасної української мови, зокрема – й запозичень з французької та інших мов. Різноманітність вправ дає змогу вивчати нові теми з української мови на цікавому дидактичному матеріалі, забезпечує єдність, наступність і неперервність у вивченні мови.

Програма з української мови побудована таким чином, що у 9-му класі учні завершують вивчення всіх розділів української мови. Тому зміст навчання у 10–11-му класах має узагальнювальний характер. Учням можна пропонувати до виконання вправи, наведені у попередньому підпункті. Однак доречніше пропонувати такі завдання, які потребують більше самостійної роботи від учнів.

4. 2. 2. Використання текстів французького фольклору для завдань з розвитку зв'язного мовлення.

Фразеологізми – лаконічні за формою, але безцінні за значенням і змістом джерела, за якими можна вивчати культуру, засоби образного та поетичного мовлення народу. Вчитель-словесник закладу загальної середньої освіти на уроках української мови та літератури за допомогою прислів'їв та приказок інших народів може продемонструвати учням міжкультурний характер фразеологізмів. Адже у фольклорі багатьох народів зустрічаються дуже подібні за своїм змістом прислів'я та приказки. Так,

Катерина Шпак у передмові до книги „Мудрість народна. Французькі прислів'я та приказки” вказує на те, що деякі прислів'я та приказки повторюються у різних народів майже дослівно, але вони пристосовані до світосприйняття окремого народу [111, с. 6]. Традиція створення зіставних збірок прислів'їв та приказок бере свій початок ще з XVI ст. Тому зіставлення фразеологізмів різних народів, визначення їх подібності та відмінності – цікаве творче завдання для учнів.

Франція – країна, культурний спадок якої один з найбагатших у світі. Це стосується і її фольклору. Французькі вчені, починаючи з XVI ст., доклали чимало зусиль для детального вивчення, узагальнення та впорядкування багатовікової мудрості французького народу.

Використовуючи матеріали зі збірки „Мудрість народна. Французькі прислів'я та приказки”, можемо сформулювати такі завдання для учнів закладів загальної середньої освіти:

Прочитайте подані французькі фразеологізми. Як ви розумієте їх зміст? У якому узагальненому значенні використані в них назви тварин? Доберіть українські фразеологізми-синоніми до запропонованих у вправі. Чим вони відрізняються від французьких, а чим подібні?

Горобець у жмені кращий від журавля в небі.

Краще горобець у клітці, ніж тетерук на гілці.

Краще ягня близенько, ніж баран далеченько.

Коли осли по-латині заговорять.

Коли в курки зуби виростуть.

Добрі ті зуби, що язика придержують.

Хто помалу йде, той напевне дійде.

Краще думати вдвох, ніж одному.

Четверо очей бачать більше, ніж двоє.

Мовлене полетить, писане зостанеться.

Золоті кайдани – однаково кайдани.

Краще пташці в полі, ніж у клітці.

Краще горобцем на гілці, ніж орлом у клітці.

Хочеш меду – не бійся бджіл.

Хто перший прийде, тому першому й подають.

Не такий великий вовк, як про нього кажуть.

Кожній пташці своє гніздо гарне.

Усяк той куш хвалить, під яким сидить.

Вправи такого типу демонструють близькість культурних традицій українського та французького народів. Крім того, учні знайомляться з мовними особливостями фольклорних текстів, збагачують своє мовлення.

Прочитайте наведені французькі фразеологізми. Знайдіть антоніми, які в них використано. Як ви розумієте їх значення? Поясніть, на чому ґрунтується протиставлення слів та образів?

Краще в мирі яєчко, ніж у війну овечка.

Ворогові замиреному й другові пробаченому вір лиш наполовину.

Краще погано замиритись, ніж добре судитись.

Хто мале зневажає, той великого не має.

Погано почнеш – погано скінчиш.

Хто пішов і вернувся, той добре сходив.

Слухай перший, говори останній.

Менше говори, більше діла роби.

Хто вранці сміється, ввечері плакатиме.

Корінь праці гіркий, та плід її солодкий.

Розвивати мовлення учнів та вивчати з ними мовні особливості фольклорних текстів вчитель може також на матеріалі народних казок. Особливо доцільним такий підхід буде для учнів 5–6-их класів. Подібно, як і у фразеологізмах, так і в казках часто виявляється подібність сюжетів у різних народів (так звані мандрівні сюжети). Організувавши з учнями таку форму роботи, як зіставне прочитання й аналіз текстів народних казок, що мають близький сюжет, учитель може досягти ряду важливих цілей, як-от:

- 1) розвиток творчого та абстрактного мислення учнів;

2) уміння знаходити спільні та відмінні риси у казках, що мають подібний сюжет;

3) розвиток мовлення учнів;

4) порівняння художніх засобів, які використовуються у казках різних народів.

Яскравим прикладом таких казок, які мають подібний сюжет, є українська народна казка „Про Вовчика-братика і Лисичку-сестричку” та французька народна казка „Вовк і Лисиця” в перекладі (за виданням „Французькі народні казки” з серії „Казки народів світу”). Пропонуємо таку форму роботи з учнями, яку можна застосувати при зіставному читанні цих казок:

Перед прочитанням казок доцільно поцікавитися в учнів, чи знайомі їм такі вислови і що вони означають: «*Мерзни, мерзни, вовчий хвосте, мерзни, мерзни, вовчий хвосте!*», «*Ловись, рибко, мала й велика*», «*Битий небиту везе, битий небиту везе*». З якої вони казки? Хто з героїв казки і в яких ситуаціях їх промовляє? Після цього вчитель пропонує ознайомитися з текстом французької казки „Вовк і лисиця” та пригадати текст української народної казки „Про Вовчика-братика і Лисичку-сестричку” (З текстом української казки можна ознайомитися за виданням „Українські народні казки” (Київ: Дніпро, 1987) чи за іншим доступним джерелом).

Вовк і лисиця (Французька казка)

Пішов якимсь вовк з кумасею-лисичкою на річку рибалити. Наловили вони чимало риби й поклали її в кошик.

– Хто понесе кошик? – питається вовк.

– Ти, – відказує лисиця, – в тебе хвіст товстіший.

Вона прив’язала кошик до вовчого хвоста, і вони подалися в ліс.

Несе вовк важкий кошик, відсапує, аж тут хвіст – хрясь! – обірвався.

– Я тебе з’їм! – гримнув вовк на лисицю. – Це ж ти повісила мені на хвіст важений кошик!

– Пожалій мене, любий кумцю! Ходім краще в кузню – там тобі викують новий хвіст, міцний-міцний, – ніколи вже не обірветься.

Пішли вони в кузню. Лисиця сказала ковалю, щоб він добре розжарив на ковадлі шматок заліза і приклав його вовкові до того місця, де був обірваний хвіст.

Коваль так і зробив.

– Ой, боляче! – нестямно завив вовк і кинувся геть із кузні. Незабаром лисиця зустрілася з кумом-вовком на дорозі.

Як закричить вовк:

– Ну, начувайся! Тепер ти від мене не втечеш! З’їм я тебе!

– Кумцю-вовче, та я пожартувала! Не гнівайся на мене! Краще ходімо зі мною. Я знаю одну комірчину, повну пресмачних ковбас. Ото наїмося, ото поласуємо!

Вони прибігли до комірчини, залізли в неї, поцупили ковбаси і помчали в ліс.

– Повісимо ковбаси на вершечок дуба, а то інші звірі поїдять, – каже лисиця.

Вовк погодився, і лисиця перетягла всі ковбаси на вершечок дуба, високого-високого. Упоравшись, сіла на гілку і ну наминати ковбаси!

А вовк не вмів лазити по деревах.

– Скинь-но, кумасю, мені кілька ковбас!

– Ось тобі мої недогризки, кумцю!

– Та й капосна ж ти лисиця! Ну, начувайся! Як спіймаю тебе, так і з’їм!

Завив вовк на весь ліс, і до нього збіглося багато інших вовків.

Вів розповів, як обдурила його лисиця, і попросив, щоб товариші допомогли її схопити.

Вовки погодилися. Вовк-кум став під дубом, на нього виліз другий вовк і сперся передніми лапами на стовбур, на другого – третій, на третього – четвертий... Останній вовк виліз до самісінького вершечка. А лисиця як гукне:

– Ковалику, ковалику, неси-но мерщій розжарене залізо, прикуй моему кумові хвіст!

Вовк, почувши ці слова, перелякався й кинувся бігти, забувши про те, що тримає на спині цілу зграю. А вовки попадали один на одного, а потім скочили на свої чотири і помчали вслід за кумом-вовком. Наздогнали його й задушили. А хитра лисиця сміялася й наминала ковбаси, сидячи на дубі.

Після прочитання казок учням пропонують такі завдання:

1) **Знайдіть у тексті кожної казки звертання та порівняйте їх** (у французькій – *любий кумцю, кумцю-вовче, кумасю, ковалику*; в українській – *дідусю, деревце, бичок-третьок, лисичко-сестричко, вовчику-братуку, рибко тощо*).

2) **Знайдіть у тексті обох казок дієслова у граматичній формі, що виражає спонукання. В якій мовленнєвій ситуації доцільно вживати такі форми?** (*ходім, скинь-но, неси-но, прикуй*).

3) **Знайдіть у тексті слова, що мають синонімічне значення до дієслів *іти*,**

бігти (побігти), їсти, сердитися; поміркуйте і поясніть, які відтінки значення вони виражають.

4) Які слова і звороти мають розмовний колорит? Поясніть свій вибір.

5) Які звороти мають ознаки сталих, формульних висловів? (*Ну, начувайся!*; *Ото наїмося, ото поласуємо!*;))

6) Знайдіть у тексті казок кількаразове повторення окремих слів (*міцний-міцний, високий-високий*) та кількаслівних компонентів (*битий небиту везе* тощо). З якою метою, на вашу думку, застосовується цей прийом у казках?

У такий спосіб на фольклорному матеріалі різних народів учитель може продемонструвати учням багатство та невичерпність багатовікової мудрості народу, схожість та відмінність у світогляді різних народів. Крім того, такий матеріал доцільно використовувати при вивченні окремих тем та їх компонентів „Синоніми, антоніми”, „Багатозначні слова”, „Переносне значення слова”, „Фразеологія”, „Кличний відмінок іменника. Звертання”, „Наказовий спосіб дієслова” тощо.

4.3. Завдання за текстами перекладів з французької літератури на уроках української мови у 10–11 класах

Робота з перекладними текстами дає найбільше можливостей для вивчення різних тем з української мови. Крім того, учні знайомляться з основами теорії літератури, вчать аналізувати твори. А також для розвитку загальнокультурної компетенції учнів. Наприклад, у якості такого дидактичного матеріалу пропонуємо використати уривок з твору французького письменника Марселя Пруста „У пошуках утраченого часу. На Сваннову сторону”:

„Вже чимало літ у Комбре для мене нічого, крім кону й драми мого лаштування до сну, не існувало, аж це одного зимового дня, коли я повернувся додому, мати, побачивши, що я змерз, захотіла почастувати мене чаєм, хоча я ніколи його не любив. Я спершу відмовивсь, але потім, хтозна й чому, роздумав. Мама послала по ті кругленькі й пухкі тістечка, так звані мадленки, сформовані ніби з допомогою жолобкуватих скойок моллюсків Сен-Жака.

Прибитий понурим сьогоднішнім днем і заповіддю невеселого завтра, я машинально підніс до вуст ложечку чаю, в якому розмочив шматочок мадленки. Та

тільки-но чай з розкришеним тістечком торкнувся мого піднебіння, я здригнувся, відчувши, ніби в мені діється щось незвичайне.

Якесь окремішне, невмотивоване раювання нарінуло на мене. Мене вже не обходили зрадливість долі, її дрібні напасті, швидкоплинність нашого життя, я, ніби запалавши коханням, наповнився якоюсь коштовною есенцією, точніше, есенція ця була не в мені, я сам був цією есенцією. Я перестав почувати себе пересічністю, нікчемою, простим смертним.

Звідки взялася ця всесильна радість? Я відчував — між нею та смаком чаю з тістечком існує якийсь зв'язок, але радість набагато перевищувала цю втіху, вона була з іншого джерела. То звідки ж вона взялася? Що означає? Як її втримати? Я роблю другий ковток, але він не додає нічого нового, третій — ще менше. Час зупинитися, напій уже не той. Ясно, що істина не в ньому, а в мені. Він пробудив істину, але йому самому вона незнана, напій може лише повторювати її, але чимраз слабкіше, а я, тиняючись у здогадах, як витлумачити це явище, хочу принаймні підтримати його в усій свіжості, щоб негайно прийшло мені на виручку і все остаточно з'ясувало.

Я відставляю філіжанку й іду до голови по розум. Саме йому шукати істину. Але де? Болісне вагання збиває його щоразу, як розум відчуває, що здолав самого себе; адже це він, шукач, і є тим темним обширом, у якому має ритися й де все його знаряддя не дасть йому нічого істинного. Шукати? Не лише: й творити! Розум стоїть віч-на-віч перед чимось таким, чого ще немає й що тільки він може збагнути, а потім осяяти.

Я знову й знов себе запитую: що то за невідомий стан, якому годі дати логічне пояснення, стан такий явний, блаженний і реальний, що все інше перед ним блякне?

Я пробую ще раз викликати в собі це відчуття. Подумки відступаю назад до тієї миті, коли сьорбнув першу ложечку чаю. Й віднаходжу той самий стан, але вже без колишнього гострого сприйняття. Домагаюся, щоб мій розум зробив ще одне зусилля й бодай на мить зафіксував те перебіжне враження. Прагнучи, щоб його пориву ніщо не гамувало, змитаю всі перепони, всяку сторонню думку, оберігаю свій слух та увагу від шерехів із суміжної кімнати. А зморений від цього борсання розум, навпаки, пускаю блукати манівцями, від чого щойно його утримував, дозволяю йому думати про щось інше, зосередитися перед останнім кидком. Потім, уже вдруге, розгрібаю все довкола, знов вертаю йому ще не видхлий смак першого ковтка й відчуваю, як щось у мені стенається, зрушує з місця, силкується спливати, від'якоритися на глибині, я відчуваю опір і шум пройденої відстані.

Атож, те, що тріпоче всередині мене, це, звісно, образ, зорове враження: пов'язане зі смаком мадленки, воно силкується, слідом за ним, випірнути на поверхню. Але

борсається надто глибоко, надто безладно. Той невиразний відсвіт, де зливається невловимий вир переміщених між собою барв, я ще якось розрізняю, але не можу визначити форму, не можу пробити її, — як єдино можливого тлумачення, — пояснити мені свідчення її сучасника, постійного друга — смаку, попросити викласти мені, про яку саме okazію, про яку минулу добу тут ідеться.

Чи ж досягне ясної зони моєї свідомості цей спогад, мить колишнього, викликана подібною їй миттю з такого далека, зрушена, піднята з денця моєї душі? Бозна. Наразі я більше нічого не відчуваю, мить зупинилась, можливо, опустилася знову. Хто знає, чи впливе вона ще коли з мороку? Десятки разів я починав спочатку, нахилився над нею. Й щоразу лінощі, губительки важкої справи, великого почину, радили кинути цю мороку, радили пити чай, не думаючи ні про що, крім своїх сьогоденних клопотів і завтрашніх устремлінь: жуй собі жуйку, та й годі.

І нараз спогад воскрес. То був смак шматочка мадленки, яким у Комбре щонедільного ранку (бо того дня я не виходив з дому перед початком обідні) частувала мене, розмочивши його в звичайному або в липовому чаї, тітка Леонія, коли я приходив до неї привітатися. Самий вигляд тістечка мені не нагадував нічого, поки я його скуштував; може, тому, що відтоді бачив часто це тістечко на полицках цукерень, але не їв, його образ покинув Комбре, злившись із іншими, свіжішими враженнями; може, тому, що жоден з цих спогадів, бозна-коли викинутих з пам'яті, не вдержався голови, всі вони порозсипались; форми — і серед них тістечка-мушлі, такі пухкі й чуттєві кожною своєю суворою і богочестивою згорточкою, відумерли або, приспані, втратили ту життєздатність, яка допомогла б їм пробитися до свідомості. І коли від давньої давнини не залишилося й сліду, коли сконали геть усі люди, а речі порозвалювались, тоді лише запах і смак, вутліші, але живучіші, менш матеріальні, тривкіші, надійніші, довго ще, як душі померлих, нагадують про себе, чекають, сподіваються — на руїнах усього — і невтомно несуть на собі ці зникомі піщинки, величезну озію спогаду.

І тільки-но я знову відчув смак розмоченої в липовому відварі мадленки, якою мене частувала тітка (хоч я ще не розумів і до мене дійшло вже потім, заднім числом, чому я так зрадів цьому спогадові), тієї ж миті стара сіра тітчина кам'яниця чолом на вулицю притаковилася, мов декорація, до повернутого в садок флігеля, збудованого на задах для моїх батьків (тільки це румовище жило ще й досі в моїй голові). А вкупі з будинком уже постало й містечко, яким воно було вранці, вдень, за будь-якої години, майдан, куди мене ввели перед сніданком, вулиці, якими я ходив, дороги, маршрут, моїх прогулянок у поліття. І, як у тій японській грі, коли в порцелянову піалу кидають однакові паперові клаптики, й вони, намокаючи, розгортаються, бгаються,

обарвлюються, набирають химерних форм, робляться квітами, хатами, якимись знайомими постатями, так само всі квіти в нашому садку і в парку пана Сванна, латаття Вівонни, добрі міщани, їхні оселі, церкви, ціле Комбре з його околицями, все, що наділене формою і ядерне, все це зринуло — місто і садки — з моєї філіжанки чаю”³¹.

До цього фрагменту твору вчитель може запропонувати учням такі

завдання:

1) Прочитайте текст. Поясніть вживання розділових знаків (*учитель пропонує, яке саме речення чи кілька речень обрати для аналізу*);

2) Які слова поданого тексту належать до запозиченої лексики? З яких мов вони засвоїлися в українську мову?

3) Які слова у тексті є для вас новими? Укладіть словничок таких слів, запишіть у зошиті їх значення, скориставшись „Словником іншомовних слів” чи іншими тлумачними словниками;

4) Які власні назви вживає автор тексту? Поясніть особливості їх написання й вимови;

5) Які зорові образи створює письменник? Які засоби використовує для створення яскравих художніх образів? Наведіть приклад з тексту.

Доцільно також у співпраці з шкільним психологом підготувати й провести виховну годину – тренінг на тему „Асоціативне мислення: ключі до оживлення спогадів – запах, смак, предмет, пейзаж”, під час якої учні змогли б узяти участь у дискусії про роль запахів і смаків у житті людини з точки зору психології.

Корисними й цікавими для учнів закладів загальної середньої освіти можуть бути завдання, в яких дидактичним матеріалом виступають переклади з французької поезії. З творчістю Поля Елюара учні знайомляться в 11-му класі на уроках зарубіжної літератури. Для інтегрованих уроків або для гурткової роботи можна запропонувати учням ознайомитися з поезіями „Робітник”, „Мова”, „Дуга твоїх очей — то коло мого серця”:

³¹ Пруст М. У пошуках утраченого часу. На Сваннову сторону: роман / М. Пруст; пер. з фр. та примітки А. Перепаді; передмова Д. С. Наливайка; худож.-ілюстратор І. І. Яхін. Київ: Золоті Ворота, 2012. с.53-55

РОБІТНИК

Бачити дошки в деревах,
Бачити дороги в горах,
у розквіті віку, у віці сили
Ткати залізо, замішувать камінь,
Робити кращою природу,
Природу без її клейноду,
Працювати.

(Із збірки „Потреби життя і наслідки снів”, 1921)

МОВА

Моя краса легка, і це вже радість.
Я ковзаюсь дахом вітрів,
Я ковзаюсь дахом морів,
Я вже сентиментальна,
Вже без поводиря.
Уже не рухаюсь шовково по дзеркалах,
Я занедужала камінням і квітками.
Люблю візерунки у хмарах,
Люблю надхмар'я в леті птахів.
Я стара, але тут я прекрасна,
І тінь, яка зійшла з глибоких вікон,
Береже вечорами чорне серце моїх очей.

(Із збірки „Повторення”, 1922)

Дуга твоїх очей — то коло мого серця,
Круг ніжності і танцю,
Ореол часу, колиска нічна й несхибна.
Я вже забув про все, що пережив,
Бо твої очі не завжди мене помічали.
Листя дня і мох роси,
Пахучий сміх, тростини вітру,
Крила, що сховали світло світу,
Кораблі, вантажені морем і небом,
Мисливці звуків і джерела кольорів,

Пахощі, зрослі в сім'ї світань,
Що залягає завжди в соломі зір.
Як від невинності залежить день,
Залежить цілий світ від чистих твоїх очей,
І вся моя кров тече в їхньому зорі.

(Із збірки „По́за мовчанн́ям”, 1925)

До кожної поезії учням можна запропонувати такі завдання:

- 1) Прочитайте поезію. Як ви зрозуміли зміст вірша? Яким настроєм пронизаний твір?
- 2) Знайдіть випадки метафоричного вживання слів. Для чого, на вашу думку, в поезії використовується цей прийом?
- 3) Знайдіть у тексті художні означення, виражені прикметниками.
- 4) Пригадайте, який стилістичний засіб називають терміном *оксиморон* (*оксюморон*). Знайдіть його в тексті поезії.

Також учні обізнані з творчістю письменника В. Гюґо за його відомим твором „Собор Паризької Богоматері”. Для доповнення цих знань учитель може розповісти учням і про Гюґо-поета, ознайомивши з текстами поезій „Stella” та „Хто винен тут” і запропонувавши завдання до них:

STELLA*

Над морем на піску я спав береговому,
Та вранішній вітрець нічну прогнав утому,
І я прокинувся. Побачив я вгорі,
У небі сяєво досвітньої зорі,
Що в ніжній білості світилась чарівливо.
Погожий аквілон гнав хвилю бунтівливу,
І хмара, танучи, неначе пух, плила.
Ця ясність мислила, сміялася, жила,
Вона круг темних скель смиряла хвилі сині;
Здавалось: душу я побачив у перлині.
Ще панувала ніч над обширом земним,
Та небо усміхом палало осяйним.
На щогли схилені лилося срібло ніжне,
Був чорний корабель, та парус – білосніжний.

Чайки, зібравшись на кручі кам'яні,
Дивились на зорю в ясній височині,
Мов птиці з полум'я там споглядали вроду.
Безмежний океан, подібний до народу,
Стелився назустріч їй і тепло рожевів,
Неначе обійнять світило він хотів.
Любов була навкруг розлита невимовна.
Край ніг моїх трава тремтіла, щастям повна,
В гаю дзвінких пташок розпочиналась гра,
І квіт шептав мені: «Зоря — моя сестра».

Запитання й завдання до тексту „Stella”:

- 1) Прочитайте поезію. Розкрийте її зміст.
- 2) Чи є у тексті протиставлення? Зачитайте їх. З якою метою автор застосовує такий засіб?
- 3) Які ще поетичні засоби використовує автор? Зачитайте їх і поясніть, яку роль вони відіграють у тексті.
- 4) Як перекладається назва вірша? Чому вона наведена саме в латинському написанні?

Роботу з текстом поезії В. Гюго „Хто винен тут?” доцільно поєднати з пізнавально-виховною бесідою про роль книги в житті окремої людини і в житті суспільства, популяризацію читання та любов до художнього слова. Такий виховний захід можна провести до Всеукраїнського дня бібліотек (30 вересня).

ХТО ВИНЕН ТУТ?

— Адже це ти спалив Бібліотеку?

— Я.

Підклав огню.

— Тяжка провина це твоя!

І злочин учинив ти над самим собою.

Ти промінь у душі своєю вбив рукою!

Свій власний смолоскип ти погасить посмів!

Все те, що спопелив твій божевільний гнів, —

Твій самоцвітний скарб і спадщина законна.

Книжки, гроза царів, — твоя це оборона!
Книжки за тебе всі, і слово їх святе.
Бібліотека — це чудесна віра в те,
Що рід увесь людський, який зростав у горі,
Іде із ночі в день, де будуть сяять зорі!
І от у це ясне святилище ума,
Де сяють блискавки й зникає геть пільма,
В літопис всіх часів, у предків домовини,
У глиб світів старих, в історію людини,
В давно минулий вік, урок майбутніх днів,
В початки дій усіх, яким нема кінців,
В поетів світових! У велетнів казкових!
У рід божественний Есхілів пречудових
Гомерів, Іовів, у славні твори їх,
В Мольєрів, Кантів рід, у геніїв людських, —
Палаючий скипець підкинув ти, нещасний!
І димом оповив їх розум непогасний.
Хіба ти позабув, що визволитель твій —
Це книга? І вона по кулі всій земній
Сліпуче сяйво ллє, й де світло те надійне, —
Зникають злидні там, і ешафоти, й війни, —
Де слово вимовить, — немає там рабів...
Відкрий її. Платон, Беккарія; з їх слів
Вивчай судьбу людей. Читай Шекспіра, Данте, —
Відчуєш на собі, як діють їх таланти,
І враз побачиш ти, що теж стаєш таким,
І станеш вдумливим, і ніжним, і чуйним;
Відчуєш ти їх дух, високе їх горіння,
Вони в тобі блиснуть, як в келії проміння;
Що глибше у душі засяє велич їх,
То більше у тобі заграє струн живих;
І відповідь душа на запити дістане;
І кращим станеш ти; і все лихе розтане,
Мов сніг той від огню, — й царі, і королі,
І забобони, й зло, — страшне все на землі!

Бо першими знання приходять до людини,
А потім воля вже. Їх сяйво ясноплинне
Освітлює твій ум. І їх понищив ти!
Показують книжки дорогу до мети.
У них живуть думки, і рвуть вони окови,
Якими сковане у них правдиве слово:
Мов вузол гордіїв, ум спутаний у нас.
А книга — лікар твій, твій провідник весь час.
Вона скоряє все: безумства, страхи, болі.
І все це втратив ти, та ще й з своєї волі!
Вона — твої знання, скарб найдорожчий твій,
Честь, істина, права, натхнення чистих мрій,
Прогрес і розум твій, що зносить всі загати.
І ти спалив це сам!

— Не вмію я читати.

Запитання й завдання до тексту:

- 1) Прочитайте поезію. Як ви зрозуміли її зміст?
- 2) За допомогою яких образів поет розкриває культурну роль книги та її значення для людини?
- 3) Про яких відомих особистостей згадує автор поезії? Що вам відомо про них?
- 4) Чи використані у тексті фразеологізми? Поясніть їх значення.

Усі обговорення такого типу доцільно проводити у межах різних видів робіт: робота в парах, робота у малих групах, метод „Мікрофону”, учнівські дебати, дискусії і т. д.

Цікавим для учнів буде й знайомство з творчістю самобутнього поета Гійома Аполлінера в перекладах геніального Миколи Лукаша. За фрагментом поезії „Перемога” учні під керівництвом учителя можуть поміркувати над темами „Що означає поняття «нова мова»?”, „Чого шукає в мові поет?”, „Чого бракує поетові в мові?”, „Пошук потрібного слова”, „Світ і звуки, за якими його пізнаємо”, й висловити свої враження від прочитаного.

ПЕРЕМОГА (фрагменти)

В інституті молодих сліпців якось питали

Чи нема у вас крилатого сліпчука

О уста людина шукає нової мови

Де всім граматакам не буде що робити

А ці старі мови от-от уже помруть

І як поезія ще ними користується

За звичкою мабуть а може з браку відваги

Та вони вже як хворі без сили без волі

їй-богу люди швидко призвичаються до німоти

Адже у фільмах вистачає міміки

А ми уперто говорім

Крутімо язиком

До болю до розпуки

Потрібні нові звуки нові звуки нові звуки

Потрібні приголосні без голосних

Приглухуваті пшикучі

Навчіться хурчати як дзига

Гундосьте тріскуче й протягло

Цмокайте язиком

Чвакайте як невиховані ненажери

Чвиркайте красиво як віртуозні плюваки

Бзюкайте губами на всі лади це надасть вашій мові зичності

Навчіться самохіть векати і гикати

А добре ще було б якби крізь наші спомини

Бив звук мов дзвін

Ми ще не вміємо первісно

Кохатися в нових речах

Кохана поки ще не пізно

Глянь полюбуй на паротяг

Чах-чах

Бо завтра вийдуть у тираж

Усі цяцьки ті залізничні
Вони здадуться нам нараз
Такі смішні й анахронічні

Немов дві жінки глузівниці
Дві лампи тут переді мною
Від їх палаючого сміху
Поник я сумно головою
Той сміх розкочується
Скрізь
Руками говоріть і пальцями виклясуйте
В надуті щоки бийте немов у барабан

О слова

Вони у миртовім гаю
Як Ерос і Антерос плачуть

У небі міста я стою

Слухайте море

Воно удалині самотньо стогне й квилить

Мій голос вірний наче тінь

Тінню життя жадає стати

Мінливим і живим як море хоче бути

Без ліку моряків запагубивши море

Ковтає мої крики як потоплених богів

Одну лиш тінь воно терпіти може

Тінь широко розкрилених орлів

Здригнувся Бог то слово вибухло як ватра

Перемога

Це буде передусім

Добре бачити здалека

Все бачити зблизька

І щоб усе називалось по-новому

У спеціальній вправі, що має на меті поповнення знань про лексичний фонд української мови та збагачення індивідуального словникового запасу, можна запропонувати учням знайти і вписати з поезії „Перемога” особливі

слова – такі, в яких звуками людської мови відтворено акустичні сприйняття предметів і явищ.

При роботі з текстами поезій Г. Аполлінера доречно буде розповісти учням, що саме цей поет першим відмовився від розділових знаків. Як пише Я. Парандовський у нарисах з цікавого літературознавства „Алхімія слова”, Аполлінерові „буцімто набридли протести редакторів і коректорів, що ніяк не хотіли помиритися з його примхливою розстановкою ком і крапок, і він перестав ними користуватися взагалі. Це значною мірою ускладнило сприйняття вірша, але в Аполлінера знайшлося багато послідовників, і декотрі з них пояснювали, що, прибираючи крапки й коми, вони дають вказівку: вірші слід читати монотонні, як псалми. То було непряме, можливо, неусвідомлене повернення світської поезії до її релігійних джерел” [65, с. 259].

На матеріалі вірша „Під мостом Мірабо” учням можна запропонувати такі завдання й запитання:

Прочитайте виразно вірш Гійома Аполлінера „Під мостом Мірабо”. Надбанням культури якої країни є цей вірш? Які власні назви іншомовного походження є у тексті? Що ви можете сказати про правила їх наголошування? Знайдіть мовні засоби творення поетичного тексту; поясніть особливості вживання слова в образному контексті:

Під мостом Мірабо струмує Сена

Так і любов

Біжить у тебе в мене

Журба і втіха крутнява шалена

Хай б'є годинник ніч настає

Минають дні а я ще є

Рука в руці постіймо очі в очі

Під мостом рук

Вода тече хлюпоче

Од вічних поглядів спочити хоче

Хай б'є годинник ніч настає

Минають дні а я ще є

Любов сплива як та вода бігуча

Любов сплива

Життя хода тягуча

Надія ж невгамовано жагуча

Хай б'є годинник ніч настає

Минають дні а я ще є

Минають дні години і хвилини

Мине любов

І знову не прилине

Під мостом Мірабо хай Сена плине

Хай б'є годинник ніч настає

Минають дні а я ще є.

У старших класах доцільно використовувати завдання не тільки щодо окремих слів чи групи слів, а й заохочувати учнів працювати з цілісними текстами, зокрема – з перекладами з французької літератури. Цікавим досвідом у цьому напрямку може стати проведення інтегрованих уроків з української мови та зарубіжної літератури.

4. 4. Вивчення французьких лексичних запозичень та зв'язків з французькою культурою в межах гурткової роботи або на позакласних заходах у ЗЗСО

Найширший простір можливостей для вивчення слів французького походження дає саме гурткова робота або позакласні заходи. Тут можна використати ті форми роботи, для яких не вистачає часу у рамках офіційної навчальної програми. Це різноманітні цікаві завдання поглибленого змісту, які включають елементи пошукової роботи, можливості аналізу текстів, різних джерел інформації. Завдання можуть бути евристичного та аналітичного характеру. Прикладом завдання евристичного типу можу бути таке:

Прочитайте, як у Французькому Республіканському календарі називали місяці: брюмер, вандем'єр, фример, нівоз, плювіоз, вантоз, жерміналь, октиді, ноніді, месидор, термідор, фруктидор. Чи відома вам історія виникнення цього календаря? За

допомогою „Словника іншомовних слів” розкрийте етимологію цих назв в зіставленні з назвами місяців в українській мові. Сформулюйте стислі висновки.

Завдання аналітичного типу має на меті виробити навички зіставної роботи зі словниками, напр.:

Проаналізуйте зміст словникових статей у різних словниках слів іншомовного походження; знайдіть спільні та відмінні частини; порівняйте, як подається значення французького запозичення у словниках різних років. Сформулюйте стислі висновки (матеріалом для аналізу є словники, названі в таблиці):

„Словник чужих слів” З. Кузеля й М. Чайковського (Чернівці, 1910 р.)	„Словник чужомовних слів” (Харків, 1932 р.,; Нью Йорк, 1955 р. – 2-е вид.)	„Словник іншомовних слів” за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука (Київ, 1974)
Абонамэнт <i>фр.</i> передплата з гори (на часописи), замовленє, підписка	Абонемент , <i>фр.</i> – наперед оплачене право користуватися з чогось певний час (напр.: з місця в театрі, їздити трамваєм, брати книжки з бібліотеки тощо)	АБОНЕМЕНТ (фр. abonnement) – документ на право обслуговування чи користування чим-небудь, а також саме право на це.
Валі́з[к]а <i>фр.</i> ручний куферок, покритий полотном або шкірою	Валіза , <i>фр.</i> – чемодан, покрита шкірою або полотном ручна скринька	ВАЛІЗА (фр. valise) – 1) Чемодан, ручна скринька. 2) Опечатаний поштовий мішок дипломатичного кур’єра
Деба́та <i>фр.</i> розправа, спір, обрада, дискусія	Дебати , <i>фр.</i> – обговорення справи, обмін думок на зборах, з’їздах, у суді тощо.	ДЕБАТИ (фр. débats, від débattre – сперечатися) – обмін думками на зборах, засіданні; дискусія
кабріюле́т <i>фр.</i> легкий візок на двох колесах	Кабріолет , <i>фр.</i> – кабретка; легенький двоколесий однокінний возик, подібний на біду	КАБРІОЛЕТ (фр. cabriolet, від cabrioler – стрибати) – 1) Легкий двоколісний однокінний екіпаж. 2) Кузов легкового автомобіля з відкидним верхом

Для поєднання зіставного аналізу значень у словниках різних років та словотвірного аналізу запозичених слів, дослідження способів адаптації французьких запозичень в українській мові, можна виконати таке завдання:

Порівняйте значення французьких запозичень в різних українських словниках іншомовної лексики - 1974 та 2006 років видання. Розгляньте будову слова і встановіть, за допомогою яких суфіксів запозичення адаптуються в

українській мові, формуючи своє словотвірне гніздо. Поміркуйте, чому одні слова розширили значення, вживання й від них утворилося чимало нових, похідних слів, а інші слова не виявили такої активності. Сформулюйте стислі висновки:

„Словник іншомовних слів” за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука (Київ, 1974)	„Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання” за ред. С. Я. Єрмоленко (Харків, 2006)
<p>ВІРА́Ж (фр. <i>virage</i>, від <i>virer</i> – повертатися, змінювати забарвлення) –</p> <p>1) Поворот. 2) Фігура пілотажу. 3) Ділянка шляху на повороті автомобільної дороги, на закругленні велотрека тощо. 4) Розчин для забарвлення фотографічних зображень (с. 161)</p>	<p>ВІРА́Ж¹, а, ч. 1. Фігура пілотажу із розвертанням літака на 360°. <i>Пілот виконав віраж.</i> 2. Рух по кривій літака, автомобіля і т. ін.; поворот. <i>Крутий віраж. Робити віражі.</i> 3. Ділянка дороги, велосипедного треку тощо на повороті, що має однобічний нахил усередину кривої напрямку руху. 4. <i>перен.</i> Зміна, поворот чого-небудь. <i>Сюжетні віражі. Віражі долі.</i></p> <p>Віражний. Віражува́ння, с. <i>Демонструвати віражування.</i> Віражува́ти, віра́жити. Здійснювати віражі. Літак віражує. <i>Птах віражує у повітрі.</i></p> <p>ВІРА́Ж² у, ч., <i>фот.</i> Хімічний розчин, у якому промивають відбитий фотознімок для надання йому бажаного забарвлення та закріплення отриманого зображення. <i>Віраж-фіксаж.</i></p> <p>Віра́жний. <i>Віражний розчин.</i> Віражува́ння. <i>Віражування знімків.</i> Віражува́ти. За допомогою віражу надавати знімкам, діапозитивам і кіноплівкам бажаного кольору та стійкості. <i>Фотоплір віражують у віраж-фіксажі.</i></p> <p>ВІРА́Ж-ФІКСА́Ж, у, ч., <i>фот.</i> Хімічний розчин солей, який надає бажаного забарвлення, зміни відтінку відбитого знімка, а також закріплює отримане після проявлення фотографічне зображення. <i>Зразки віраж-фіксажів</i> (с. 109–110)</p>
<p>ВІТРА́Ж (від фр. <i>vitrage</i> – вставляння шиб) – твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла; кольорове скло у вікнах, дверях, ширмах (с. 163)</p>	<p>ВІТРА́Ж, а, ч. Орнаментальна чи сюжетна декоративна композиція (у вікнах, дверях і т. ін.) із кольорового скла чи іншого матеріалу, що пропускає світло. <i>Яскравий вітраж. Художні вітражі. Старовинні вітражі. Автор вітража. Зробити вітраж.</i></p> <p>Вітражі́ст. Той, хто виготовляє вітражі. <i>Художник-вітражист.</i> Вітражі́стка. <i>Відома вітражистка.</i> Вітра́жний. <i>Вітражне скло</i> (с. 112)</p>
<p>ВОЛЬТИЖЕ́Р (фр. <i>voltigeur</i>) – спортсмен, гімнаст або акробат, який займається вольтижуванням (с. 165)</p>	<p>ВОЛЬТИЖУВА́ТИ, ую, уеш. Майстерно виконувати гімнастичні вправи на коні під час його бігу по колу.</p> <p>Вольтиже́р, а, ч. Вершник, що майстерно виконує гімнастичні вправи на коні, який швидко біжить по колу. <i>Виступ вольтижера.</i></p> <p>Вольтиже́рка. Вольтижува́льний. Вольтижува́ння. <i>Майстер вольтижування</i> (с. 113)</p>
<p>ВОЛОНТЕ́Р (фр. <i>volontaire</i>, від лат. <i>voluntarius</i> – доброволець) – особа, що добровільно вступила на військову службу; доброволець (с. 164)</p>	<p>ВОЛОНТЕ́Р, а, ч. 1. Доброволець військової служби. <i>Загони волонтерів. Записатися у волонтери. Стати волонтером.</i> 2. Той, хто добровільно бере участь в якійсь справі (новій, важкій, небезпечній для життя). <i>Волонтери благодійного закладу. Волонтери Червоного Хреста.</i></p> <p>Волонтерка. <i>Юна волонтерка.</i> Волонтерство. Волонтерський. <i>Волонтерський рух. Волонтерський загін</i> (с. 113)</p>

<p>ГАБІОН (фр. gabion, з італ. gabbione – велика клітка) – сітчастий ящик з дроту, заповнюваний камінням. Застосовують під час берегоукріплювальних робіт (с. 167)</p>	<p>ГАБІОН, а, ч. 1. Дротяний ящик, заповнений камінням чи галькою, який використовують для укріплення берегів, для захисту опор мостів тощо. 2. Бетонний блок, який використовують для складання невисокої греблі та інших гідротехнічних споруд (с. 115)</p>
<p>ГРОТЕСК (фр. grotesque, італ. grottesco – химерний, від grotta – печера) – 1) Первісно настінний живопис у давньоримських будинках-гротах. 2) Художній прийом у літературі й мистецтві, що ґрунтується на свідомому перебільшенні, контрастах реального й химерного, трагічного й комічного. 3) Назва друкарського шрифту. 4) Книжковий орнамент у вигляді переплетених химерних, чудернацьких зображень людей, тварин або рослин (с. 225)</p>	<p>ГРОТЕСК, у, ч. 1. Художній прийом у літературі та мистецтві, заснований на надмірному перебільшенні або применшенні зображуваного, на поєднанні різних контрастів, сполученні реального з фантастичним, трагічного з комічним, а також твір літератури чи мистецтва, що використовує цей прийом. 2. Ліпні настінні орнаменти із химерним поєднанням рослинних і тваринних форм, знайдені у XV–XVI ст. при розкопках у давньоримських підземних приміщеннях. 3. Назва друкарського шрифту. 4. Вид книжкового орнаменту у вигляді переплетених чудернацьких зображень людей, тварин чи рослин. Гротескний, Гротесковий. <i>Гротескний образ. Гротескова маска. Гротескне зображення.</i> Гротескність, ності, ж. <i>Гротескність ситуації.</i> Гротескно. Гротескно перебільшувати (с. 154)</p>
<p>ДРАЖЕ́ (фр. dragée) – 1) Сорт дрібних цукерок-кульок. 2) Форма ліків (с. 270)</p>	<p>ДРАЖЕ́, невідм., с. 1. Сорт дрібних цукерок округлої форми. <i>Шоколадне драже. Драже з родзинками. Драже з арахісом.</i> 2. Ліки або вітаміни округлої форми із солодкою або нейтральною оболонкою, що приховує неприємний смак медикамента (с. 193)</p>
<p>ЕЛІ́ТА (фр. elite – краще, добірне, від лат. eligo – вибираю) – 1) Гурток людей з пануючих верств буржуазного суспільства, мовляв, вибраних, найкращих. 2) Найкращі рослини, відібрані для виведення нових сортів; найдоброякісніше сортове насіння, найкращі за продуктивністю тварини в стаді даної породи. 3) <i>Переносно</i> – вибране, добірне військо, фахівці тощо (с. 293)</p>	<p>ЕЛІ́ТА, ж., збірн. 1. Найкращі екземпляри яких-небудь рослин або тварин, отримані в результаті селекції, які призначені для подальшого розмноження або виведення нових сортів. <i>Еліта картоплі.</i> 2. Гарантоване щодо чистосортності, найдоброякісніше сортове насіння, вирощуване селекційно-дослідними установами. <i>Насіння еліти.</i> 3. <i>перен.</i> Про людей, що виділяються серед інших своїм суспільним становищем, розумом, здібностями і т. ін.; привілейована верхівка суспільства або якої-небудь його частини. <i>Українська еліта. Мистецька еліта, Політична еліта. Творча еліта. Фінансова еліта. Інтелектуальна еліта.</i> Еліта́рний. Вибраний; доступний не для всіх, признач. для еліти; кращий, добірний. <i>Елітарне кіно. Елітарний рок-клуб. Елітарна клініка. Елітарний мікрорайон. Елітарна школа. Елітарна освіта. Елітарне мистецтво. Елітарний відбір дітей. Елітарні війська.</i> Еліта́рність, ності, ж. <i>Проблема елітарності.</i> Елі́тний. 1. Який є елітою або пов'язаний із нею; добірний, кращий. <i>Елітні сорти. Елітні породи.</i> 2. Який виводить еліту (у 1–2 знач.). <i>Елітне господарство.</i> 3. Те саме, що елітарний. <i>Елітний заклад. Елітне житло Елітна школа</i> (с. 213)</p>
<p>ЕСЕ́</p>	<p>ЕСЕ́, невідм., с., ЕСЕ́Й, ю, ч. Жанр філософської, естетичної,</p>

<p>(фр. <i>essai</i>, букв. – спроба) – короткі наукові, критичні та інші нариси, які відзначаються вишуканістю форми. Іноді термін „есе” вживають з іронічним відтінком (с. 306)</p>	<p>літературно-критичної, художньої, публіцистичної літератури, у якому поєднані вільна форма викладу з підкреслено індивідуальною позицією автора. <i>Філософське есе. Музикознавче есе. Есе про Шевченка. Писати есе.</i> Есеїст. Письменник-прозаїк, який пише в жанрі есе. <i>Видатний есеїст.</i> Есеїстика. <i>Сучасна есеїстика.</i> Есеїстичний. <i>Есеїстичний характер. Есеїстичний стиль викладу.</i> Есеїстка. <i>Популярна есеїстка (с. 223)</i></p>
---	---

Учням можна запропонувати завдання на більш близькі для них теми та беручи до уваги їхній стиль комунікації, залученість до соціальних мереж. Наприклад:

Прослухайте за посиланням пісню українського гурта Vivienne Mort „Голубка” (URL: <https://cutt.ly/HYld4WN>). Як перекладається назва гурту? Проаналізуйте слова пісні. Які французькі запозичення ви впізнали у тексті? Яку роль вони відіграють у тексті пісні?

Ще одна вправа подібного типу:

Прослухайте за посиланням пісню українського гурту «Мертвий Півень» і Каші Сальцової „Ми померем не в Парижі” (URL: <https://cutt.ly/oYlguUN>). Вірш якої поетеси взято за слова для цієї пісні? Перечитайте слова і визначте, які французькі запозичення використовує авторка? Який твір французької літератури непрямо згадує письменниця у вірші?

Знаючи, що учні багато часу проводять у соціальній мережі Instagram, її можна використати для гурткової роботи. Наприклад, вправа такого типу:

За поданим посиланням ознайомтеся з дописом Євгена Клопотенка (URL: <https://cutt.ly/OYljOBL>). Відредагуйте цей текст відповідно до норм сучасної літературної української мови. Які слова іншомовного походження ви знайшли у тексті? Запозичення з яких мов використовує автор? Які з них – французького походження? Якої сфери вони стосуються? Укладіть словничок слів іншомовного походження за цим текстом. Від використання яких із них можна відмовитися?

Отже, зміст і перелік вправ, які дають змогу всебічно застосувати матеріал запозичень з французької мови, є доволі широким. Учитель закладу загальної середньої освіти може залучати його при вивченні окремих тем на уроках української мови, під час гурткової або позакласної роботи. Усі завдання такого

типу сприяють розвиткові ключових компетентностей, передбачених навчальною програмою з української мови – „Спілкування іноземними мовами”.

4. 5. Висновки до розділу

Таким чином, існує велике різноманіття форм роботи, які можна використовувати у роботі з учнями у закладах загальної середньої освіти, вивчаючи іншомовні запозичення. Це завдання, які можна використовувати у межах окремих тем, які стосуються лексикології та поділу слів на групи за походженням, а також ті, які можливо використовувати при вивченні інших тем – фразеології, правил наголошення слів, багатозначності, правил написання власних назв тощо. Сфера вживання французьких запозичень настільки широка, що їх можна використовувати для формування нестандартних, цікавих завдань у межах гурткової роботи або загальношкільних заходів. Як дидактичні матеріали вчитель закладу загальної середньої освіти може використовувати фольклорні матеріали, твори класичної літератури, словники іншомовної лексики, твори сучасної літератури, дописи із соціальних мереж.

Таким чином, перекладні тексти – дуже важливий матеріал, який дає змогу пропонувати учням різноманітні види діяльності та розвивати культурну ерудицію. Використання завдань, які запропоновані у цьому розділі, у межах різних видів робіт сприятиме реалізації комплексної лінгвокультурної методики викладання української мови та літератури у закладах загальної середньої освіти.

ВИСНОВКИ

Усі країни світу розвиваються у взаємозв'язку та взаємно впливають на суспільні, економічні та культурні процеси одна одною. Уявити країну, яка мала би повністю ізольований культурний простір сьогодні неможливо. У зв'язку з інтеграційними та глобалізаційними процесами, люди в усьому світі слухають однакову музику, переглядають одні й ті ж фільми, читають класичні твори світової літератури та сучасні бестселери. А слова з мов різних народів взаємно проникають у мовні системи різних країн. Однак запозичення – це не лише надбання сучасного етапу історичного розвитку. Це закономірний та тривалий процес, адже контакти між країнами активізувалися ще з XV століття. Жодна мова не обходиться лише власним лексичним фондом і переймає лексичні одиниці з інших мов.

Щодо контактів українського та французького народів, то історики їх фіксують з XI століття, коли донька Ярослава Мудрого Анна одружилася з королем Франції Генріхом I. Саме з цього періоду і розпочався процес запозичення слів з французької мови українською, їх адаптація та пристосування до правил українського словотворення, граматики та фонетичної системи.

У **Розділі 1. Галліцизми у словниковому фонді сучасної української мови та в українській лексикографії** досліджено, що сьогодні запозичення з французької мови – найменш досліджена група запозичень. Поряд зі значною кількістю робіт, присвячених запозиченням з різних мов, маємо зовсім мало розвідок про функціонування галліцизмів в українській мові: загальне дослідження, присвячене запозиченням з романо-германських мов [9], адаптації власних назв французької мови в українській мові [11], розвідку про роль французьких запозичень у розвитку омонімії української мови [29], дослідження про особливості граматичного освоєння галліцизмів у сучасній українській літературній мові [31], досліджуються питання засвоєння галліцизмів в окремих сферах (фінансово-економічній [19], сільському

господарстві [32], музейній справі [99]). Але цього не достатньо для наукового опису та вивчення такого неоднорідного, динамічного і значного шару лексики в українській мові.

У **Розділі 2. Семантична і структурна характеристика галліцизмів, зафіксованих в українських словниках лексики іншомовного походження** проаналізовано корпус галліцизмів за трьома словниками слів іншомовного походження: „Словарем чужих слів” З. Кузелі та М. Чайковського (1910); „Словником чужомовних слів” І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трохименка (1932 / 1955); „Словником іншомовних слів” за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука (1974). Виявлено, що частка французьких запозичень у даних словниках знаходиться приблизно на рівні 10% від загальної кількості запозичень. Галліцизми в усіх трьох словниках згруповано за такими макрогрупами: 1) сфера загальної культури; 2) сфера побутової культури; 3) технічна термінологія; 4) військова сфера; 5) терміни суспільно-політичної сфери; 6) терміни фінансово-економічної сфери. За цими макрогрупами нами проаналізовано структуру французьких запозичень, представлених у словниках. Проведене дослідження показало, що структура галліцизмів є відносно сталою, суттєвих відсоткових змін у аналізованій структурі немає. Три сфери, які лідирують за кількістю слів в усіх трьох словниках:

- 1) сфера загальної культури;
- 2) сфера побутової культури;
- 3) технічна термінологія.

Невеликі зміни помічаємо у структурі словника 1932 року, де розширюється суспільно політична сфера. А також у словнику 1974 року, де зростає частка технічної термінології. Варто зазначити, що попри сталість макрогруп, значні зміни та оновлення лексики відбувається у складі кожної з них: частина термінів зникають у наступних словниках, натомість виникають нові підгрупи (наприклад, у словнику 1932 року знаходимо нові назви зі сфери спорту (*гантель, естафета, турнік*), назви днів і місяців французького республіканського календаря (*вандем'єр, брюмер, фруктидор*) та ін.). Також

зміни помічаємо у словнику 1974 року, французькі запозичення якого оновилися на 47% порівняно зі словниками попередніх періодів – тут збільшується частка термінів технічної сфери та наукової термінології. Це і агрокультура, і біоінженерія, і біологія, і точні науки.

У Розділі 3. *Сталі вислови і звороти французької мови в текстовому використанні та в українській лексикографії* проаналізовано нетранслітеровані французькі слова і звороти, які фіксуються у словниках іншомовної лексики у спеціальних реєстрах. Дослідження продемонструвало, що такі слова та вирази стосуються переважно товариського життя, стосунків між людьми, емоційної сфери. Наведені звороти мають ознаки фразеологічних виразів – фразеологічні єдності, фразеологічні сполуки, прислів'я та приказки, афоризми відомих осіб та революційні гасла. Як впліталися нетранслітеровані слова та звороти в українську мову досліджено на прикладі епістолярних текстів – листування Лесі Українки, а також у перекладних творах світової літератури. Виявлено, що ця традиція збереглася і в сучасних творах масової літератури. Сьогодні такі нетранслітеровані вкраплення виконують роль інструментів творення образності художнього тексту – створюють відповідний настрій, шарм, атмосферу.

У Розділі 4. *Запозичення з французької мови та переклади з французької літератури як складники формування комплексної методики викладання української мови в ЗЗСО*) показано практичний аспект проведеного дослідження. Доведено, що вивчення даної групи лексики на уроках української мови та літератури є цінним для формування загальнокультурної компетенції учнів закладів загальної середньої освіти, формування їх культурної ерудиції, засвоєння правил правильного вживання, наголошення, правопису слів французького походження. Для цього сформовано ряд вправ-зразків, які вчитель загальної середньої освіти може пропонувати до виконання учням на уроках української мови та літератури, у межах організації гурткової роботи чи проведення загальношкільних, позаурочних заходів. Як мовний матеріал використано: 1) фольклорні твори – французькі прислів'я і приказки,

українську та французьку казку з подібним сюжетом, 2) запозичення зі словників іншомовної лексики різних періодів для формування конкретних вправ з тем шкільної програми з української мови для учнів різних класів; 3) сучасні матеріали – тексти пісень, відео та дописи у соціальних мережах відомих блогерів, у яких фігурують слова французького походження.

Таким чином, дослідження слів французького походження, окрім наукового потенціалу, має великий практичний аспект. Оскільки ця лексика постійно оновлюється, окремі слова актуалізуються у наш час, розширюється сфера їх вживання, її необхідно вивчати як з позицій лінгвістики, так і з позицій можливості практичного використання результатів проведених досліджень у процесі викладання української мови у закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверьянова Ю. Ю. Иноязычные вкрапления французского происхождения в русских медийных текстах. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2017. № 1. С. 184–190.
2. Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна: монографія. Київ: Рідна мова, 1999. 450 с.
3. Архипенко Л. М. Своєрідність сучасної мовної ситуації процесу запозичення англіцизмів. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 49, Т. 1. С. 75–76. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/74054> (дата звернення: 15.10.2021).
4. Балашова И. Г. Об идеографировании лексического минимума в учебном тематическом словаре. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 49, Т. 1. С. 156–159. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/74069> (дата звернення: 15.10.2021).
5. Баракатова Н. А. Семантика невідмінюваних субстантивних запозичень з романо-германських мов. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: V Международная научная конференция (Днепропетровск, ДНУ им. Олесья Гончара, 7–8 апреля 2011 г.): материалы / Составитель Т. С. Пристайко*. Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2011. С. 23–24.
6. Бойчук І. В. Адаптація французьких онімів в українській та російській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Донецьк, 2002. 16 с.
7. Будняк Д. В. Полонизмы в современном украинском литературном языке: Автореф. дисс. ... докт. филолог. наук: 10.02.02. Київ, 1991. 53 с.
8. Бурячок А. А. Лексика сучасної української мови з погляду її походження // Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За загальною редакцією акад. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. С. 101–150.
9. Височина В. А., Семенова Н. А. Німецькі слова в українській мові. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови*:

- збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ДДУ, 1986. С. 79–85.
10. Габдреева Н. В. Разновременные переводы как источник изучения французских заимствований XIX века. *Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода*. 2014. № 1. С. 171–177.
 11. Габдреева Н. В., Агеева А. В. Русско-французские языковые контакты: процесс заимствования и ассимиляции как следствие межкультурной коммуникации. *Коммуникативные исследования*. 2014. № 1. С. 221–232.
 12. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: «Вища школа», 1985. 360 с.
 13. Гаращенко Л. Фонетико-графічне освоєння галліцизмів у сучасній українській фінансово-економічній термінології. URL: <https://cutt.ly/sRi6hYZ> (дата звернення: 15.10.2021).
 14. Гарлицька Т. С. Лексико-фразеологічне розмаїття мови сучасного міста: соціолінгвістичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. Херсон, 2016. Вип. 3. С. 81–86.
 15. Гордеева Л. Французский язык и литературная норма XIX века: влияние двуязычной личности на формирование норм в русском языке (на материале творчества А. С. Пушкина). *Филология и культура. Philology and culture*. 2018. №1(51). С. 49–56.
 16. Горещкий П. Н. Історія української лексикографії. Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1963. 243 с.
 17. Гориславец К. С. Еволюція словників іншомовних слів української мови за часів СРСР: нова традиція чи розрив із традицією? *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича: зб. наук. праць / за ред. Бунчука Б. І.* Чернівці: Рута, 2008. Серія «Слов'янська філологія». Вип. 312–313. С. 309–324.
 18. Гориславец К. С. Семантичні зсуви у словниках чужомовних слів (на матеріалі словників 70–90-х рр. XX ст.) *Наукові записки НАУКМА: зб. наук. праць / за ред. В. С. Брюховецького*. Київ: Вид. дім «КМ Академія».

2008. Т. 85: *Філологічні науки*. С. 15–20.
19. Гориславець К. С. Словники іншомовного походження у контексті української лексикографії кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Наукові записки НАУКМА: зб. наук. праць / за ред. В. С. Брюховецького*. Київ: Вид. дім «КМ Академія». 2006. Т. 60: *Філологічні науки*. С. 14–21.
20. Гудима Н. В. Класифікація основних типів запозичень у сучасній українській літературній мові. *Наук. праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. 20. С. 147–151.
21. Демська-Кульчицька О. М. Лексикографія: між ремеслом і наукою. *Наукові записки НАУКМА: зб. наук. праць / за ред. В. С. Брюховецького*. Київ: Вид. дім «КМ Академія». 2008. Т. 85: *Філологічні науки*. С. 3–9.
22. Дутка О. Я Роль французьких запозичень у розвитку омонімії української мови. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70) № 2. Ч. 1. 2020. С. 7–11.
23. Ємельянова Є. С. Морфологічна адаптація галліцизмів у сучасній українській сільськогосподарській термінології. *Культура народів Причорномор'я*. URL: <https://cutt.ly/8RiJq3Y> (дата звернення 15.10.2021).
24. Ємельянова Є. С. Особливості граматичного освоєння галліцизмів у сучасній українській літературній мові. URL: <https://cutt.ly/1RiPflQ> (дата звернення 15.10.2021).
25. Ємельянова Є. С. Тенденції і проблеми стандартизації термінів-галліцизмів сучасної терміносистеми АПК. ББК 81.41 Л 43. 2017. № 51. URL: <https://cutt.ly/HRi8gf2> (дата звернення: 15.10.2021).
26. Задорожний В. Жива сув'язь духовності // Словник чужомовних слів / За ред. О. Бадана-Яворенка (укладачі І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський, М. Трохименко). Харків – Київ: УРЕ, 1932, 532 с. 2-е перероблене вид., Нью-Йорк: В-во Михайла Борецького, 1955, 8+532. Репринт 2-го вид. Київ: Музей Івана Гончара; видавнича фірма «Родовід», 1996. С. 5–8.
27. Задорожний В. Б. Принципи визначення правил транскрипції іншомовних

- слів засобами української графіки. *Другий Міжнародний конгрес україністів*. Мовознавство. 2000. № 2–3. С. 66–73.
28. Заваруєва І. І. Словарная статья как лексикографический портрет слова в электронных словарях. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: V Международная научная конференция (Днепропетровск, ДНУ им. Олесь Гончара, 7–8 апреля 2011 г.): материалы / Составитель Т. С. Пристайко*. Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2011. С. 139–141.
29. Іванишин В. Мова і нація: тези про місце і роль мови в національному відродженні України / за ред. Я. Радевича-Винницького. Дрогобич: Відродження, Вип. 4. 1994. 208 с.
30. Калинина М. А. Структурно-семантическая организация хореографической терминологии в русском языке (на материале галлицизмов и франкоязычных варваризмов). *Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика»*. 2018. Т. 15. № 2. С. 38–42.
31. Кацімон О. А. Теоретичні і практичні аспекти діяльності українських мовознавців на Буковині в кінці ХІХ - на початку ХХ ст.: дис. на здобуття наук, ступеня канд. філ. наук. 10.02.01 „Українська мова”. Чернівці, 2010. 287 с.
32. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень): Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 2000. 19 с.
33. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: Дім Дмитра Бураго, 2008. 434 с.
34. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Видання третє, доповнене і перероблене. Київ: Вища школа, 1987. 352 с.
35. Коваль А. П. Пригоди слова: наук.-популярн. видання. Київ: «Радянська школа», 1985. 213 с.
36. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній

- мові / 2-е вид. Київ: «Вища школа», 1975. 335 с.
37. Коць Т. А. До проблеми лексичної норми сучасної української літературної мови. *Мовознавство*, науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2009. № 1. С. 70–75.
38. Кочан І. Дослідження іншомовних запозичень в українській мові (історія, проблеми, здобутки). *Вісник Львівського національного університету*. Львів, Вип. 38. Ч. II. Серія «Філологічна». 2006. С. 97–103.
39. Кочан І. М. Українське термінознавство: вчора, сьогодні, завтра. *Мовознавство*, 2017. № 6. С. 44–53.
40. Крысин Л. П. О некоторых изменениях в русском языке конца XX века. *Исследования по славянским языкам: Материалы і тези міжнародн. наук, конф.* № 5. Сеул. 2000. С. 63–91.
41. Крысин Л. П. Языковые заимствование как проблема диахронической социолингвистики. *Диахроническая социолингвистика* / Под. ред. В. К. Журавлёва. Москва, 1993. С. 74–78.
42. Крутенко О. В. Формування ключових компетентностей учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Загальнокультурна компетентність: науково-методичний посібник. Черкаси: ЧОПООП, 2014. 68 с.
43. Кузеля З. Історичний розвиток і сучасний стан українського словникарства (Про значення словників і їх ролі в культурному житті). *Збірник на пошану Зенона Кузеля*. Записки НТШ. Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962. С. 217–235.
44. Кульчицька Т. Ю. Українська лексикографія XIX – XX ст.: бібліогр. покажч. Львів, 1999. 359 с.
45. Лагутіна А. В. Синонімія слова і словосполучення. *Мовознавство*. 1973. № 3. С. 34–42.
46. Ливрінц К. Е. Запозичення медичної термінології з французької мови в угорську. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2011. Вип. 9. С. 277–282.

- 47.Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології: автореф дис. ... канд.. філолог. наук. 10.02. 01 „Українська мова” Харків, 1999. 21 с.
- 48.Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова. Харків: Вища шк., 1977. 114 с.
- 49.Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови: Семантична структура слова. Харків, 1997. 132 с.
- 50.Лях В. О. Характеристика різновидів галліцизмів у складі сучасної української мови. *Маріупольський молодіжний науковий форум: традиційні й новітні аспекти дослідження і викладання іноземних мов і літератури*: Матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів і молодих учених. 2015. № 79. URL: <https://cutt.ly/IRoWdDr> (дата звернення: 15.10.2021).
- 51.Малахова Ю. Кодифікація японських запозичень у словниках. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Східні мови та література*. 2009. № 14. С. 25–28.
- 52.Мартянова Є. П. Лексичні запозичення українського походження в сучасній французькій мові. *Питання історичного розвитку української мови*. Харків, 1963. С. 298–315.
- 53.Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. Харків, 1982. 232 с.
- 54.Метинська І. Б., Наконечна Г. В. Словники як джерела унормованої та застандартизованої комп’ютерної термінології (90-ті роки ХХ ст. – перші десятиліття ХХІ ст.) *Український смисл*. 2019. № 1. С. 168–177.
- 55.Миславський В. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми. Харків, 2007. 328 с.
- 56.Навчальна програма з української мови для 5-9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804 URL: <https://cutt.ly/vYL5ZS2> (дата звернення 20.11.2021)

57. Навчальна програма з української мови (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року. URL: <https://cutt.ly/yYL5Q6s> (дата звернення 20.11.2021)
58. Найновіші правила українського правопису. Передрук з Київського Видання 1921 року. Рівне на Волині, 1921. 19 с.
59. Наливайко Д. С. „Суб’єктивна епопея” Марселя Пруста [Передмова] // Пруст М. У пошуках утраченого часу. На Сваннову сторону: роман / М. Пруст; пер. з фр. та примітки А. Перепаді; передмова Д. С. Наливайка; худож.-ілюстратор І. І. Яхін. Київ: Золоті Ворота, 2012. С. 3–18.
60. Нечитайло О. І. Синоними как средство лексикографической интерпретации слова (на материале украинских словарей): Автореф. дис ... канд. филол. наук. 10.02.01 „Українська мова” Київ, 1983. 25 с.
61. Нечитайло О. І. Синоніми в лексикографії. Київ: Наукова думка, 1987. 132 с.
62. Нечитайло О. І. Синоніми як засіб розкриття значення слова. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 82–86.
63. Огієнко І. Український тилістичний словник: підручна книжка для вивчення української літературної мови. Львів, 1924. 496 с.
64. Ожегов С. І. Заметки о словах. *Бонбоньерка* или *бомбоньерка?* // С. І. Ожегов. Лексикология. Лексикография. Культура речи. Москва: «Высшая школа», 1974. С. 339.
65. Парандовський Я. Алхімія слова / Переклав з польської Юрій Попсусько. Київ: «Дніпро», 1991. 374 с. [Серія „Цікаве літературознавство”].
66. Пиц Т. До історії запозичень німецьких запозичених слів в українській мові. *Українська мова: мовознавчий журнал*. Дрогобич, 2013. № 2. С. 84–99 с.
67. Півньова Л. В. Адаптація в українській термінології іншомовних лексем на позначення засобів розміщення туристів. *Термінологічний вісник*, 2013.

- Вип. 2(2). С. 157–161.
68. Пономарів О. Д. Лексика грецького походження в українській мові. Київ: Просвіта, 2005. 127 с.
69. Потаніна А. Нетранслітеровані фразеологічні звороти французької мови в українських словниках іншомовної лексики. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (20–21 квітня 2021 року)*. Філологічний факультет. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. с. 181-182.
70. Регушевський Є. С. Перифрази в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1984. № 4. С. 41–42.
71. Рильський М. Т. Зібрання творів у 20 т. / редкол.: Л. М. Новиченко (голова) та ін. Т. 16: Фольклористика, теорія перекладу / упоряд. та приміт. Г. М. Колесника та ін.; ред. тому: О. І. Дей, В. М. Русанівський. К.: Наук. думка, 1987. 600 с.
72. Рудакова Т. М. Функціонування соціально-економічної лексики англomовного походження в українських засобах масової інформації кінця ХХ – початку ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 „Українська мова”. Луганськ, 2009. 19 с.
73. Самійленко В. Чужомовні слова в українській мові. Київ: Шлях, б. р. 16 с.
74. Семчинський С. В. Галліцизм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 92.
75. Сідакова Н. В. О роли франкоязычных заимствований в лексикологической системе русского языка. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2018. Т. 7. № 2(23). С. 96–100.
76. Скаб М. В. Українська етимологія: питання теорії та практики: навч.-метод. посіб. Чернівці: Рута, 2011. 160 с.
77. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ: Наук. думка, 1973. 280 с.
78. Словар чужих слів: 12000 слів чужого походження в українській мові / Зібр. Кузеля З., Чайковський М. / За ред. Кузеля З. Чернівці, 1910. 368 с.

- 79.Солодовник Д. Використання іншомовних слів у газеті «День». *ЗМІ та демократичний розвиток України: збірник матеріалів III Всеукр. конф. студентів та молодих дослідників, 20 березня 2018 р., Львів. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 178–184.*
- 80.Солтис Т. С. Загальнокультурна грамотність як одна з ключових компетентностей нової української школи. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Перспективи розвитку науки: українська та іноземна мова»* (Кривий Ріг, 02 грудня 2020 р.). URL: <https://cutt.ly/FYGSocZ> (дата звернення 25.11.2021).
- 81.Сташкевич І. А., Лоїк Анумедем. Лексичні запозичення з французької мови у різних сферах використання. Diss. ВНТУ, 2018. URL: <https://cutt.ly/pRonDFK> (дата звернення: 15.10.2021).
- 82.Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Біла Церква: «Авторитет», 2019. 198 с.
- 83.Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ: Пугач. 2-ге видання, 2005. 387 с.
- 84.Сулима С. П. Запозичення з англійської мови в українській мові першої половини ХХ ст. (на матеріалі текстових та лексикографічних джерел): дипломна робота рівня вищої освіти магістр, 035.01 «Філологія. (українська мова та література)». Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2020. 196 с.
- 85.Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко та ін. К.: Знання, 2010. 270 с.
- 86.Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень. *НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні* / уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
- 87.Сучасний словник-мінімум іншомовних слів: Близько 9000 слів / уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2008. 798 с.
- 88.Ткач Л. О., Прокопова А. Ю., Марко І. В. До історії опрацювання

- англізмів в українській лексикографії (за матеріалами „Словаря чужих слів” З. Кузелі й М. Чайковського, Чернівці, 1910) / *Лінгвістика* : зб. наук. праць / за ред. К. Д. Глуховцевої. Старобільськ: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. № 1 (36). С. 42–68.
89. Ткач Л. О., Сулима С. П. Запозичення з англійської мови в українських словниках іншомовної лексики *Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (26 листопада 2020 року) / за ред. І. В. Ковальчук, В. Л. Поліщук. Острог: Вид-во НаУОА, 2020, с. 56–63.
90. Ткач Л. О. „Словар чужих слів” Зенона Кузелі і Миколи Чайковського як пам’ятка української лексикографії (до 100-річчя першого видання). *Лінгвістика*: Збірник наук. праць. Випуск № 1(19). Луганськ, 2010. С. 40–54.
91. Ткаченко О.Б. «Іноземний світ» Лесі Українки. *Культура слова*. 1990. Вип. 39. С. 10–20.
92. Тодор О. Французькі запозичення. *Культура слова*. 2002. Вип. 60. С. 11–15.
93. Тодор О. Г. Явища семантичної трансформації та стилістичної транспозиції в українській мові 90-х рр. ХХ століття. *Наукові записки*. 2003. Том 22. Ч. I. С. 13–16.
94. Топчій Ю. М. Граматична адаптація субстантивних галліцизмів в українській мові (аспект родової маркованості). *Література та культура Полісся*. 2008. № 43. С. 151–159. URL: <https://cutt.ly/nRi1gRj> (дата звернення: 15.10.2021).
95. Топчій Ю. М. Джерела лексичних галліцизмів в українській мові. *Вісник Черкаського університету*. Серія „Філологічні науки”. 2009. № 169. С. 65–69. URL: <https://cutt.ly/KRoRCPs> (дата звернення: 15.10.2021)
96. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.: друге видання. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
97. Український правопис. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 3-тє вид., випр. й доп. Київ: Наукова думка, 1990. 240 с.

98. Український правопис. Українська національна комісія з питань правопису. Київ, 2019. 282 с.
99. Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису». Ред.-упоряд. О. О. Тараненко. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. 181 с.
100. Українсько-французько-англійський міжвидовий словник з тактики та логістики. Dictionnaire interamées de termes tactiques et logistiques ukrainien-français-anglais: [в 2-х т.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Військовий ін-т, Центр розробки Доктрини застосування Збройних Сил Французької Республіки; / За ред. В. В. Балабіна та Р. Гардера. Київ: Логос, 2007. 651 с.
101. Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Львів: Свічадо, 2009. 120 с.
102. Фенюк Л. Д. Інтернаціоналізми французького походження в англійській та українській мовах (на матеріалі суспільно-політичної лексики). *Закарпатські філологічні студії*. 2016. Вип. 4. Том 1. С. 90–94.
103. Фецько І. Місце галліцизмів у терміносистемі фахівців музейної справи. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. №68. С. 23-29. URL: <https://cutt.ly/HRiMPhi> (дата звернення: 15.10.2021).
104. Цвіток В. Б. Загальнокультурна компетенція. *Національна освітня платформа Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/zagalnokulturna-kompetencia-54979.html> (дата звернення 26.11.2021).
105. Циганкова З. Неологізми-запозичення в романах постфеміністичного жанру. *Мова і культура*. №16. т. 6. 2013. С. 151-156. URL: <https://cutt.ly/IRoIoNd> (дата звернення: 15.10.2021).
106. Ціхоцький І., Левчук О. Лексикологія сучасної української літературної мови (Практикум): Навчально-методичний посібник для студентів I курсу філологічного факультету. Львів, 2014. 258 с.
107. Чак Є. Таємниці слова: 4-е видання, доповнене. Київ: «Веселка», 1991. 220 с.

108. Чак Є. Д. Складні випадки українського слововживання. Видання 2-е, доповнене / відп. ред. доктор філолог. наук М. А. Жовтобрюх. Київ: «Радянська школа», 1969. 219 с.
109. Чурсіна Л. В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Харків: Харківський держ. ун-т., 1998. 18 с.
110. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: Вид-во «Молоде Життя», 1951. 404 с. [Наукове товариство ім. Шевченка; Бібліотека українознавства, Ч. 3].
111. Шпак К. Вступне слово *Французькі прислів'я і приказки*: Збірник. Перекл. з франц. Ю. Лісняк; Упорядкування, вступне слово К. Шпак. Київ: «Дніпро», 1980. С. 5–8. (Серія „Мудрість народна”).
112. Яценко Т. О. Розвиток загальнокультурної компетентності учнів 11 класу засобами підручника української літератури Концептуальні засади компетентнісного навчання української мови. Електронна бібліотека НАПН України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716321/> (дата звернення 25.11.2021).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Лексикографічні джерела

1. Академічний тлумачний словник української мови: *онлайн версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970-1980)*. URL: sum.in.ua (дата звернення: 15.10.2021).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / За ред. В. Т. Бусела. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.
3. Миславський В. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми. Харків, 2007. 328 с.
4. Огієнко І. (митр. Іларіон) Етимологічно-семантичний словник української мови: У 4 томах / за ред. Ю. Мулика-Луцика. Вінніпег: Волинь, 1979-1995. 365 + 400 + 416 + 557 с.
5. Словар чужих слів: 12000 слів чужого походження в українській мові / Збір. Кузеля З., Чайковський М. / За ред. Кузеля З. Чернівці, 1910. 368 с.
6. Словарь иностранных слов / Под редакцией И. В. Лёхина и проф. Ф. Н. Петрова /3-е переработанное и дополненное изд. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1949. – 805 с.
7. Словник іншомовних слів / За ред. члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. Київ: Головна редакція Української Радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1974. 776 с.
8. Словник іншомовних слів / За ред. академіка АН УРСР О. С. Мельничука. Видання друге, випавлене і доповнене. Київ: Головна редакція Української Радянської енциклопедії, 1985. 968 с.
9. Словник іншомовних слів / Під ред. І. В. Лёхіна і проф. Ф. М. Петрова. Київ: Державне вид-во політичної літератури УРСР, 1951. 764 с.
10. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленка. Харків: Фоліо, 2006.

11. Словник чужомовних слів / За ред. О. Бадана-Яворенка (укладачі І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський, М. Трохименко). Харків – Київ: УРЕ, 1932, 532 с. 2-е перероблене вид., Нью-Йорк: В-во Михайла Борецького, 1955, 8+532. Репринт 2-го вид. Київ: Музей Івана Гончара; видавнича фірма «Родовід», 1996. 6+8+535 с.

12. Сучасний словник-мінімум іншомовних слів: Близько 9000 слів / Уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2008. 798 с.

13. Українсько-французько-англійський міжвидовий словник з тактики та логістики. Dictionnaire interarmées de termes tactiques et logistiques ukrainien-français-anglais: [в 2-х т.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Військовий ін-т, Центр розробки Доктрини застосування Збройних Сил Французької Республіки; / за ред. В. В. Балабіна та Р. Гардера. Київ: Логос, 2007. 651 с.

II. Текстові джерела

1. Антологія. Сузір'я французької поезії. Переклади і переспіви Миколи Терещенка. Том перший. Київ: Дніпро. 1971. 439 с.
2. Антологія. Сузір'я французької поезії. Переклади і переспіви Миколи Терещенка. Том другий. Київ: Дніпро. 1971. 430 с.
3. Аполлінер Г. Поезії. Київ: Дніпро, 1984. 231 с. [Серія „Перлини світової лірики”].
4. Беранже Ж.-П. Пісні. Київ: Дніпро, 1970. 226 с. [Серія „Перлини світової лірики”].
5. Верлен П. Лірика. Київ: Дніпро, 1968. 184 с. [Серія „Перлини світової лірики”].
6. Верхарн Е. Вибране. Київ: Дніпро, 1966. 229 с. [Серія „Перлини світової лірики”].
7. Гюго В. Поезії. Київ: Дніпро, 1978. 234 с. [Серія „Перлини світової лірики”].
8. Елюар П. Поезії. Київ: Дніпро, 1975. 266 с. [Серія „Перлини світової лірики”].
9. Мейл П. Рік у Провансі. Київ: Vivat, 2020. 256 с.

10. Пруст М. У пошуках утраченого часу. На Сваннову сторону: роман / М. Пруст; пер. з фр. та примітки А. Перепаді; передмова Д. С. Наливайка; худож.-ілюстратор І. І. Яхін. Київ: Золоті Ворота, 2012. 380 с.
11. Роллан Р. Кола Брюньон. Серія Вершини світового письменства. Київ: Дніпро, 1971. 212 с.
12. Теккерей В. М. Ярмарок Суети. Книга 1. Київ: Дніпро, 1979. 407 с. [Серія „Вершини світового письменства”].
13. Теккерей В. М. Ярмарок Суети. Книга 2. Київ: Дніпро, 1979. 386 с. [Серія „Вершини світового письменства”].
14. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876–1897). Київ: Наукова думка. 1978. 544 с.
15. Фоєр Дж. С. Страшенно голосно і невимовно близько. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 384 с.
16. Французькі народні казки Київ: Веселка, 1982. 151 с. [Серія „Казки народів світу”].
17. Французькі прислів'я і приказки Київ: Дніпро, 1980. 126 с. [Серія „Мудрість народна”].

АНОТАЦІЯ

Потаніна А. Т. Запозичення з французької мови і переклади з французької літератури в контексті лінгвокультурного підходу до вивчення української мови в ЗЗСО. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, Чернівці, 2021

Мета магістерської роботи – розкрити дидактичний потенціал запозичень з французької мови та перекладів з французької літератури для застосування в комплексній методиці викладання української мови в ЗЗСО, що передбачає: 1) вивчення лексичного і фразеологічного фонду української мови та перекладів з французької літератури в контексті міжкультурних зв'язків, 2) набуття знань та навичок нормативного вживання в сучасній українській мові запозичень з французької мови, 3) ознайомлення з історією та дискусійними моментами в їх правописній та граматичній адаптації, 4) ознайомлення з методикою лексикографічного опрацювання запозичень з французької мови на матеріалі українських словників лексики іншомовного походження; 5) розширення мовно-культурної ерудиції учнів ЗЗСО та набуття загальнокультурної компетентності.

Об'єктом дослідження послужили: запозичення з французької мови (галліцизми) у словникових реєстрах та списках нетранслітерованих слів і зворотів, зафіксовані в українській лексикографії ХХ – початку ХХІ ст.; нетранслітеровані звороти французької мови в авторських текстах українських письменників (зокрема – в епістолярії Лесі Українки); переклади українською мовою французького фольклору та творів французької літератури тощо.

Предмет дослідження становлять: семантика, структура та адаптація галліцизмів у сучасній українській мові та переклади з французької літератури як мовний матеріал для реалізації комплексної лінгвокультурної методики викладання української мови в ЗЗСО.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві та лінгводидактиці галліцизми, засвоєні в українську мову,

розглянуті на різнобічній джерельній базі (лексикографія, епістолярні тексти, белетристика) як компактна, динамічна і необхідна частина лексики і фразеології сучасної української літературної мови, а перекладні тексти запропоновані для практичного використання на уроках української мови та в гуртковій роботі над підвищенням рівня мовно-культурної компетенції та мовленнєвих навичок.

Методи дослідження. Для досягнення мети магістерської роботи було застосовано такі наукові методи: *описовий* – для аналізу та огляду наукових праць з питань функціонування слів іншомовного походження в українській мові, характеристики тематичних груп лексичних галліцизмів, семантики фразеологічних галліцизмів; *зіставний* – для аналізу семантичної структури, словотвірних зв'язків та графічного відтворення лексичних галліцизмів у словниках іншомовної лексики, що вийшли друком у різні періоди розвитку української мови та української лексикографії; *компонентного аналізу* – для аналізу семантичної структури галліцизмів, її розвитку та динаміки в українській літературній мові ХХ – початку ХХІ ст.; *статистичний* – для кількісно-змістової характеристики галліцизмів у реєстрах різних словників іншомовної лексики та опису динамічних процесів у цій групі запозичень; *евристичний* – для вибору й аналізу текстів, які в сучасній українській культурі засвідчують її зв'язки з французькою та іншими західноєвропейськими культурами й можуть бути успішно використані при застосуванні комплексної лінгвокультурної методики вивчення української мови та літератури.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (**Розділ 1.** *Галліцизми у словниковому фонді сучасної української мови та в українській лексикографії;* **Розділ 2.** *Семантична і структурна характеристика галліцизмів, зафіксованих в українських словниках лексики іншомовного походження;* **Розділ 3.** *Сталі вислови і звороти французької мови в текстовому використанні та в українській лексикографії;* **Розділ 4.** *Запозичення з французької мови та переклади з французької літератури як складники формування комплексної методики викладання української мови в*

ЗЗСО); висновків до розділів; загальних висновків; списку використаної літератури (112 позицій); списку використаних джерел (30 позицій); додатків, що ілюструють фактичну базу дослідження, сформовану методом суцільної вибірки запозичень з французької мови, поданих в українських словниках лексики іншомовного походження (**Додаток 1.** *Лексичні запозичення з французької мови у „Словарі чужих слів” З. Кузелі та М. Чайковського (1910); Додаток 2.* *Лексичні запозичення з французької мови у „Словнику чужомовних слів” І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трохименка (1932 / 1955); Додаток 3.* *Лексичні запозичення з французької мови у „Словнику іншомовних слів” за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука (1974); Додаток 4.* *Нетранслітеровані слова і вирази французького походження, вживані в латинському написанні).*

Перспектива дослідження запозичень з французької мови та перекладів українською мовою творів французької літератури й використання мовного матеріалу такого типу при викладанні філологічних дисциплін у закладах загальної середньої освіти полягає в можливості поширення цього досвіду й на вивчення й використання інших груп запозичених одиниць лексико-фразеологічного рівня сучасної української мови, розкриття їх ролі у формуванні словникового та фразеологічного багатства української та інших слов'янських мов. Перспективним для зіставного аналізу й спостережень над розвитком семантики запозичень вважаємо залучення новітніх словників запозиченої лексики в українській та інших слов'янських мовах.

Результати кваліфікаційної роботи в описі тематичних та лексико-семантичних груп галліцизмів можуть бути використані для експериментальних досліджень словникового запасу та мовленнєвих компетенцій учнів різних вікових груп з метою виявлення проблемних моментів у навичках написання, відмінювання, слововживання, сприйняття й розрізнення лексичного значення запозичень з французької мови та підготовки методичних рекомендацій для покращення мовних знань та умінь учнів ЗЗСО.

Ключові слова: галліцизми; лексичний фонд української мови; лексичні запозичення з французької мови в українській мові; фразеологічні запозичення з французької мови в українській мові; українська лексикографія ХХ ст.; „Словар чужих слів” З. Кузелі та М. Чайковського (1910); „Словник чужомовних слів” І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського, М. Трохименка (1932 / 1955); „Словник іншомовних слів” за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука (1974); комплексна лінгвокультурна методика вивчення української мови в ЗЗСО.

SUMMARY

Potanina A. T. French lexical borrowings in the Ukrainian language and translations from the French literature in the context of the linguistic and cultural approach to learning the Ukrainian language in general secondary education institutions. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi, 2021.

The aim of the master's thesis is to reveal didactic potential of the French lexical borrowings in the Ukrainian language and translations from the French literature for using integrated Ukrainian language teaching methodology in general secondary education institutions, which provides: 1) study of the lexical and phraseological funds of the Ukrainian language and translations from the French literature in the context of intercultural relations, 2) the acquisition of knowledge and skills of normative use French lexical borrowings in modern Ukrainian language, 3) review the history and discussion points of spelling and grammatical adaptation, 4) acquaintance with the methods of lexicographic research of borrowings from the French language on the Ukrainian dictionaries of foreign vocabulary, 5) development of students' linguistic and cultural erudition in general secondary education institutions and acquisition of general cultural competence.

The object of the research is French lexical borrowings (Gallicisms) in dictionary registers and untranslated lists of words and phrases, which are recorded in the Ukrainian lexicography of the XX – early XXI centuries; untranslated phrases of the French language in the author's texts of Ukrainian writers (particularly – in epistolary texts of Lesya Ukrainka); Ukrainian translations of the French folklore and French literature, etc.

The subject of the research is semantics, structure and adaptation of Gallicisms in modern Ukrainian language and translations from the French literature as a language basis for implementation of integrated linguistic and cultural Ukrainian language teaching methodology in general secondary education institutions.

Novelty of the research is that Gallicisms, which are adapted to the Ukrainian language, studied on a variety of source bases (lexicography, epistolary texts, fiction) as a compact, dynamic and necessary part of the vocabulary and phraseology of modern Ukrainian literary language for the first time in Ukrainian linguistics and language didactics. Also translated texts are offered for practical use in Ukrainian language lessons and in extracurricular activities to increase the level of language and cultural competence and speech skills of students.

Research methods. The following research methods have been used to achieve the aim of the master's thesis: descriptive method in linguistics – for the analysis and review of scientific works about the functioning of foreign words in the Ukrainian language, characteristics of thematic groups of lexical Gallicisms, semantics of phraseological Gallicisms; comparative method – for the analysis of semantic structure, relations in word formation, graphic representation of lexical Gallicisms on the Ukrainian dictionaries of foreign vocabulary published in different periods of development of the Ukrainian language and Ukrainian lexicography; component analysis – for the analysis of semantic structure of Gallicisms, its development and dynamics in the Ukrainian literary language of the XX - early XXI centuries; statistical analysis – for quantitative and semantic characteristics of Gallicisms in registers of various dictionaries of foreign language vocabulary and to describe the dynamic processes in these lexical borrowings; heuristic method – for selection and analysis of texts which in modern Ukrainian culture confirm its connections with French and other Western European cultures and can be successfully used in the implementation of integrated linguistic and cultural Ukrainian language and literature teaching methodology.

The structure of the master's thesis. The master's thesis consists of an introduction, four sections (**Section 1.** *Gallicisms in the vocabulary of the modern Ukrainian language and in Ukrainian lexicography*; **Section 2.** *Semantic and structural characteristics of Gallicisms recorded in Ukrainian dictionaries of foreign vocabulary*; **Section 3.** *Resistant expressions and phrases of the French language in textual use and in Ukrainian lexicography*; **Section 4.** *French lexical borrowings in*

*the Ukrainian language and translations from the French literature as components of a complex methodology of teaching the Ukrainian language in general secondary education institutions); conclusions to the chapters; general conclusions; list of literature used (112 items); list of sources used (30 items); supplements, which illustrate the actual base of the research, formed by the method of continuous sampling of French lexical borrowings, presented in Ukrainian dictionaries of foreign vocabulary (**Supplement 1.** *French lexical borrowings in the "Dictionary of foreign words" by Z. Kuzelya and M. Chaykovs'kyi (1910); Supplement 2.* *French lexical borrowings in the "Dictionary of foreign words" by I. Boykov, O. Izyumov, H. Kalyshevs'kyi, M. Trokhymenko (1932 / 1955); Supplement 3.* *French lexical borrowings in the "Dictionary of foreign words" edited by Corresponding Member of the USSR Academy of Sciences O. S. Mel'nychuk (1974); Supplement 4.* *Untranslated French words and expressions used in Latin writing).**

Research perspective. Perspectives for the research of French lexical borrowings and Ukrainian translations of the French literature and using language teaching materials of this type in teaching the Ukrainian language in general secondary education institutions is the possibility of spread the results of the research in the study and use of other groups of lexical borrowings at lexical and phraseological levels of the modern Ukrainian language, determining of its role in the formation of vocabulary and phraseological richness of Ukrainian and other Slavic languages. We consider the use of the latest dictionaries of foreign vocabulary in Ukrainian and other Slavic languages is perspective for comparative analysis and observations on the development of the semantics of lexical borrowings.

The results of qualification paper of the description of thematic and lexical-semantic groups of Gallicisms can be used for experimental research of vocabulary and speech competencies of students of different ages to identify problematic moments in writing skills, conjugation of words, word usage, perception and differentiation of lexical meaning of borrowings from the French language and to

prepare methodical recommendations for improving language skills of students of general secondary education institutions.

Key words: Gallicisms; lexical fund of the Ukrainian language; French lexical borrowings in the Ukrainian language; French phraseological borrowings in the Ukrainian language; Ukrainian lexicography of the XX century; "Dictionary of foreign words" by Z. Kuzelya and M. Chaykovs'kyi (1910); "Dictionary of foreign words" by I. Boykov, O. Izyumov, H. Kalyshevs'kyi, M. Trokhymenko (1932 / 1955); "Dictionary of foreign words" edited by Corresponding Member of the USSR Academy of Sciences O. S. Mel'nychuk (1974); integrated linguistic and cultural Ukrainian language teaching methodology in general secondary education institutions.